

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2270
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1267

SİYASET FELSEFESİ-I

Yazarlar

Yrd.Doç.Dr. Cengiz İskender ÖZKAN (Ünite 1-3)
Öğr.Gör.Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL (Ünite 4, 5)
Prof.Dr. Harun TEPE (Ünite 6)

Editör

Prof.Dr. Harun TEPE

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Volkan Yüzer

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Uzm. Bülent Gezen

Dil Yazım Danışmanı

Okt. Sevgi Çalışır Zenci

Kitap Koordinasyon Birimi

Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Siyaset Felsefesi-I

ISBN

978-975-06-0944-2

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 1.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Ağustos 2011

İçindekiler

Önsöz	vi

Siyaset Felsefesine Giriş.....	2
GİRİŞ	3
İNSAN, TOPLUM VE DEVLET	4
SİYASET FELSEFESİ, TEMEL KAVRAMLARI VE SORUNLARI.....	5
Devlet'in Kökeni (<i>Arkhe'si</i>) Tartışması	7
Doğa Durumu Varsayımı	8
Toplum Sözleşmesi ve Egemenlik Hakkı	9
Adalet, Eşitlik, Mülkiyet ve Diğer Sorunlar	10
ETİK İLE SİYASET FELSEFESİ İLİŞKİSİ	11
Özet.....	14
Kendimizi Sınayalım.....	16
Okuma Parçası	17
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	18
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	18
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	19

1. ÜNİTE

Toplum ve Devlet Öğretileri I: Eskiçağ ve Ortaçağ'ın	
Toplum ve Devlet Öğretileri.....	20
GİRİŞ: SİYASET FELSEFESİ TARİHİ	21
ESKİÇAĞ'DA TOPLUM VE DEVLET ÖĞRETİLERİ.....	22
Platon'un Toplum ve Devlet Tasarımı	23
Yönetim Biçimleri	26
Aristoteles'in Toplum ve Devlet Öğretisi.....	27
Yönetim Biçimleri	28
ORTAÇAĞIN DEVLET ANLAYIŞI	30
Augustinus	30
Özet	32
Kendimizi Sınayalım	33
Okuma Parçası	34
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	35
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	35
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	36

2. ÜNİTE

Toplum ve Devlet Öğretileri-II: Rönesans ve Modern	
Felsefenin Toplum ve Devlet Öğretileri	38
RÖNESANS TOPLUM VE DEVLET ÖĞRETİLERİ.....	39
Niccolo Machiavelli: İlk Laik Devlet Kuramı.....	39
Jean Bodin'in Doğal Adalet Anlayışı.....	41
Hugo Grotius'un Doğa Yasasına Dayalı Devlet Tasarımı.....	42
Toplum (Devlet) Tasarımları Olarak Ütopyalar	43
MODERN FELSEFENİN TOPLUM VE DEVLET ÖĞRETİLERİ	44
Thomas Hobbes ve Mutlakçı Devlet Anlayışı	44
John Locke'un Liberal Devlet Anlayışı.....	48

3. ÜNİTE

Montesquieu ve Siyasal Özgürlük Anlayışı	50
Jean-Jacques Rousseau: Sözleşmeye Dayalı Halk Egemenliği	51
Özet	54
Kendimizi Sınayalım	55
Okuma Parçası	56
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	57
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	57
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	58

4. ÜNİTE

Demokrasi ve Sorunları	60
GİRİŞ: DEMOKRASİ VE TÜRLERİ	61
DEMOKRASİNİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ	63
DEMOKRASİNİN SORUNLARI	65
Bireysel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması.....	65
Çoğunluğun Diktatörlüğü ve Temsilde Adalet Sorunu.....	67
Demokrasi Karşısı Örgütlenmelerin Demokrasideki Yeri:	
Demokrasi Paradoksu	69
Özet	71
Kendimizi Sınayalım	73
Okuma Parçası	74
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	75
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	75
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	77

5. ÜNİTE

Özgürlük ve Eşitlik.....	78
TANIMLAR VE TARİHSEL ARKA PLAN	79
ÖZGÜRLÜKLE İLGİLİ BAŞLICA DÜŞÜNCELER.....	82
EŞİTLİKLE İLGİLİ BAŞLICA DÜŞÜNCELER.....	84
ÖZGÜRLÜK-EŞİTLİK İLİŞKİSİ	86
Özet.....	88
Kendimizi Sınayalım.....	91
Okuma Parçası	92
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	93
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	93
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	94

6. ÜNİTE

Siyaset ve İnsan Hakları	96
GİRİŞ: SİYASET VE İNSAN HAKLARI	97
İNSAN HAKLARI KAVRAMI.....	98
“İnsan” ve “Hak” Kavramları	99
Kimi Liberal Düşünürlerin İnsan Hakları Kavramı.....	99
İnsanın Değerini Korumanın Önkoşulları Olarak İnsan	
Hakları Kavramı.....	100
ETİK VE İNSAN HAKLARI	101
İNSAN HAKLARININ ÇEŞİTLENMESİ.....	102
Birinci Kuşak Haklar	102
İkinci Kuşak Haklar	103
Üçüncü Kuşak Haklar	103

KÜLTÜREL GÖRECİLİK VE İNSAN HAKLARI	105
İNSAN HAKLARININ TEMELLENDİRİLMESİ.....	106
Özet.....	109
Kendimizi Sınayalım.....	112
Okuma Parçası	113
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	114
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	114
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	115

Önsöz

Siyaset çağdaş toplumlar için en yaşamsal kurumlardan birisidir. Onun kararlardan toplumun tüm kesimleri etkilenmekte, yaptıkları ve yapmadıklarıyla siyaset, toplumun yazgısını belirlemektedir. Bu nedenle siyaset sorunlarına ilgisiz kalmak güçtür. Filozofların, düşünürlerin bu sorunlara ilgisiz kalmaları ise çok daha güçtür; çünkü felsefe sorunları yaşamda filizlenen, yaşamdan devşirilen sorunlardır. Felsefe yaşamda karşılaşılan sorunların üzerine gider. Yaşamda karşı karşıya kalınan ve ancak felsefi bakışla çözülebilecek sorunlardır felsefe sorunları. Nesneleştirerek, kavramlaştırarak, ideleştirerek onlar üzerine düşünür filozof. Sonuçta da, baktığı şeyin yapısını, neliğini, diğer şeylerle benzerlik ve farklılıklarını veren bilgiler, felsefi bilgiler ortaya koyar. Bu ortaya koyduğu felsefi bilgilerle de tek tek olaylara, yaşananlara, sorunlara ışık tutar felsefe. Siyaset felsefesi de bu doğrultuda siyaset sorunlarına yönelerek onları aydınlatmaya çalışmaktadır.

Kitabın birinci ünitesi siyaset felsefesine giriş niteliğindedir. Siyaset felsefesinin ne olduğunu, siyaset felsefesinin temel soru ve sorunlarını ortaya koyarak başlayan tartışma, siyaset bilimi ile siyaset felsefesinin farkını ve etik ile siyaset ilişkisini ele alarak son erer. Bir anlamda siyaset felsefesinin etik temelleriyle birlikte ana soru ve sorunlarının tanıtımıdır bu ünite.

Kitabın ikinci ve üçüncü üniteleri siyaset felsefesinin tarihini ele almaktadır. Önce Eskiçağ'ın toplum ve devlet öğretileri, Platon ve Aristoteles'in görüşleri temele alınarak incelenmekte, bu görüşlerde insan, toplum ve devlet ilişkileri saptanmaya çalışılmaktadır. Her ikisi için de insan toplum halinde yaşamaya ihtiyaç duyan, akıl sahibi bir varlık, içinde yaşadığı toplumu yasalar koyarak düzenleyen bir varlıktır. İnsanların bir araya gelmesiyle toplum oluşmakta, topluma yasalarla bir düzen verilince de devlet ortaya çıkmaktadır. Devletin amacını her iki filozofun da insanın erdemliliği olarak belirlemesi, toplum ve devlet için insanı temele almalarındandır. Platon'un devletinin de, Aristoteles'in devletinin de hedefi, insan erdemliliği ve toplumun bütününe mutluluğudur. Bu durumda insan, toplum ve devlet kavramları birbirine dayanan, birbirini gerektiren kavramlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Ortaçağ'da devlet öğretileri ise Augustinus'un devlet görüşüne dayanarak incelenmektedir. Eskiçağ'da devletin görevi bütün olarak toplumun mutluluğunu ve insanların erdemliliğini geliştirmek, yurttaşları ahlaken olgunlaştırmak olarak belirlenmişken, Ortaçağ'da devletin görevi yeryüzü devletini Tanrı devletine göre düzenlemek olarak belirlenmiştir.

Üçüncü ünite de Rönesans ve Modern Felsefe'nin devlet görüşleri ele alınmaktadır. Machiavelli, Jean Bodin ve Hugo Grotius gibi düşünürler, Ortaçağın dinsel gücü ön plana çıkaran tutumuna karşı çıkarak, siyasal güç olarak devleti dinsel gücün üstüne yerleştirmişler ve devletin temelini insan doğasında bularak, devleti doğal bir varlık olarak düşünmüşlerdir. Modern dönem olarak adlandırılan 17. ve 18. yüzyıllarda toplum ve devlet öğretilerini ortaya koyan belli başlı düşünürler ise Hobbes, Locke, Montesquieu ve Rousseau'dur. Bu düşünürler ise -Montes-

quieu hariç- devletin kökeni sorununa doğa durumu varsayımından hareketle bir açıklama getirmeye çalışmışlardır.

Kitabın dördüncü ünitesi demokrasi ve sorunlarına ayrılmıştır. Liberal demokrasi, sosyal demokrasi, sosyalist demokrasi, temsili demokrasi, katılımcı demokrasi, plebisiter demokrasi, çoğunluğun diktatörlüğü gibi kavramlar tanıtıldıktan sonra, demokrasi ile yönetilen toplumlarda ortaya çıkan çeşitli sorunlar dile getirilmekte ve bir yönetim biçimi olarak demokrasi, olumlu ve olumsuz yönleriyle, bir bütün olarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Beşinci üniteye yüzyılımız siyaset felsefesinin de merkezi sorunları arasında yer alan özgürlük ve eşitlik ikilemi ele alınmaktadır. Özgürlük ve eşitlik kavramları tarihsel arka planıyla tanıtılıp, özgürlük ve eşitlikle ilgili çeşitli görüşler açıklandıktan sonra, özgür bir toplumun herkesin temel haklarının eşit olarak sağlandığı ya da korunduğu toplum olacağı, özgürlük ve eşitliğin birlikte var olduğu, birisi olmadan diğersinin de olamayacağı ileri sürülmektedir.

Kitabın son ünitesi olan altıncı üniteye ise siyaset ve insan hakları ilişkisi üzerinde durulmaktadır. İnsan hakları ile siyaset arasındaki zorunlu bağlantı gösterilip, insan haklarının neler olduğu belirlendikten sonra, insan haklarının gelişimiyle insan haklarının etik temelleri sergilenmektedir. İnsan haklarına yönelik kültürel görecilik itirazının –ya da evrensellik sorununun- ve insan haklarının temellen-dirilmesiyle ilgili sorunun tartışılmasıyla ünite sona ermektedir.

Kitaptaki tüm yazılar yalnız bilgi aktarmaktan çok, sorunları ve kavramları tanıtmayı, siyaset felsefesi sorunları konusunda düşündürmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, yazıların konuyu özetleyip bitiren yazılar değil, sorunlara giriş niteliği taşıyan daha ileri okumalara zemin hazırlayan metinler olarak görülmesi beklenmektedir.

Kitabın hazırlanmasında büyük bir özveriyle çalışan kitabın yazarları, Anadolu Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim görevlisi Dr. Fırat Şenol'a, Yeditepe Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Cengiz İskender Özkan'a titiz çalışmaları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Editör
Harun TEPE

SİYASET FELSEFESİ-I

Amaçlarımız

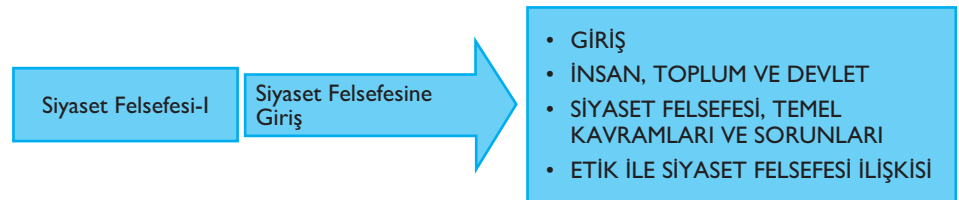
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁 Felsefenin bir disiplini olarak siyaset felsefesinin ne olduğunu ifade edebilecek,
- 👁 Siyaset felsefesinin temel sorunlarını ve sorularını tanıyabilecek,
- 👁 Siyaset felsefesi ile siyaset biliminin farkını saptayabilecek,
- 👁 Etik ile siyaset felsefesinin ilişkisini ifade edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Siyaset
- Hak
- Devlet
- Egemenlik
- İktidar
- Yurttaşlık
- Etik
- Genel İstenç
- Toplum Sözleşmesi
- Doğa Durumu

İçindekiler

Siyaset Felsefesine Giriş

GİRİŞ

Eski Yunan'da ortaya çıkmış olan felsefe varlığa, bilgiye ve insanın yapıp etmelerine ilişkin sorunlara ussal açıklamalar getirme, bu sorunları hep yeniden eleştirel bir biçimde düşünme etkinliği olmuştur. Aynı şekilde ussal bir devlet ve siyaset kuramı da ilk defa Eski Yunan uygarlığında ortaya çıkmıştır. Ernst Cassirer bu durumu Yunanlıların her alanda olduğu gibi siyaset alanında da ussal açıklamalar getirme konusunda öncü oldukları savıyla dile getirir. Dolayısıyla her felsefe hem ussal bir düşünce etkinliği, hem de eleştirel bir düşünce etkinliği olmak zorundadır.

Siyaset genel sözlük anlamı açısından devlet işlerini düzenleme ve yürütme ile ilgili bir insan etkinliği olarak bilinir. Siyaset terimi kökenbilimsel olarak Eski Yunancada geçen “*politika*” sözcüğünden gelmektedir ve Batı dillerine de bu şekilde geçmiştir. Eski Yunan bakış açısından ise terimin Yunanca karşılığının da gösterdiği gibi **polis** yaşamına ait etkinlikler anlamına gelir.

Siyasetin ne olduğu her şeyden önce insanın ne olduğuyla yakından ilişkilidir. Çünkü siyaset insan etkinliklerinden birisidir. Çünkü insan toplum hâlinde yaşarken devlet kuran bir varlıktır ve yaşayışı içinde karşılaştığı sorunlara da yeni sorunlar ve çözümler getirir. Bu anlamda siyaset kuramı ya da Siyaset Felsefesi insanın zamanı aşan siyasi sorunları üzerine düşüncelerinin gelişimini içeren uzun bir tarihsel geleneğe dayanır. Aristoteles de (M.Ö. 384-322) siyaset kavramından toplumun kendi bütünü için yaptığı tüm etkinlikleri anlar.

Siyaset hem bir insan etkinliğinin adı olarak söz konusudur hem de bu etkinliği nesne edinip bu konu üzerine bilgiler ortaya koyan bir bilgi alanı olarak söz konusudur. Siyaset bu ikinci kullanımıyla da ikili bir anlam taşır: Siyaset bilimi ve siyaset felsefesi olarak. Siyaset bilimine göre siyaset, yönetim erki tarafından belli bir toplumda çatışma hâlindeki öznel çıkarların toplumun genel istencine uygun olarak uzlaştırılmasıdır. Siyaset felsefesi ise genel olarak bir toplumdaki belirli grupların ya da bireylerin öznel istencinin genel istençle birliğine ilişkin olanaklılığı soruşturur. Bu siyaset olgusuna Siyaset bilimi ile siyaset felsefesinin yaklaşım tarzını da gösterir. Siyaset Felsefesi ile siyaset bilimi arasında genel olarak yapılan ayırım, Siyaset biliminin yönetim biçimlerini, siyasal olguları ve süreçleri betimlediği, başka bir deyişle olguyu olduğu gibi betimlediği, olanı olduğu gibi gösterdiği, oysa siyaset felsefesinin olanı eleştirmek üzerinden, olması gerekeni vurguladığı şeklindedir. Siyaset felsefesinin temel konusunun ne olduğu ve felsefenin bu alanının yi-

Felsefede ussallık kavramı temellendirme anlamına gelir. Bu anlamda ussallık ya da temellendirme her hangi bir soruna, akla dayalı söz anlamına gelen “*logos*”lu bir açıklama getirmektir.

Eski Yunancada “**polis**” kavramı şehir-devlete karşılık gelen bir terimdir. Bu terim aynı zamanda şehir-devlet içindeki yurttaşlar topluluğuna da karşılık gelir. Eski Yunan siyasal yaşamı şehir-devletler içinde gelişmiştir.

ne felsefi araştırmanın özelliği hesaba katıldığında kendine özgü konusu üzerinde bir bilgi etkinliği olduğunu bilmek önemlidir. Çünkü her siyaset olgusu üzerine her siyasal düşünme siyaset felsefesi olmaz. Siyasal olgular üzerinde her insanın çeşitli inanç ve kanıları da vardır. Oysa felsefenin diğer alanlarından olduğu gibi siyaset felsefesi de ne bu inanç ve kanıları belirlemekle yetinecektir ne de bunlardan oluşan bir etkinlik olacaktır. Bunun yerine daha yüksek türden bir bilgi etkinliği olacak, farklı insanların aynı siyasal olgu üzerine çeşitli ve farklı türden inançlarıyla kanılarını eleştiren, ele aldığı temel olgular üzerine kavramsal olarak hakikat araştırması yapan bir bilgi etkinliği olacaktır.

Siyasetin ne olduğu ve onun siyaset bilimiyle ve siyaset felsefesiyle olan ilişkisinin daha iyi anlaşılması için siyaset olgusunun temelinde yatan fenomenleri belirlemek gerekir. Bu anlamda siyasetin insan, toplum ve devlet kavramları ile ilişkisini ortaya koymak önemlidir. İnsan, toplum ve devlet söz konusu olmadan siyaset etkinliği de söz konusu olamayacaktır. Felsefe ne ölçüde bilimden, teolojiden ve ideolojiden farklıysa bir felsefe olan siyaset felsefesi de o ölçüde siyaset biliminden, siyaset teolojisinden ve Siyaset ideolojisinden farklıdır.

İNSAN, TOPLUM VE DEVLET

Toplum felsefesi kendi başına toplumu ele alırken devlet felsefesi kendi başına devleti ele alır. Siyaset felsefesinin konusunu ise hem toplum ve toplumsal düzen hem de devlet oluşturur. Bir anlamda toplum felsefesi ve devlet felsefesi ikisi bir arada siyaset felsefesini oluşturur (Dinçer 2010, s. 182). Aristoteles *Politika* adlı yapıtının hemen başında insanı “**zoon politikon**” olarak tanımlar.

Bununla kastettiği şey insanın toplumsal bir varlık, devlet kuran bir varlık, siyaset yapan bir varlık olduğudur. Başka bir deyişle belirli bir amaç uğruna bir arada yaşamak uğruna bir araya gelmiş insanlar bütünü olarak bir toplum ve devlet anlayışı görülür burada. Bu ortak amaç da “ortak iyi” denilen şeydir. Siyaset Felsefesi tarihinde ilk toplum ve devlet görüşlerine baktığımızda toplumun ve devletin amacı olarak “ortak iyi”nin belirlendiği görülür. söz gelişi Platon (M.Ö. 427-347) bu “ortak iyi”yi adil toplum ve bundan doğacak olan toplumun bütün olarak mutluluğu diye anlamıştır. Üstelik her tek kişinin siyasal eylemi de bir “iyi”yi amaçlar. Bu “iyi”nin kendinde “iyi” olup olmadığını soruşturmak siyaset felsefesine düşecektir.

İnsan bireyleri topluluk hâlinde yaşarlar, çünkü insan bir toplum içinde her türlü maddi ve **tinsel** gereklerini karşılar.

İnsan yaşarken belirli durumlar içinde veya belirli durumlarla karşı karşıya olarak bu durumları değerlendiren ve bu değerlendirmesine göre eylemde bulunan bir varlıktır. O hâlde her şeyden önce insan eylemde bulunan ve bunun sonucu olarak çeşitli ilişkilere giren toplumsal bir varlıktır. İnsan toplum içinde yaşarken de içinde yaşadığı toplumu koyduğu kurallarla düzenler. Bir toplumsal varlık olarak insanın toplumsal ve siyasi ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgili etkinlikleri insanın ne olduğuna ilişkin sorunun yanıtlanmasına kaçınılmaz bir şekilde bağlıdır. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için devlet kuran bir varlıktır. Siyaset kuramı devletin varlık temelini insanın toplumsal varlığında bulur. Aristoteles *Polika* adlı yapıtının hemen başında insanın *zoonpolitik* olduğunu söylerken aslında “Devlet varlık nedeninin insanın toplumsal varlık yapısı olduğunu söylemiş olur. Yunancadaki “*politikos*” (siyasal) sıfatı burada toplumsal olmaya vurgu yapmaktadır. Aristoteles böylece siyasetin insanın toplumsal yaşamıyla ilgili bir etkinlik olduğunu söylemektedir bize. İmdi insanın toplumsal varlık yapısı Devlet’in varlık yapısının da temelini oluşturur. Aristoteles insanın erdemli olmasının koşulunu erdemli yaşama-

zoon politikon kavramı
Türkçede “siyasal canlı”
anlamına gelir. Ama
Aristoteles özellikle insanın
toplumsal bir varlık
olduğuna vurgu
yapmaktadır.

Tinsel kavramı sözcük olarak
manevi teriminin Türkçesi
olsa da felsefedeki özel
anlamıyla “kültürel”
anlamına gelmektedir. Ama
bu “kültürel” kavramından
belirli bir toplumun
kültürünü anlamamak
gerekir. Daha çok insana ait
olan, insan yapısı etmesi
olan anlamında
düşünülmalıdır. Bu anlamda
bilim insanın tinsel bir
etkinliğidir denir.

sında bulur, bu yüzden de ona göre insanın erdemli olmasının koşulu insanın toplum içinde yaşamasıdır. Başka bir deyişle erdem ancak toplum içinde, bir devlet düzeni içinde yaşarken gerçekleştirilebilir. Öyleyse insan sahip olduğu olanakları ancak bir toplum yaşamı içinde gerçekleştirebildiği için ve gerçekleştirebildiği ölçüde toplumsal bir varlıktır. Toplum ve devlet düzeni insanın olanaklarının ortaya çıkabilmesi için vazgeçilmezdir.

Bir yandan toplum içinde insan çeşitli toplumsal ilişkiler içinde eylemde bulunan varlık olarak karşımıza çıkarken diğer yandan devlet bu toplumsal ilişkileri düzenleyen varlık olarak insanın eylemlerini de bağlayan yasal gücü oluşturur. Herhangi bir devletin toplumu düzenleyen yasalarının toplumun düzenlenmesinde gözettileri amaç o devletin hukuk sistemi hakkında bilgi verir. Nasıl Etik alanında insanın eylemlerini, ilişkilerini düzenleyen kural ve ilkeler varsa toplum içinde yaşayan insanların da eylemlerini ve toplumsal ilişkilerini yönetip düzenleyen ilkeler ve bu ilkelere göre konulan kural ve yasalar vardır (Mengüşoğlu 2006, s. 276).

O hâlde yasa koyma yetkisi siyasal bir birlik oluşturan devlettir. Devlet siyasal bütün olarak siyasal bir varlık olarak yasa koyucu bir birliktir. Yasa koyucunun koyduğu yasaların toplumsal varlık alanında belirlenim gücü vardır. Çünkü yasalar zorlayıcı olarak karşımıza çıkarlar.

Etik insan eylemlerini belirleyen ilkeleri ve insan için iyi bir yaşamın ne türden bir yaşam olduğunu soruşturan, “Nasıl yaşamalı?” sorusuna yanıt arayan bir felsefe dalıdır.

Siyaset felsefesinin felsefenin pratik disiplinleri içinde gösterilmesinden ne anlamak gerektiğini tartışınız. Siyaset felsefesinin pratik bir bilgi alanı sayılmasına katılır mısınız?

SIRA SİZDE

SIYASET FELSEFESİ, TEMEL KAVRAMLARI VE SORUNLARI

Bir siyaset kuramı, siyaset ya da siyasetle ilgili herhangi bir konu üzerinde kavramsal bir düşünmedir. Siyaset felsefesi kendi sorunlarına kavramsal açıklamalarla yaklaşır. Başka bir ifadeyle bir siyaset kuramı temel kavramlarının ussal açıklamasını vermeyi amaç edinir. Siyaset felsefesinin temel sorun alanı siyasette temeller konusundaki tartışmadır.

Başka bir deyişle siyaset kuramı siyasal olguların ya da kurumların temellendirilmesiyle ilgilidir. Bu da siyasal olgu ya da kurumların varlıksal temellendirmesidir. Söz gelişi devletin temellendirilmesi, yani devletin varlığının temellendirmesini vermek siyaset felsefesinin işidir. Bu konuda başka bir örnek, siyasal tartışmanın liberal-demokratik türden kurumların geçerliliği üzerine olmasıdır (Magee 2004, s. 374). O hâlde siyaset felsefesi siyaset sorunlarını, siyaset olgularını ve sistemlerini, insanın siyasi etkinliklerini felsefi olarak araştıran bilgi etkinliğidir.

Siyaset Felsefesinin iki temel sorusu olduğu söylenir: “Kim hangi haklara sahip olacak?” ve “Egemenlik kimde olacak?” soruları Siyaset Felsefesi için yararlı bir başlangıç noktasıdır (Wolff 1996, s. 1). İlk soru yurttaşların hak ve ödevlerinin dağılımı ve temeliyle ilgiliyken ikinci soru siyasal egemenliğin dağılımıyla ilgilidir. Bu sorular aslında devletin varlığıyla ilgili temel sorundan doğan sorulardır. Öyleyse Siyaset Felsefesinin en temel sorunu devletin varlığı sorunudur. İnsanın amaçlı etkinliklerde bulunan bir varlık olması hesaba katılacak olursa felsefenin herhangi bir kavrama ilişkin bilgisel ve ussal bir temellendirmeye yönelik olarak sorduğu “nedir?” sorusu “ne için?” sorusuyla beraber düşünülmelidir. söz gelişi bir Siyaset Felsefesi “Devlet nedir?” sorusunu sorar sormaz bu sorunun “Devlet ne içindir?” sorusuyla aynı soru olduğunu bilir. Başka bir anlamda siyaset felsefesi insanın kurduğu bir bütünün ne amaçla kurulduğunu sorgular. Böylece devlet olgusuna iliş-

Felsefede temeller bulma sorunu, bilgiyle, etikle ya da var olanla ilgili yapılan temellendirmelerde dayanılacak nihai ilkeler olarak ilk ilkeler denilen temel hareket noktalarının nesnellğine ilişkin tartışmadır.

“Nedir?” sorusu ele aldığı nesneyle ilgili olarak bu nesnenin ne’liğini, ne olduğunu, özünü soran bir yapı sorusudur. Felsefe soruları bu anlamda hep bir yapı sorusu olarak ne’lik araştırması gerektiren sorulardır.

kin devletin varlık amacını hesaba katan kavramsal ve ussal bir açıklama yapar. Bunu yaparken de tarihsel olarak varolan tek tek devletlere değil, “devlet” kavramının kendisine bakar. Başka bir deyişle, kavramı amaca uygunluk bakımından sorgular. Siyaset felsefesi devleti, toplumu ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kural ve ilkeleri konu edinmekle insanın yapıp etmelerini konu edinmiş olur. İnsanın eylemlerini düzenleyen ilkeleri soruşturan felsefe disiplini etiktir. Bu yüzden de Siyaset felsefesinin konusu ve ilkeleriyle etğin konu ve ilkelerinin sıkı bir ilişki içinde olduğu söylenebilir.

Siyaset felsefesinin temel sorusu devletin nasıl organize edileceği türden sorulardan önce gelen bir sorudur. Bu temel soru bir devletin var olup olmaması gerektiğiyle ilgilidir. Başka bir deyişle, devletin var olması gerekip gerekmediği, eğer var olması gerekiyorsa niçin var olmak zorunda olduğu hakkında bir sorudur. Felsefenin diliyle söylenecek olursa bu soru “Devlet nedir?” sorusudur.

Devletle ilgili ilk önemli görüşü Eskiçağda Platon dile getirmiştir. Ona göre devletin amacı yalnızca toplumun bir kesimini mutlu kılmak değil, toplumu bir bütün olarak mutlu kılmaktır. Devletin ve toplumun adil olmasının koşulu da toplumu oluşturan bölümlerin her birinin uyum içinde kendi üzerine düşeni yapmasından geçer. Platon’un düşünceleri siyaset felsefesinin araştırmasının nesnesini de göstermektedir. Buna göre siyaset felsefesi devletin amacını ve varlık nedenini sorgulamaktır. Adil bir toplum için gerekli koşulları soruşturmak. Toplumun bütünü için iyiliği için gerekli koşulları belirlemek Platon kadar Eskiçağın bir başka büyük düşünürü Aristoteles’in de siyaset görüşünü oluşturur. Aristoteles de yönetim biçimlerinin hangilerinin iyi hangilerinin kötü yönetim biçimi olduğunu belirlerken bir bütün olarak toplumun mutluluğu ve iyiliğini en yüksek amaç sayarak bu belirlemeyi yapmıştır. Mutluluk ya da iyilik de ancak erdemli yaşamla sağlanabileceğinden, Aristoteles’e göre insandaki erdemlilik olanağının gerçekleştirilmesi devletin amacıdır ve yönetim biçimlerinin doğru ya da yanlış olduğunu gösterecek ölçü de budur.

Öyleyse felsefenin diğer disiplinleri gibi siyaset felsefesi de kendine özgü konusunu kavramsal olarak ele alan ve tüm siyasal kurumları, olguları ve ideleri amaca uygunluk bakımından tasarlayan ve eleştiren bir disiplindir.

Siyaset felsefesinin insanın varlık yapısından doğan devlet sorununu ele aldığı söylenmiştir. Eğer siyaset felsefesinin temel sorunu buysa temel kavramı da “devlet” kavramıdır. Bununla birlikte kavramsal soruşturma yalnız “devlet” üzerine odaklanmaz; ama “devlet” ile birlikte bazı başka kavramları da eleştirel olarak sorgular. Örneğin “özgürlük”, “adalet”, “mülkiyet”, “hak” ve “egemenlik” gibi kimi kavramlar da siyaset felsefesinin kavramsal soruşturması içine dâhil edilir. Devletin doğasını, nedenini kavramsal olarak, başka bir deyişle felsefi olarak araştırır. Özgürlük sorunu, adalet sorunu, mülkiyet sorunu, hak sorunu, iktidar sorunu gibi kavramsal sorunlar da aslında devlet olgusuna gelir dayanır. Bu temel sorun kapsamında varolan devlet ve yönetim biçimlerinin bir eleştirisini yapmak ve bu eleştiriyi de devletin doğasını temele alarak yapmak da siyaset felsefesinin araştırmalarından birisidir. İdeal düzen tasarımları ve **ütopyalar** siyaset felsefesinin eleştirel soruşturmaları içine girer.

Bunun yanında devlet adamında aranması gereken niteliklerin neler olduğuna ilişkin belirlemeler yapmak da siyaset felsefesinin alanına giren sorunlardandır. Ayrıca siyaset felsefesi çeşitli ütopyaların gerçekleşme olanağını da ideal olanın gerçekleşme olanağı üzerinden değerlendirir. Bunun en açık örneğini Platon *Politeia* adlı yapıtında sunar. *Politeia* adil bir toplumun (şehir devletin) nasıl kurula-

Ütopya terimi Yunancada olmayan ülke anlamına gelir. Ütopyalarda gerçekte şimdiye kadar var olmamış olan ya da gerçekleşmesi olanaksız olan adil toplum ve devlet tasarımları dile getirilir.

bileceğini, nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır. “Olması gereken”i anlatan ideal devlet gerçeklikte olan tek tek devletler için bir model oluşturur.

Siyaset felsefesinin tüm bu sorunları devlet olgusundan hareketle ele alınır. Bu yüzden de siyaset felsefesinin tartışmalarını daha iyi kavrayabilmek açısından bu sorunları ve tartışmaları incelemeye devletin kökeni sorunuyla başlamak daha akla uygun olacaktır.

Devlet’in Kökeni (Arkhe’si) Tartışması

Her siyaset felsefesi tartışması önünde sonunda devletin kökeni, başlangıcı sorununa gelir dayanır. Devletin kökeni sorunu aynı zamanda yasaların ve tüm toplumsal-siyasal kurumların kökeni sorunudur. Bir **arkhe** sorunudur bu sorun.

Aynı zamanda bu sorun “devlet”in ne olduğu sorunuyla da ilgilidir. Çünkü felsefede bir şeyin ne olduğu sorusu kaçınılmaz olarak o şeyin ne için olduğu sorusuyla ilgilidir. O hâlde “devlet nedir?” sorusu devletin ne için varolduğuyla ilgili olarak yanıtlanır. Bu da devletin varlık temelini sorulmasından başka bir şey değildir. Devletin varlık temeli devletin ne amaçla var olduğunun bilgisel bir açıklamasını vermektir. Başka bir deyişle devletin var oluşunun hangi mantıksal-bilgisel temellere dayandığının açıklanması ve temellendirilmesidir. Söz gelişi Platon *Politeia* (Devlet) adlı yapıtında devletin var oluş nedenini ve temelini insanların bir arada yaşama ve birbirlerine gereksinim duymaları olgusundan hareketle açıklar. Devletin varlık nedenini Platon bir bilgi nesnesi olan “devlet” ideasında bulur. İşte siyaset felsefesinin amacı devletin oluşunun bilgisini vermek değil, devletin var oluş amacının bilgisini vermektir. Başka bir deyişle siyaset felsefesinin amacı devletin var oluş amacının bilgisinden hareketle devlet olgusunun kendisini temellendirmektir.

Siyaset felsefesi tarihsel olarak devletin nasıl ortaya çıktığına bir yanıt aramaz. Tarihsel süreçte bir devletin nasıl kurulmuş olduğu ya da genel olarak devletin nasıl ortaya çıktığı, tarih sahnesinde ilk devletin hangisi olduğu siyaset felsefesinin sorun alanının dışında kalır. Bu soruların yanıtını başka bilimler, söz gelişi Tarih veya Siyaset Bilimi verebilir. Oysa her felsefe kavramsal bir soruşturma olduğundan Siyaset Felsefesi de böyle deneysel ve tarihsel olgulara yanıt verme çabasında olmayacaktır. Bunun yerine devlet olgusunu kavramsal olarak ele alacak ve adına ‘devlet’ denilen varlığın var olmak zorunda olup olmadığını ve var olmak zorundaydıysa niçin var olmak zorunda olduğuna ilişkin bir açıklama, bir temellendirme verecektir. Bir gerekliliğin, bir zorunluluğun nedenini, ussal temelini göstermeye çalışacaktır. Yoksa “İnsanlık tarihinde devletin ilk kez ortaya çıktığı belli bir an saptayamayacağımız apaçıktır” (Cassirer 1984, s. 174). Böyle bir tarihsel bilgi yoksunluğu siyaset felsefesinde devlete ilişkin köken araştırması yapanları ilgilendirmez. O hâlde burada köken terimi tarihsel veya kronolojik köken anlamında değil, mantıksal köken anlamındadır. Bir mantıksal başlangıç terimi olarak köken devletin varlığıyla ilgili bir temellendirme verir. Bu temellendirme ya da başlangıç da insan doğasında yatar. Başka bir ifadeyle devletin doğasının temelini insan doğası oluşturur. Devlet olgusu başlangıcını insan doğasında bulur. Devletin doğasının insan doğasıyla ilişkisini Platon *Politeia* adlı yapıtında gösterir. Burada insan-daki adaleti araştırmak için toplumda adaleti sorgulamaya başlar ve kaç tür devlet varsa o kadar o sayıda da insan karakteri olduğunu söyler.

İnsan felsefesi bize insanın varlık yapısı hakkında bilgi sağlar.

Buna göre insan hem iyi hem de kötü yanları olan bir varlıktır. “İnsanda hem bir hak duygusu, bir adil olma duygusu hem de haksızlığa ve adaletsizliğe doğru bir eğilim vardır” (Mengüşoğlu 2006, s. 277). İnsan hem çıkarını düşünerek suç iş-

Felsefede **arkhe** sorunu ile temel bulma sorunu kastedilir.

İnsan felsefesi insan doğasını kavramaya çalışan, insan denen varlığı bütününde nesne edinen, insana ait olan özelliklerden ve olanaklardan hareketle insanın ne olduğu sorusuna yanıt arayan bir felsefe dalıdır.

leyebilen, haksızlık yapabilen bir varlıktır, hem de başkalarına saygı gösteren, kendi çıkarını başkalarının hakkının önüne koymayı reddeden bir varlıktır. İnsanın bu birbiriyle uyumsuz yanlar içeren varlık yapısı insan doğası denilen şeyi oluşturur. İnsanın adaletsizliğe ve kendi çıkarı uğruna suç işlemeye olan eğilimini vicdan denilen şey her zaman engelleyemez. Bu engellemeyi yapacak güç devlet denilen siyasal varlıktır. Devletin varlık yapısının insanın varlık yapısından doğması böyle olur. Devlet bu durumda adaletsizliği ve haksızlığı önleyecek, insanın eylemlerini ve yapıp etmelerini düzenleyecek bir güç olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla devletin kökenine ilişkin açıklamalara baktığımızda hep bu insan doğasından hareketle yapılan açıklamalar görürüz. İnsan doğasından hareketle yapılan bu açıklamalar bizi doğa durumu denilen bir başlangıca, kökene götürür.

SIRA SİZDE

Devletin doğal olmayıp insan yapısı bir varlık olmasından, varlığının zorunlu olmadığı sonucu çıkarılabilir mi? Tartışınız.

Doğa Durumu Varsayımı

Varsayım bir soruna olası çözüm getirerek bu sorunun çözümünde yol gösterici olan düşünce ya da tasarımlardır. Doğa durumu devletin kökeni sorununun çözümünde yol gösteren bir hareket noktası ya da tasarımıdır.

“Eğer devlet olmasaydı, onu icat etmeye gerek olur muydu? İhtiyaç mı duyulurdu, yoksa icat etmek zorunda mı kalınırdı?” (Nozick 2000, s. 31). Bu soru siyaset felsefesi içinde ortaya çıkan en temel sorudur. Bu, siyaset felsefesinin devletin doğası ve kökeniyle ilgili sorusudur. Devletin var oluş nedenini açıklamaya çalışan siyaset kuramları bir **varsayım**dan hareket ederler.

Bu varsayım doğa durumu varsayımdır. Siyaset felsefesinde doğa durumu gerçek bir durum olarak tasarlanmaz. Yukarıda da belirtildiği gibi doğa durumu bir varsayımdır, bir tasarımıdır. Devletin var oluş nedenini açıklamak, devletin varlığını temellendirmek amacıyla tasarlanmış bir durumdur.

Hukukun amacını adalet olarak gören bütün doğal hukuk kuramları da varsayımsal bir doğa durumu tasarımıdır. Dolayısıyla bu doğa durumu tasarımı hem adaletin hem de devletin temellendirilmesi açısından gerekli görülmüş bir varsayımdır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıl felsefeleri içinde gelişen bütün doğal hukuk kuramları doğa durumu tasarımı dizgelerinin başına her ilk savlı dizgede olduğu gibi bir ilk durum, bir hareket noktası, bir kabul olarak koymuşlardır. İngiltere’de Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke’un (1632-1704), Fransa’da Jean Jacques Rousseau’nun (1712-1778) siyaset ve devlet kuramları hep doğa durumu temel varsayımdan hareketle ortaya konmuş kuramlardır. Sadece 17. ve 18. yüzyıllarda değil, çağdaş siyaset kuramlarında da doğa durumu tasarımı bir varsayım olarak kullanılmıştır. Çağdaş siyaset felsefesinin en önemli temsilcilerinden John Rawls *Bir Adalet Kuramı* adlı yapıtında “orijinal durum” dediği bir doğa durumu tasarımıdan hareketle devletin ve hukukun temeli soruna yanıt vermeyi denemiştir.

Öyleyse doğa durumu nedir? Bu durumla filozofların kastettikleri başlangıç aşaması nasıl bir aşamadır? Doğa durumu hiçbir devlet örgütlenmesinin, siyasi örgütlenmenin ve yönetimin olmadığı zamanki durumu dile getiren ya da insanın toplum dışında bozulmamış hâlde veya tamamen doğal hâlde bulunduğu durumu ifade eden bir tasarımıdır. Doğa durumu devletin temeli sorununa varsayım olarak ele aldığı bir tasarımıdan hareketle yaklaşır. Doğa durumunda herkes doğa yasalarına bağlıdır. İnsan doğasının hem hak koruyan hem de haksızlığa eğilim gösteren farklı yanları olduğu için kimi filozoflar tarafından rahatsız edici bir durum olarak da görülmüştür. Doğa durumunun rahatsız edici yanlarını açıklamalarının temeline koyan düşünürler buradan hareketle de adına “toplum sözleşmesi” dedikleri bir

sivil sözleşmeyi gerekli görmüşlerdir. Bazı başka düşünürler de doğa durumunu gerçek eşitlik durumu olarak görüp devletin ortaya çıkışını eşitsizliğin doğuşu olarak görmüşlerdir. Hobbes'un "herkesin herkese karşı savaşı"nın olduğu dönem olarak gördüğü doğa durumu Rousseau tarafından ise insanların eşitlik içinde yaşadığı bir özgürlük durumu olarak tasarımlanır. Doğa durumuna ilişkin bu farklı tasarımlar bu düşünürlerin farklı toplum ve devlet kuramlarının da temelini oluşturur. Modern sivil topluma ve modern devlete ilişkin görüşlerin temelinde böyle bir doğa durumu varsayımı vardır.

Toplum Sözleşmesi ve Egemenlik Hakkı

Doğa durumundan çıkışın zorunluluğuna ilişkin bir sivil sözleşmenin gerekliliği olarak toplum sözleşmesi varsayımı da devletin varoluş amacını ve temelini açıklamak için kullanılan bir tasarımdır. Genel olarak toplum sözleşmesi devletin varoluş amacı, kökeni ve doğası yanında toplumu oluşturan bireylerin hak ve ödevlerini de açıklayan bir anlaşmadır. Bu anlamda hukukun amacını adalet olarak gören doğal hukuk kuramlarının da açıklamalarını temellendirmek için başvurdukları varsayımsal bir tasarımdır. Toplum sözleşmesi doğa durumunda bireysel çıkarlarından ve bencil isteklerinden vazgeçen bireylerin kendi çıkarlarının önüne toplumun genel çıkarını ve **genel istenci** koyan bir sözleşmedir.

Bu sözleşme bireylerin düzenli ve adil bir toplum oluşturmak üzere kendi aralarında yaptıkları ve egemenlik hakkını bir üçüncü güce devrettikleri yazılı olmayan bir sözleşmedir. Bu yazılı olmayan anlaşmayla toplum ve devlet kurulmuş ve doğa durumundan çıkılmış olur.

Doğa durumunda bilinçli istekleriyle yaptıkları bir sözleşmeyle çıkan bireyler genelin iyiliği ve çıkarı uğruna bazı özgürlüklerinden vazgeçmiş ve üzerlerinde bir egemen güç tanımış olurlar. Başka bir deyişle egemenlik hakkı üçüncü bir tarafsız güce devredilmiş olur.

Bireyler böylece her istediklerini yapabilmek hakkından, bir sözleşmeyle hem kendilerinin hem başkalarının, yani genel istencin çıkarı uğruna vazgeçmiş olurlar. Bu, devletin kurulması için en iyi temel olarak ele alınır. Rousseau'ya göre toplum sözleşmesi bir siyasi sistemin kurulmasında en iyi yöntemdir.

Toplum sözleşmesi bir anlamda modern filozofların siyasi gücün bireyin onayına bağlı olduğu göstermek amacıyla geliştirmiş oldukları bir kurgu ya da varsayımdır. Buna göre toplum insanın yaratıp kurduğu bir şeydir. Toplum sözleşmesi varsayımı temelini, toplumun 'doğa durumu'ndan bilinçli olarak uzaklaşan, kendilerinin ve bu arada genelin iyiliği için birtakım özgürlüklerinden vazgeçen bireylerden oluştuğunu temellendirmede kullanılan bir kabul, bir hareket noktası olarak ileri sürülür. Başka bir deyişle devletin ve hukukun temeli için bir ilke olarak kabul edilir.

Ortaçağın devletin ilkesi ve kökenini Tanrı'da bulan anlayışının tersine, 17. yüzyılda toplum sözleşmesi devletin temelini bireylerin karşılıklı sözleşmesi tasarımı üzerinden bireyde ve insanda bulan bir kuram olarak ortaya çıkmıştır. Toplum sözleşmesi tasarımı ilk ortaya atan filozof olarak Thomas Hobbes bilinir. Hobbes 17. yüzyılda insanın doğa durumundan bencil istek ve çıkarlarının insanın kendisi için güvensiz bir durum oluşturması gerekçesiyle toplum sözleşmesi tasarımı ortaya koymuştur. Buna göre doğa durumunda "*homo homini lupus*" (insan insanın kurdu) olduğundan ve bu durum herkesin herkese karşı savaşından kaynaklanan bir güvensizlik durumuna yol açtığından bir toplum sözleşmesine gerek vardır. Doğa durumu bir anarşi durumudur ya da her an çatışma durumuna dönüşebile-

İstenç tercih etme, seçme ya da karar verme yetisidir. Genel istenç ise toplumun bütününe belirli bir amaca yönelik olarak bilinçli etkinlikte bulunma gücüdür.

Burada geçen "**genel istenç**" ve "genelin iyiliği uğruna" ifadeleriyle bireylerin bütün uğruna, yani hem kendileri hem de başkaları uğruna demektir.

Konsensüs teriminin Türkçe karşılığı uzlaşma ya da uzlaşımıdır. Toplum sözleşmesinde uzlaşma sözleşmenin koyduğu ilkeler üzerinde tam bir oybirliği içinde ortak karara varma anlamına gelmektedir.

cek bir durumdur çünkü kişileri akıl yasaları olan doğa yasalarına uymaya zorlayacak hiçbir güç yoktur. Bu durumdan ancak mutlak bir gücün egemenliği altına girilerek çıkılabilir. Bu mutlak güç de devlet olacaktır. Devlet sözleşmeye taraf olan bireylerin üzerinde sözleşmeye taraf olmayan mutlak bir otorite olacaktır.

Toplumun adil olması, başka bir deyişle adaletin temeli sözleşmeye taraf olanların sözleşmeye uymalarına bağlı olacaktır. Yurttaşlık kavramı da devletin yasalarına sözleşme gereği uymak üzerinden temellendirilir. Siyaset kuramlarında yurttaşların sahip oldukları hak ve ödevlerin temeli de toplum sözleşmelerinde bulunur. Devletin kurulma aşamasında sözleşme gereği bütün yurttaşlar belirli hak ve ödevlere sahip olurlar. Bu hak ve ödevler de genel istence uygun olarak genel istencin çıkarıyla çatışmayacak şekilde belirlenir. Toplum sözleşmesi düşüncesinin önemli bir kavramı olan genel istenç kavramı da çoğunluğun istenci olarak anlaşılmamalıdır. Genel istenç çoğunluğun çıkarının da üstünde bir kavram olarak, yani bütünü istencine ilişkin bir tasarım olarak karşımıza çıkar. Böylece adalet sorunu da siyaset kuramlarında toplum sözleşmesinden hareketle temellendirilen ve yurttaşlık kavramıyla da ilişkili olan bir sorun olarak ortaya konulur. Modern felsefenin önemli düşünürleri olan Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramlarıyla devletin varlığını temellendirdikleri görülür. Aynı şekilde bir çağdaş felsefeci Rawls da orijinal durumdan hareketle toplum sözleşmesi düşüncesini hukukun ve devletin **konsensüse** dayalı temeli bağlamında dile getirmiştir.

Hem doğa durumu varsayımı hem de toplum sözleşmesi tasarımıyla devletin niçin var olmak zorunda olduğu açıklanmış oldu. Liberal bir siyaset kuramı ussal temellere dayalı bir siyaset görüşü ortaya koymak açısından toplum sözleşmesinin zorunluluğunu kabul ederken devletin varlığını gereksiz gören anarşist bir siyaset görüşüne göreyse doğa durumu tek adil, özgür ve eşitlik içeren durumdur ve toplum sözleşmesi kuramı da bu yüzden devletin gerekliliğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Adalet, Eşitlik, Mülkiyet ve Diğer Sorunlar

Adalet sorunu siyaset felsefesinin en eski sorunlarından bir tanesidir. Bu sorun felsefe tarihi kadar eski bir sorundur. Çünkü insan karşılaştığı haksız ve adaletsiz durumlar karşısında hak ve adalet talebiyle ortaya çıkan bir varlıktır. Bu yüzden de adalet sorunu felsefenin en eski sorunlarından biri olmuştur. Felsefenin etik disiplininin de merkezinde olan adalet kavramı, siyaset felsefesinde toplum ve devletle ilgisinde incelenen bir kavramdır. Etik ve Değer Felsefesi kendi başına adalet kavramına bakarken toplum ve siyaset felsefeleri adil toplum ve adil devletin nerede ve ne biçimde söz konusu olabileceğini araştırırlar ve bunu da yine Etik ve Değer Felsefesinin, hatta İnsan Felsefesinin kavramları temelinde yapmaya çalışırlar. Hak kavramı da hep ödev kavramıyla beraber ele alınır. Çünkü yurttaşların hak ve ödevleri vardır. Ödevler de yurttaşların yapması gereken yükümlülükler olarak ortaya çıkar. Hak ve ödevler adalet sorunuyla yakından ilgilidir. Adil bir toplumda yurttaşlar üzerine düşen ödevleri yaparlarken aynı zamanda hakları da devlet tarafından korunmaktadır.

Siyaset felsefesi tarihinde mülkiyet sorunu da eşitlik ve adalet kavramları temelinde ele alınan en eski sorunlardan birisidir. Dağıtıcı adalet sorunu mülkiyetin dağıtılması konusunda eşitlik ilkesine göre hareket edilip edilemeyeceği sorunudur. Bu tartışmada insanların doğal olarak mülkiyet hakkına sahip olup olmadığı gibi sorunlar tartışılır. İnsanın sınırsız mülk edinme hakkının olup olmadığı eşitlik ve adalet kavramlarına göre çözülmeye çalışılır. Siyaset felsefesi tarihinde bu konuda

da farklı düşünceler vardır. Söz gelişi J. Locke mülkiyeti doğal bir hak olarak görürken, J. J. Rousseau mülkiyeti eşitliğe ve doğaya aykırı bir olgu olarak yorumlar.

Başka bir temel kavram da sivil toplum kavramıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi devlet insan ve toplumdan bağımsız ele alınamaz. Siyaset felsefesi hep bireyin toplumla ve devletle olan ilişkisini sorgulamıştır. Bu sorgulama sivil toplum kavramını da verir bize. Toplumu oluşturan bireylerin üstün bir gücün uyrığı değil, yurttaşları olduğu topluma sivil toplum denilir (Dinçer 2010, s. 185). Ancak sivil toplumda ve bu toplum üzerine kurulu bir hukuk devletinde bireylerin hakları koruma altına alınır ve bu hakların korunmasından doğan ilgili özgürlükler mevcuttur.

Devletin varolma nedeni bağlamında toplumu oluşturan bireylerin hak ve ödevlerine ilişkin neler söyleyebilirsiniz? Örnekler vererek tartışınız.

SIRA SİZDE

ETİK İLE SİYASET FELSEFESİ İLİŞKİSİ

Etik terimi köken olarak Yunanca **ethos** sözcüğünden gelir. “Etik felsefenin insanlararası ilişkilerde değer sorunlarını inceleyen, bu konuda bilgi ortaya koyan dalıdır” (Dinçer 2010, s. 116). Etik felsefenin “Ne yapmalıyım?” sorusuna yanıt veren temel bir alanıdır. Her felsefe disiplini olduğu gibi etik de eylem söz konusu olduğunda ilkeleri ve temelleri araştırır, sorgular. Bu anlamda etik de temellendirme yapan bir felsefe disiplini.

Siyaset felsefesinin özel konusunun toplum ve devlet olduğunu gördük. İnsan toplumsal bir varlık olarak toplum içinde yaşarken eylemde bulunur. Karşılaştığı çeşitli durumlar ve olaylar karşısında değerlendirmelerde bulunur ve çeşitli eylem ilişkilerine girer. İşte etik felsefenin bir dalı olarak kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan eylemin belirleyici ilkelerini araştırır. Bu ilkeleri araştırırken çoğu zaman kimi toplumsal sorunlara da değinir. Çünkü kişiler yaşarken toplum içinde eylemde bulunduklarından çoğu etik sorun kişilerin sahip oldukları haklar ya da ödev gibi kimi yükümlülükleriyle ilgilidir. Her kişi yaşadığı toplum içinde çeşitli hak ve ödevlerle karşı karşıya kalır. İnsan siyasal bir varlık olduğundan sık sık etik sorunlarla karşı karşıya kalan bir varlıktır aynı zamanda. İnsanın siyasal bir varlık olması toplum ve devlet kuran bir varlık olması anlamına gelir. Etik sorunlar da toplum ve devlet içinde yaşayan kişilerin karşılaştığı sorunlardır.

Siyaset felsefesi de toplum içinde yaşayan insanı ele alan bir felsefe disiplini. Öyleyse hem etik hem de siyaset felsefesi insanı, toplumsal-siyasal bir varlık olan insanı ele almaktadır. Etik de siyaset felsefesi de **felsefenin pratik disiplinleri** arasında görülür.

Felsefe hem teorik aklı hem pratik aklı soruşturmalarında ilke olarak alır. Siyaset felsefesi de etik gibi pratik aklın etkinliklerini soruşturur. Başka bir deyişle, eylemlerimize yön veren pratik aklı soruşturur. Bu anlamda Etik gibi siyaset felsefesi de pratik bir felsefe disiplini. Ama Etik özellikle kişi olarak eylemde bulunan insanı soruşturmasına konu eder. Oysa siyaset felsefesi insanın siyasi etkinliklerini, yani toplumsal yaşamını, bir bütün olarak toplumu ve toplumsal düzenlemeleri belirleyen ilkeleri eleştirir ve sorgular.

İnsanın pratik etkinlikleri insanın yapıp etmeleridir. İnsanın ne olduğu sorusuna da insanın pratik etkinliklerine, başka bir deyişle insanın yapıp etmelerine bakılarak yanıt verilebilir. İnsanın ne olduğu sorusunun yanıtı aynı zamanda insanın varolan içindeki, dünya içindeki yerini de belirleyecektir. İnsanın bütün varolanlar içindeki yeri, onun diğer varolanlardan farkını ortaya koyarak belirlenebilir. Bu-

Yunanca **ethos** sözcüğü gelenek, huy ve karakter gibi anlamlara gelir; Latince de “moral” sözcüğü ile karşılanır.

Felsefenin pratik disiplinleri teorik disiplinlerden farklı olarak insanın pratik, toplumsal, siyasi yönünü oluşturan değerleri, eylemleri ve eylem ilkelerini soruşturan alanlardır.

nun için de onun olanakları, kendine ait özellikleri bilinmelidir. İnsanın olanaklarının ne olduğunun ölçütünü onun bugüne kadar yapmış olduklarına bakarak bilebiliriz ancak. söz gelişi insan devlet kuran bir varlıktır. İnsanın bütün varolanlar içinde tek devlet kuran varlık olduğunu görürüz. Bu da insanın bir olanağına ilişkin bir bilgi verir bize. Bu bilgi insanın devlet kurma olanağına sahip bir varlık olmasıdır. Devlet kavramı siyaset felsefesinin en temel kavramlarından biri olduğundan siyaset felsefesinin bütün araştırmaları sonunda gelip insan sorununa dayanmaktadır. Etik de insanı ve eylemlerinin dayandığı ilkeleri soruşturan bir alan olarak insan sorunuyla yakından ilişkilidir. Öyleyse her etik görüş gibi her Siyaset Felsefesi görüşü de belirli bir insan anlayışına dayanır. Buradan hareketle de etik ve siyaset felsefesi arasında çok sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Aristoteles *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtında bu yapıtın bir siyaset araştırması olduğunu söyler. Etik incelemesinin aslında bir siyaset incelemesi olduğunu söylemekle ne dile getirmek istemiş olabilir sorusu burada sorulacak bir soru olarak etik ve siyaset ilişkisini göstermek bakımından önemli bir ipucu sağlayacaktır bize. Aristoteles etik incelemesinin aslında bir siyaset incelemesi olduğunu söylerken kastettiği, bu incelemenin siyaset araştırmasına giriş niteliğini taşıdığıdır. Başka bir ifadeyle, etik siyaset araştırmasının başlangıcını oluşturur demektir bize. Bu da her siyaset araştırmasının dayandığı temel ilkelerin aslında etik ilkeler olması gerektiği anlamına gelir. Her siyaset araştırması etik ilkeler üzerinde temellenmiyor olabilir, ama etik ilkeler üzerinde temellenmesi gerekir. Filozof bunu siyasetin temelini etik oluşturur diyerek dile getirecektir. Bu temellerin ne türden temeller olduğu sorusu da bizi etik mi önce gelir siyaset mi önce gelir sorusuyla karşı karşıya bırakır. Bilgisel bakımdan etik bir araştırma siyaset araştırmasından önce gelecektir. Böylece siyaset olgularının etik ilkelere gidilerek açıklaması verilebilecektir. Siyaset olgularının etik ilkelere açıklanabilir oluşu, siyaset felsefesinin temel olgularının bilinme temelini etik ilkeler olduğu anlamına gelir. Bir anlamda etik, siyaset araştırması için bilgisel anlamda bir temel oluşturacaktır.

Varlık temeli felsefede ontolojik temel diye geçer ve bir şeyin varlığının dayandığı temel anlamına gelir. Niçin bir şey varolmak zorunda sorusuna verilen her yanıt, o şeyin ontolojik temellerinin ne olduğu sorusuna verilmiş bir yanittir.

Etigin **varlık temeli**ni, insanın kendine özgü doğası oluşturur. İnsanın siyasi bir varlık olması, onun devlet kuran bir varlık olması, başka bir deyişle insanın sahip olduğu olanaklar toplamı etiğin ontolojik temelini oluşturur.

Etik ilkeler varlıklarının nihai temelini kendine özgü olanaklarıyla insan doğasında bulurlar. Öyleyse siyaset ilkeleri etik ilkelere bilgisel anlamda indirgenebilirse, varlıksal anlamda da insan doğasına indirgenebilir. Şu hâlde Etik ile Siyaset Felsefesi arasındaki ilişki bir alt disiplin üst disiplin ilişkisidir. Temel olan disiplin üst disiplin olacağına göre siyaset felsefesi etiğin alt disiplinlerinden biri olacaktır. Böylece etik ile siyaset felsefesi arasındaki ilişki içinde hangisinin önce geleceğinin yanıtı da verilmiş olmaktadır. Etik siyasetten önce gelen bir disiplindir. Yukarıda söz edilen Aristoteles'in etik yapıtı için bu yapıtın aslında siyaset araştırması olduğu sözlerini bu ilişkiyi gözden kaçırmadan yorumlarsak her siyaset araştırmasının kaçınılmaz bir şekilde etikle başlaması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bir ülkede siyaset olguları etik ilkeler gözetilerek değerlendiriliyorsa o ülkede insan hak ve özgürlüklerinin, insanın olanaklarının güvence altına alınması olanaklı olabilecektir.

Siyaset Felsefesi özgürlük, eşitlik, hak ve ödev gibi kimi temel idelerle çalışacağı için öncelikle bu idelerin felsefi açıklamasını, kavramlaştırılmasını vermek gereklidir. Bu bir anlamda siyaset olgusuna felsefi açıdan bakmak, siyaset olgusunu felsefi olarak açıklamak, siyaset sorunlarına felsefi çözümler getirmek demektir. İşte tam burada siyaset ile etik kesişirler. Siyaset insanın başkalarıyla ilişki içinde ger-

çekleştirdiği eylemlere bağlı olarak ortaya çıkan bir olgudur ve aynı şekilde etik de insanın başkalarıyla ilişki içinde gerçekleştirdiği eylemlere açıklama getiren bir disiplindir. Öyleyse her siyaset olgusu aslında etik bir olgudur, bu yüzden de siyaset felsefesi etikten bazı temeller alacaktır (Jürgen - Kempski 2007, s. 536). Devlet ve toplum öğretileri olarak her siyaset felsefesi devlet ve toplumun hangi hukuksal norm ve kurallara göre düzenlenmesi gerektiğini soruşturarak toplumsal özgürlük, toplumsal eşitlik gibi kavramların gerçekleşme olanağının koşullarını belirlemeye çalışır. Toplumsal düzenleme için gerekli olan hukuksal normların, yasaların genel-geçerliğinin ya da gerekliliğinin temellendirilmesi talebi Felsefenin bir disiplini olarak etiği hukuk ve siyaset felsefesi alanları için de temel disiplin yapar. Söz gelişi toplumsal adaletin sağlanması, toplumsal özgürlüğün gerçekleşmesi için gerekli olan ilk koşul öncelikle adaletin ve özgürlüğün kendisinin ne olduğunun belirlenmesi, kavramsal olarak açıklanması olacaktır. Hatta uluslararası hukuk ölçütlerine göre olanaklı bir uluslararası adaletten söz etmek için bile genel olarak adaletin kendisinin ne olduğuna ilişkin bir belirleme gerekecektir. Bu da siyasi düzenlemelerin temel hukuk ilkelerine göre yapılması, temel hukuk ilkelerinin ise etiğin temel kavram ve ilkelerinden hareketle belirlenmesi gerektiği talebidir.

Devlet olgusunun temellendirilmesi devletin varoluş amacına gidilerek yapılmakta ve bu amaç da etik ilke ve kavramlardan hareketle belirlenen bir amaç olmaktadır. Gerek etiğin gerekse siyaset felsefesinin felsefenin pratik disiplinleri olarak görülmesinde en önemli etken siyasetin pratik bir insan etkinliği olmasıdır. Etik ise insanın pratik etkinliği soruşturan, nesne edinen bir felsefe disiplini olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer insanın pratik etkinliklerini araştırarak kuramlar inceledikleri nesneden dolayı pratik alanlar oluyorsa bu etiğin de siyaset felsefesinin de pratik disiplin oldukları anlamına gelir. Bununla birlikte hem etik hem de siyaset olgusu varlık temelini insanın varlık yapısında bulurlar. Bu da aslında her felsefe disiplininin insanın olanaklarının gerçekleştirmelerini ele aldığını gösterir. Bu anlamda etik ve siyaset felsefesi gibi siyasi olgu olarak devlet ve toplum olgularını soruşturan her incelemenin aslında insanın varlık temelini kuran bir tür ontoloji, felsefi antropolojiye dayandıklarını gösterir.

O halde siyaset genel olarak etik bir olgu olduğundan her siyaset araştırması Aris-toteles'in de vurguladığı üzere aslında başlangıç noktası etik olan bir araştırmadır.

Özet

Felsefenin bir disiplini olarak siyaset felsefesinin ne olduğunu ifade etmek.

Siyaset felsefesi konusu toplum ve devlet olan, toplum ve devletle ilgisinde siyaset olgularını kavramsal olarak ele alan, eleştiren, temellendiren düşünsel bir etkinliktir. Toplum felsefesi yalnızca toplumu bütününde, kendi başına toplumu konu olarak alırken Devlet felsefesi de aynı şekilde devleti bütününde, kendi başına devleti konu olarak alır. Siyaset felsefesi ise hem toplumu hem de devleti kavramsal olarak soruşturduğundan bir anlamda toplum felsefesi ve devlet felsefesinin birleşimidir. İnsan toplum içinde siyasal etkinlikte bulunan bir varlık olduğundan siyaset felsefesi de insanın özel türden bir etkinliği olan siyaset etkinliği üzerinde felsefi olarak düşünür. Bir anlamda siyaset olgularını ussal temeller üzerinde yeniden kurar. Bunu yaparken olana bakar, olması gerekeni de olana yönelik eleştirisinde ölçüt olarak alır.

Siyaset felsefesinin temel sorunlarını ve sorularını tanımak.

Siyaset felsefesinin en temel sorunu devletin varlığı sorunudur. Başka bir deyişle, niçin bir devletin var olmak zorunda olduğunun sorulması ve bu soruya temellendirmeye dayalı bir yanıt verme çabasıdır. Bu temel sorun kimin neyi almaya hakkı olduğu ve yönetme hakkının kimde olduğu sorularını da beraberinde getirir. Bu soruların yanıtını vermek üzere siyaset felsefecileri doğa durumu ve toplum sözleşmesi gibi varsayımsal tasarımlar ortaya koymuşlardır. Bu varsayımlar üzerinde devletin ve hukukun varlığını temellendirmişlerdir. Bir anlamda devletin varlık nedenini ortaya koymayı denemişlerdir. Bu sorunlar bağlamında adalet, özgürlük, eşitlik, mülkiyet, hak ve ödevler gibi kimi temel kavramlara ilişkin de açıklamalar getirmişlerdir. Sivil toplum kavramı özellikle günümüz çağdaş siyaset felsefesinde olduğu kadar gündelik siyaset tartışmalarında da sıkça kullanılan kavramlardan biri olmuştur. Bu kavramlar siyaset sorunlarında ve tartışmalarında üzerinde sıkça konuşulan kavramlardır. Hak ve ödevler yurttaşların sahip oldukları hakları ve yerine getirmeleri gereken yüküm-

lülükleri gösterirken sivil toplum da yurttaşlardan oluşan topluluk olarak anlaşılmıştır. Sivil toplumda artık toplumun bireylerinin devlete uyruk olması söz konusu değil, devletin eşit haklara sahip yurttaşları olmaları söz konusudur. Devlet de adaleti kendisine amaç olarak koyan en yüksek siyaset olgusu olarak görülür. Yurttaşların özgürlüğünün, yasalar önünde eşitliğinin güvencesini oluşturur devletin varlığı. Bu yüzden de devletin varlığının temellendirilmesi siyaset felsefesinin diğer bütün sorunlarının da indirgenebileceği en temeldeki sorun olarak ele alınmıştır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda yapılan devlet temellendirmeleri devletin kökeni soruna yanıt vermeye çalışmışlardır.

Siyaset Felsefesi ile Siyaset Biliminin farkını saptamak.

Siyaset felsefesinde devletin kökenine ilişkin açıklamalar verilmiştir, ama bu açıklamalar devlet olgusunun ilk kez nasıl ortaya çıktığını açıklamaktan çok devletin niçin var olmak zorunda olduğunu temellendirmeye yöneliktir. Bu bağlamda siyaset felsefesi siyaset olgularını ve devletin işleyişi ya da yönetim biçimlerini betimlemez. Bunu Siyaset Bilimi yapar. Oysa Siyaset Felsefesi bunun yerine daha çok ideal devletin nasıl olması gerektiğini, ideal ve adil toplum düzeninin ne olduğunu, devletin amacının ne olduğunu belirlemeye çalışır ve bunu da olması gerekenden hareketle yapar. Bu anlamda Siyaset biliminin olanı, siyaset felsefesinin ise olması gerekeni ele aldığı söylenmiştir. Ama bu demek değildir ki siyaset felsefesi olana ilişkin hiçbir belirlemede bulunmaz. Daha çok olanın, yani siyaset olgularının bir eleştirisini yaparak buradan olması gerekene gider. Başka bir deyişle olanı eleştirel olarak ele alır. Siyaset bilimi ise deneysel yöntemle tarihsel olarak ortaya çıkmış devletlerin ve siyasal olguların betimlemelerini yaparak bu olgular arasında nedensel bağlantılar kurar. Siyasal ideolojileri ve siyaset öğretilerini deneysel olarak betimler. Ayrıca siyaset biliminin devletin işleyişinde ortaya çıkan sorunları çözmek gibi faydacı bir anlayışı da vardır.

Etik ile Siyaset Felsefesinin ilişkisini ifade etmek.

Etik insanlararası eylemlerde değer sorunlarını inceleyen bir felsefe disiplini olduğundan, siyaset de toplum içinde yaşayan insanların karşılıklı ilişkilerinin düzenlenmesi demek olan toplumsal düzenlemelerle ilgili bir olgu olduğundan, siyasetin bir etik olgu olduğu söylenebilir. Çünkü siyaset felsefesinin temel kavramları aslında etiğin temel kavramlarından hareketle açıklanır. Devlet olgusunun temellendirilmesi devletin varoluş amacına gidilerek yapılmakta ve bu amaç da etik ilke ve kavramlardan hareketle belirlenen bir amaç olmaktadır. Gerek etiğin gerekse Siyaset Felsefesinin felsefenin pratik disiplinleri olarak görülmesinde en önemli etken siyasetin pratik bir insan etkinliği olmasıdır. Etik ise insanın pratik etkinliği soruşturan, nesne edinen bir felsefe disiplini olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte hem etik hem de siyaset olgusu varlık temelini insanın varlık yapısında bulurlar.

Bu anlamda etik de siyaset de, siyasi olgu olarak devlet ve toplum olgularını soruşturan her incelemenin, aslında insanın varlık temelini kuran felsefi antropolojiye dayandıklarını gösterir. Öyleyse her siyaset araştırması temelini insanın varlık yapısında bulan siyaset olgusunu araştırır. Siyaset olgusu devlet ve toplum olgusu demeye gelir. Devletin ve toplumun varoluş temelini, nedenini soruşturmak, devletin ve toplumun ne olduğunu soruşturmak siyaset araştırmasının temel amacını oluşturur. Devletin ve toplumun varoluş nedenlerinin adalet, özgürlük, eşitlik gibi idelere göre incelenmesi de siyaset felsefesinin etikle olan bağlantısını oluşturur. Çünkü bu ideler etiğin temel kavramlarıdır.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi siyaset felsefesinin araştırdığı konulardan biridir?

- a. Yönetim biçimlerini belirlemek
- b. Tarihte ilk devletin nasıl ortaya çıktığını araştırmak
- c. Devletin varlık nedenini temellendirmek
- d. Siyaset olgularını ve süreçlerini betimlemek
- e. Toplumun belirli bölümlerini neyin mutlu edeceğini belirlemek

2. Aşağıdakilerden hangisi siyaset felsefesinin “toplum” kavramıyla ilişkisini ifade etmektedir?

- a. Siyaset felsefesi toplumu mutlu etmeye çalışır.
- b. Siyaset felsefesi toplumun siyasete olan eğilimini betimler.
- c. Siyaset felsefesi toplumda bölümlenmeler yapmayı amaçlar.
- d. Siyaset felsefesi kendi başına toplumu ele alır.
- e. Siyaset felsefesi toplumsal ilişkileri betimler.

3. Toplumsal adaleti, toplumu oluşturan her sınıfın kendi üzerine düşeni yapmasıyla ilgili gören filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Platon
- b. Macchiavelli
- c. Thomas Hobbes
- d. Hugo Grotius
- e. John Locke

4. Aşağıdakilerden hangisi etik-siyaset ilişkisinin temelini gösteren bir ifade **değildir**?

- a. Her iki alan da insanın pratik etkinliğinin araştırılması üzerinden hareket eder.
- b. Etik siyaset araştırması için temel ilkeler sağlar.
- c. Etik de siyaset gibi devletin kökeni sorununa eğilir.
- d. Etik de siyaset felsefesi de ontolojik temellerini insanın varlık yapısında bulurlar.
- e. Siyaset felsefesinin kimi temel kavramları aslında etik kavramlardır.

5. Aşağıdakilerden hangisi toplum sözleşmesinden doğan sonuçlardan biri **değildir**?

- a. Doğa durumundan çıkılarak yurttaşlık durumuna geçilmesi
- b. Devletin kuruluş ilkesinin belirlenmesi
- c. Herkesin herkese karşı savaşının devam etmesi
- d. Bütün bireylerin üzerinde tam anlaşmaya varıldığı hukuk kurallarının belirlenmesi
- e. Öznel çıkarın yerini genel istence bırakması

6. Doğa durumunu “herkesin herkese karşı savaşı” olarak betimleyen filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Platon
- b. Aristoteles
- c. Thomas Hobbes
- d. Jean Jacques Rousseau
- e. John Locke

7. Mülkiyet hakkını doğaya ve eşitliğe aykırı gören filozof aşağıdakilerden hangisidir?

- a. John Locke
- b. Thomas Hobbes
- c. Francis Bacon
- d. Adam Smith
- e. Jean Jacques Rousseau

8. Siyaset felsefelerinde “devletin kökeni doğa durumu varsayımından hareketle açıklanır” tuncesinde geçen “köken” teriminin anlamı aşağıdakilerden hangisine karşılık **gelmez**?

- a. Devletin varlık temeli
- b. Devletin kronolojik kökeni
- c. Devletin var oluş amacı
- d. Devletin neden var olduğu
- e. Devletin ilk ilkesi

9. Düşünce tarihinde siyaset felsefesi niçin Eski Yunan kültürüyle başlatılır?

- a. İlk devleti Eski Yunan uygarlığı kurduğu için
- b. Eski Yunan uygarlığı tarihte en çok devlet kuran uygarlık olduğu için
- c. Siyaset olgularını ilk kez Eski Yunan düşüncesi betimlediği için
- d. Devlete ilişkin ilk ussal açıklama Eski Yunan düşünürleri tarafından verildiği için.
- e. Toplum sözleşmesi tasarımıdan ilk kez Eski Yunan filozofları söz ettiği için.

10. Siyaset Felsefesi tarihinde ütopyalarla ne anlatılmak istenmektedir?

- a. Hiç var olmamış bir toplum ve devlet düzeni
- b. İdeal ve adil devlet düzeni
- c. Gelecekte kurulacak bir toplum ve devlet düzeni
- d. Bilimsel ve teknolojik olarak gelişmiş bir devlet
- e. Mülkiyet eşitliğine dayalı bir toplum düzeni

Okuma Parçası

Eğer devlet olmasaydı, onu kurmaya gerek olur muydu? İhtiyaç mı duyulurdu, yoksa kurmak zorunda mı kalınırdı? Bu sorular siyaset felsefesi ve siyaset olgusunu açıklayan bir kuram için ortaya çıkar ve geleneksel siyaset kuramı terminolojisini kullanırsak, “doğa durumu” incelenerek yanıtlanır. Bu geçmişe ait ilksel tasarımın yeniden canlandırılmasının gerekçesi, ortaya çıkan kuramın verimliliği, ilgi uyandırması ve geniş kapsamlı anlamlarının olmasıdır. Baştan ikna edilmek isteyen (oldukça az güvenli) okuyucular için bu bölüm, doğa durumu kuramının peşinden gitmenin neden önemli olduğunu ve kuramın neden verimli bir kuram olduğunu düşünüldüğünü tartışmaktadır. Bunun sebepleri de soyut olduğu kadar meta-kuramsaldır. En önemli sebep ise geliştirilen kuramın bizzat kendisidir.

SIYASET FELSEFESİ

Siyaset felsefesinin temel sorusu (ki bu soru devletin nasıl organize edileceği ile ilgili sorulardan önce gelir), herhangi bir devletin var olup olmaması gerektiğiyle ilgilidir. Neden anarşi olmasın ki? Makul bir anarşist kuram Siyaset felsefesinin tüm konusunun altını oyduğuna ve onu kesip atığına göre, siyaset felsefesine, onun temel kuramsal alternatifini inceleyerek başlamak uygun olacaktır. Anarşizmin hiç de cazip olmayan bir doktrin olmadığını düşünenler siyaset felsefesinin de burada sona erebileceğini düşüneceklerdir. Diğerleri ise daha sonra neyin ortaya çıkabileceğini sabırsızlıkla bekleyeceklerdir. Fakat görüleceği gibi, başlangıç noktasından büyük bir dikkatle yola çıkanlar ve bunu tartışmaktan kaçınanlar, siyaset felsefesi konusuna başlarken doğa durumu kuramının açıklayıcı bir maksadı olduğu konusunda hemfikir olabilirler (Epistemolojiye şüpheciliği reddetme çabasıyla başladığında böyle bir maksat olmaz).

Neden anarşinin olmaması gerektiği sorusuna cevap bulmak için hangi anarşi durumunu incelememiz gerekir? [...] Gerçekten de, eğer devletsizlik durumu yeterince korkunç ise, belli bir devleti parçalamak veya yok etmek ve yerine hiçbir şey koymamaktan kaçınmak için bir sebep teşkil edecektir.

“Eğer öyle olsaydı şimdi nerede olurduk” da dahil olmak üzere ilgi uyandıran tüm durumları içeren temel bir soyut tanıma odaklanmak, amaca ulaşmada çok daha mantıklı bir yöntem olacaktır. Eğer bu tanım yeterince ürkütücü olsaydı, devlet, tercih edilen bir alternatif olarak ortaya çıkardı ve duygusal olarak dışıye yapılan bir ziyaret gibi görülürdü. Bu tür ürkütücü tanımlar nadir olarak ikna edicidir. Bunun da tek sebebi insanları mutlu etmeyi başaramaması değildir.

[...]

Özellikle kişinin hangi amaçları gerçekleştirmek için çaba göstereceğine karar vermede konuya en uygun yöntem insanların genel olarak ahlaki sınırlamalara uyduğu gerektiği şekilde hareket ettiği bir devletsizlik durumuna odaklanmaktır. Böyle bir varsayım aşırı iyimser değildir; tüm insanların tamamen gerektiği gibi hareket ettiğini varsaymamaktadır. Fakat bu doğa durumu kişinin makul ölçüde umut edebileceği en iyi anarşi durumudur. Bu nedenle, onun doğasını ve kusurlarını incelemek, anarşi yerine bir devletin olup olmaması gerektiğine karar vermek açısından çok önemlidir. Eğer, devletin en çok beğenilen, gerçekçi olarak umulabilen en iyi anarşi durumundan bile üstün olduğu, ahlaki olmayan hiçbir aşamaya izin verilmeyen bir süreç sonunda ortaya çıktığı ve ortaya çıktığında bunun bir gelişme olduğu gösterilirse bu, devletin varlığı için bir gerekçe olacak ve devleti mazur gösterecektir.

Kaynak: Nozick, R. (2000). **Anarşi, Devlet ve Ütopya.** çeviren Alişan Oktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise “Devletin Kökeni (*Arkhe*’si) Tartışması” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “İnsan, Toplum ve Devlet” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “Siyaset Felsefesi, Temel Kavramları ve Sorunları” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Etik ile Siyaset Felsefesi İlişkisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
5. c Yanıtınız yanlış ise “Toplum Sözleşmesi ve Egemenlik Hakkı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Doğa Durumu Varsayımı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Adalet, Eşitlik, Mülkiyet ve Diğer Sorunlar” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Devletin Kökeni (*Arkhe*’si) Tartışması” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Giriş” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Siyaset Felsefesi, Temel Kavramları ve Sorunları” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bilgi Felsefesi, Mantık, Bilim Felsefesi gibi felsefe dalları felsefenin teorik alanlarından sayılırken Etik, Siyaset Felsefesi, Sanat Felsefesi gibi dallar felsefenin pratik alanları içinde sayılırlar. Felsefenin teorik ve pratik olarak iki alana bölünmesinin nedeni bu alanların nesnelerinin farklılık göstermesidir. Siyaset felsefesi tıpkı etik gibi felsefenin pratik disiplinlerindendir. Bunun nedeni bu ünite de gördüğümüz gibi siyaset felsefesinin bir tür insan etkinliği olan siyaset olgusunu konu edinmesidir. Siyaset de pratik bir alandır. Başka bir deyişle insanın yapıp ettiği bir şeydir. Devlet de insan yapısı bir var olandır. Siyaset olguları her zaman insan eylemleriyle var olan olgulardır. Yalnız bir ayırım yapmak da gereklidir. İnsanın teorik etkinlikleri gibi pratik etkinlikleri de vardır. Söz gelişi teorik bilimler ve uygulamalı bilimler gibi ayırımlar yapılır. Fizik teorik bir bilimken Mühendislik uygulamalı bilim kabul edilir. Oysa siyaset felsefesinin pratik bir felsefe olması bu anlamda düşünülemez. Çünkü siyaset felsefesinde de teorik düşünme söz konusudur. Siyaset felsefesinin pratik felsefe olmasından anlaşılması gereken şey, onun pratik bir alanı konu ediniyor olmasıdır. Başka bir deyişle siyaset olgularının kendisi pratik, yapıp etmeyle ilgili bir şeydir. Siyaset felsefesi de siyaset olguları üzerine salt düşünme etkinliğidir. Konusunun pratik olması anlamında felsefenin pratik bir dalıdır, yoksa kendisi uygulamalı bir felsefe değildir. Bu anlamda etik de insan yapıp etmeleri olan insan eylemlerini konu edindiğinden o da felsefenin pratik alanında sayılır ve o da siyaset felsefesi gibi konusu pratik olduğundan dolayı pratik alan sayılır.

Sıra Sizde 2

Devlet gördüğümüz gibi doğal olarak var olan bir yapı değildir. İnsanın pratik etkinliğiyle kurup var ettiği bir şeydir. O hâlde devlet kurulan bir varlıktır, insanın yapısı bir varlıktır. Bu durumda şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır. Devletin var olması zorunlu mudur? Devlet var olmak zorunda değil miydi? Çünkü doğal değilse doğal bir zorunluluktan dolayı oluşmamış olsa gerek. Doğadaki doğal cisimler doğadan gelen bir zorunlulukla devinir, değişirler. Söz gelişi havaya atılan bir taşın yer çekimi yasası gereği düşmesi zorunludur, çünkü taş burada doğal bir cisimdir. Eğer doğal cisimler doğada işleyen zorunlu yasalar gereği zorunlu olarak oluş ve yok oluşa tâbi oluyorsa bu durumda doğal olan her

şey zorunlu yasaların belirlenimi altındadır. Oysa devlet doğal değildir. Devlet olgusu hiçbir doğa yasasının zorunlu belirleniminden ortaya çıkmamıştır. Devlet insanın sözleşme temelinde kurduğu bir varlığa sahiptir. Buradan onun zorunlu olmadığı söylenemez. Elbette doğal cisimlerin var olduğu anlamda bir zorunlu varlığı yoktur. Ama var oluş amacının belirleniminden gelen bir zorunluluk olduğu anlamda devletin zorunluluğundan söz etmek gerekir. Aksi durumda siyaset felsefesinin olması gerekenden söz etmesi de olanaksız olurdu. Başka bir deyişle, siyaset felsefesinin konusu bir bilgi nesnesi olduğu anlamda zorunludur. Bu yüzden de onun konusunu belirli bir yerde ve zamandaki herhangi bir devlet değil, genel olarak devlet oluşturur.

Sıra Sizde 3

Toplumu birarada tutan şey devletin yasalarıdır. Ama devletin temelini eğer sözleşme oluşturuyorsa, devlet bu durumda yurttaşlar topluluğu olarak karşımıza çıkar. Toplumu oluşturan bireyler de kendilerini sözleşmeyle bağlamak yoluyla bir anlamda özgürlüklerinden ve haklarından vazgeçmiş gibi görünebilirler. Oysa yasaların yurttaşlarca, toplumu oluşturan bireylerce yapıldığı düşünülürse bu durumda yurttaşların hak ve özgürlüklerini kaybettiği söylenemez. Çünkü kendi koydukları kurallara ve yasalara uymaktadırlar. Sözleşmedeki temel ilkeler topluma dışarıdan zorla dayatılan ilkeler olmayıp yurttaşların kendilerine zorla dayattığı ilkelerdir. Bu anlamda toplumun bir özerkliği söz konusudur. Bu özerklik de devlet olarak karşımıza çıkan olgunun kendisidir aslında. Kaldı ki günümüz sivil toplumunda devlet dışında yurttaşların çeşitli amaçlar etrafında örgütlenerek sivil toplum kuruluşlarını oluşturduğunu da görürüz. Aynı durum burada da geçerlidir. Ortak bir amaç belirlenir ve bu belirlenen ortak amaca uygun olarak konulan kurallara uyulur. Devletin kuruluşunda sözleşmenin asıl işlevi de devlete toplumdaki bireylerin haklarını koruma görevi yüklemesidir. Bir anlamda yurttaşlar yasalarla kısıtlanmayı kendi haklarını korumak amacıyla kabul ederler. İnsanların temel hakları böylece devlet tarafından güvence altına alınmış ve bu temel haklarla ilgili özgürlük sağlanmış olur. Buna göre toplumu oluşturan bireylerin kendi koydukları yasalara uymaları kısıtlanma yerine özgürlüğü gerçekleştirmektedir. Ödev kavramını da bu bağlamda düşünmek gereklidir. Bireylerin bazı haklarının olması onlara bazı ödevleri de yükler. En başta devletin yasalarına uymak üze-

re, topluma karşı ödevlerin yerine getirilmesi - söz gelişi askerlik yapmak, vergi vermek gibi - gerekir. Böylece bu ödevlerin yerine getirilmesi temel ilkeler korunduğu sürece özgürlüğün kısıtlanması olarak görülemezler. Aslında bütün bunlar, siyaset felsefesi içinde devletin var oluş amacındaki zorunluluğun temellendirilmesi demektir. Devletin varlığının zorunluluğu ile yasalara uyma zorunluluğu aynı anlama gelir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Cassirer, E. (1984). **Devlet Efsanesi**. çeviren Necla Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Diñçer, K. (2010). **Kısaca Felsefe**. Ankara: Pharmakon.
- Magee, B. (2004). **Yeni Düşün Adamları**. çeviren Mete Tunçay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2006). **Felsefeye Giriş**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Nozick, R. (2000). **Anarşi, Devlet ve Ütopya**. çeviren Alişan Oktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wolff, J. (1996). **An Introduction to Political Philosophy**. Oxford: Oxford University Press.

2

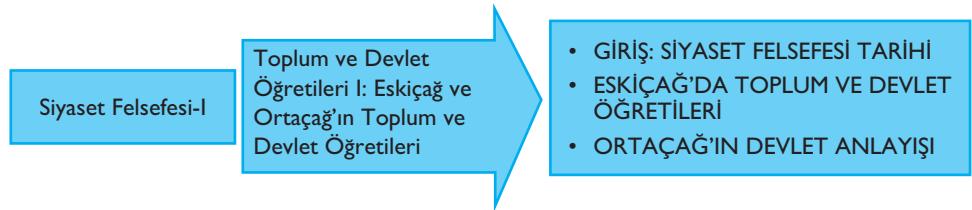
Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Eskiçağ'daki toplum ve devlet öğretilerini tanımlayabilecek,
  - Eskiçağ devlet görüşlerinde insan, toplum ve devlet ilişkisini saptayabilecek,
  - Ortaçağ'ın toplum ve devlet görüşünün Eskiçağ'dakinden farkını saptayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Siyaset Felsefesi Tarihi
- Adalet
- İnsan
- Toplum
- Devlet
- Varlık
- Platon
- Aristoteles
- Eğitim
- Tanrı Devleti

İçindekiler

Toplum ve Devlet Öğretileri I: Eskiçağ ve Ortaçağ'ın Toplum ve Devlet Öğretileri

GİRİŞ: SİYASET FELSEFESİ TARİHİ

Siyaset felsefesi tüm kavram ve sorunlarını, söz gelişi devlet sorunu gibi siyasal sorunlarını **amaca uygun olmaklık** bakımından eleştirel olarak ele alır.

Tarihsel açıdan Batı felsefe geleneğine baktığımızda siyaset felsefesi alanında çeşitli görüşler öne sürmüş olan Platon, Aristoteles, Augustinus, Macchiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau, Hegel ve Marx gibi birçok filozof görülür. Bugünkü Batı uygarlığının siyaset kurumlarına baktığımızda, bu kurumların uzun süren bir tarihsel düşünsel geleneğin sonucunda ortaya çıktıkları söylenebilir. Eskiçağ'da Platon ve Aristoteles'in toplum ve devlet kuramlarıyla başlayan siyaset felsefesi, bu filozofların düşüncesinde devletin ve toplumun amacına, ortak iyiye ve adil toplum ve devlet düzenine yönelik eleştiriler olarak ortaya çıkmıştır. Ortaçağ ise tanrı devleti düşüncesiyle ortaya çıkmış ve bir siyaset felsefesinden çok bir teoloji ortaya koymuştur. Ortaçağ düşüncesinde yeryüzü devletin amacı yeryüzünde Tanrı devletini gerçekleştirmek olmalıdır. Rönesans'la başlayan Yeniçağ Tanrı merkezli devlet anlayışının yerine laik bir devlet anlayışı ortaya koymuştur. Macchiavelli *Hükümdar* adlı yapıtında ilk ulus devlet kavramını ortaya atarak, modern siyaset kuramının da temelini atmış olur. Modern siyaset felsefesinin birçok devlet öğretisi devletin kökeni sorununa yanıt vermeye çalışmışlardır. Hobbes'un Locke'un ve Rousseau'nun çabaları hep bir sözleşme kuramı temelinde devleti temellendirmeye yönelik olmuştur. Modern siyaset felsefesinde Marx gibi kimi düşünürlerce devlet eleştirileri de yapılmış ve devlet egemen sınıfın baskı ve sömürü aracı olarak görülmüştür. Çağdaş siyaset felsefesinde ise Rawls ve Nozick gibi düşünürler yine devletin temeli sorununa değinmişler ve devletin meşruiyeti sorununu çözmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır.

Eski Yunan felsefesiyle başlatılan Batı düşünce geleneği içinde yukarıda adı geçen birçok filozof ve çeşitli düşünce akımları, siyasetin temel sorunlarına çözümler getirmek üzere siyaset kuramında pek çok temel kavram ortaya atmışlardır. Etik ile siyaset ilişkisinde hangisinin temel olması gerektiği sorunundan, “doğa durumu” kavramı ve devletin doğuşuna ilişkin toplum sözleşmesi kuramlarına, demokrasi sorunundan, “özgürlük” ve “eşitlik” kavramlarına kadar birçok temel sorun felsefi düşüncenin konusu olmuştur. Düşünce tarihinde siyaset felsefesi tarihi günümüzde de tartışmaya devam ettiğimiz birçok temel kavramı ortaya çıkarmıştır. Günümüzde tartışılan insan hakları açısından demokrasi ve adalet sorunu, tarihsel olarak çeşitli filozoflarca ortaya atılmış ve tartışılmış olan “adalet”, “eşitlik”, “özgür-

Amaca uygun olma: belirli bir var olanın belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere var olması. Söz konusu durumda devletin amacı onun varlık nedenidir. Devlet toplumun ahlakça olgunlaşması ya da toplumun bütün olarak mutluluğunu sağlamak için vardır, diyerek devletin var oluş nedenini onun amacından hareketle temellendirme.

Felsefe tarihinde Sokrates'ten önceki döneme **Presokratik felsefe** dönemi adı verilir.

Atomcu okul Eskiçağ felsefe okullarından Leukippos ve Demokritos tarafından temsil edilen okul. Evrenin bölünemez olan atomlardan oluştuğunu iddia eden görüştür.

Sofistler Eskiçağ'da para karşılığı ders veren kişilerdi. Sofistlik denilen akım da bilgi konusunda mutlak ya da nesnel hakikatlere ulaşmanın olanaksız olduğunu; böyle hakikatlerin olmadığını, olsa bile bunlara ulaşmanın insan kavrayışını aştığını ileri sürerek bir tür toplum, ahlak ve bilgi eleştirisine yönelmiş akımdır. Başlıca temsilcileri Protagoras ve Gorgias'tır.

lük", "savaş" ve "barış" kavramları ile "egemenlik", "haklar" ve "mülkiyet" kavramları temelinde ele alınmaktadır.

ESKİÇAĞ'DA TOPLUM VE DEVLET ÖĞRETİLERİ

Toplumun ve devletin ne olduğu, ne türden varlıklar oldukları felsefe tarihinin en eski sorunlarından. **Presokratik felsefe**den kimi düşünürler de bu soruna eğilmişlerdir.

Eskiçağ'da Presokratik düşünürler için *Polis*'te (şehir devletinde) yaşayan toplumun yapısını ve toplumu düzenleyen kurallar olarak yasaların varlık temellerini araştırmak doğa araştırması yanında ikinci bir araştırma konusu olmuştur. Presokratikler için doğada olduğu kadar toplumda da bir uyum ve düzen olması gerekliydi. Presokratik felsefenin asıl ilgisi doğa felsefesi idi. Bununla birlikte Eskiçağ'da presokratik düşünürler insan ve toplum sorunuyla da ilgilenmişlerdir. İnsan ve toplumla ilgili düşünceler içinde en önemlisi de insanın ve toplumun mutluluğu düşüncesi olmuştur. Eskiçağ'ın felsefe okulları mutluluğu doğaya ve yasaya uygun yaşamakta görmüşlerdir. Söz gelişi Eskiçağ'da atomcu görüşün temsilcisi olan Demokritos, kendisini hak, hukuk ve yasaya uygun davranmaya zorlamış olan kişinin mutlu olacağını söylemiştir. Aynı zamanda toplumdaki bireylerin birbirlerine zarar vermesini engellemek dışında yasaların bireylerin istedikleri gibi yaşamalarını engelleyemeyeceğini ileri sürmüştür. Demokritos'a göre bütün insan işleri arasında en önemlisi de devlet işleridir, yani devletin nasıl yönetileceği konusu en öncelikli iştir. Devlet yönetiminde hukuk ve adalete uygun olmayan bir iş yapılmamalıdır. İyi yönetilen bir devlet en mükemmel kurumdur ve ancak iyi yönetilen bir devlette hukuk ve adaletten bahsedilebilir. Demokritos toplumu oluşturan bireylerin mutluluğunu da bütün toplumun mutluluğuna bağlamıştır. Yasaların amacı da insanın yaşamına refah ve mutluluk getirmektir. Demokritos'a göre demokrasi de en iyi yönetim biçimlerinden biridir ve "demokrasi de yoksulluk çekmek, efendilerin hizmetinde sözümona 'mutlu' olmaktan çok daha iyidir, tıpkı özgürlüğün kölelikten daha iyi olması gibi" der (Capelle 1995, s. 210). Demokritos'un bütün bu görüşleri Sokrates öncesi düşünürlerin insan, toplum ve devlet konusundaki görüşlerini temsil eden bir görüş olarak yasalarla toplumu düzenlemenin önemine vurgu yapmaktadır. Evrendeki düzen ve uyumun toplum içinde öngörülmesi devletin varlık nedenine ilişkin bir açıklama olarak görülmemelidir. Başka bir deyişle, devlet toplumu hak, adalet, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar temelinde yasalarla düzenlemelidir. Böyle bir düzenleme evrensel düzen ve uyum ilkesine de uygun olacaktır.

Presokratik düşünürler içinde özellikle **Sofistler** ilgilerini doğadan insana, dolayısıyla da toplum ve devlete çevirmişlerdi. Bu bağlamda kendi çağlarının ve toplumlarının hukuk, siyaset, adalet, devlet, toplum ve ahlak gibi tasarımlarına bazı eleştiriler getirmişlerdir.

Bu konuda kimi Sofistlerin düşünceleri şöyle özetlenebilir: Kritias'a göre din ve ahlak kuralları zeki ve kurnaz yöneticiler tarafından toplumun itaat etmesini sağlamak üzere oluşturulmuşlardır. Thrasymakhos'a göre hak ve adalet toplumda güçlünün işine gelendir. Bir anlamda adalet iktidarı elinde tutanlar tarafından belirlenir ve yasalar gücü elinde tutanlar tarafından konulmuştur. Kallikles ise toplumda ki güçsüzlerin kendilerini korumak için yasaları, adalet ve ahlak gibi kural ve değerleri oluşturduklarını ileri sürmüştür. Bütün bu anlayışlarda ortak olan insanlar tarafından konulmuş olan yasaların nesnel bir hak ve adalet kavramına göre değil, toplumdaki kimi sınıfların çıkarına göre oluşturulduğunu ileri sürmeleridir. Bu

yüzden de bu kavramlar üzerine öne sürülen bütün görüşler göreceli olmak durumundadır. Sofistlere göre ortak ve evrensel bir insan doğası olmadığından, insan doğasına uygun bir toplumsal düzen aramak da boşunadır. Devlet ve toplum doğal değil, yapma bir varolandır. Böylece Sofistler “doğal olan” ve “insanlar tarafından konulmuş olan”, yani “doğal olmayan” ayrımını (*physei - thesei* ayrımı) yapmışlardır. İnsanların sahip olduğu hak ve ödevlerin doğuştan mı olduğu, yani doğal mı olduğu, yoksa insanların koydukları yasalar tarafından mı belirlendiği, yani doğal olmayıp yapay olarak konulmuş mu olduğu sorunu düşünce tarihindeki en temel belirlemelerden biri olmuştur.

Sofistlerin bu eleştirileriyle hesaplaşan önemli bir Eskiçağ düşünürü Sokrates'tir. Siyaset felsefesinin tarihinin Sokrates ile başladığı da söylenir, çünkü Sokrates Sofistlerin adalet, erdem, hak gibi kimi kavramlar üzerine nesnel bir doğruluk iddiasında bulunulamayacağı yollu görüşlerini eleştirmiştir. Sokrates doğru bilgiyi, toplumsal yasaların gözettiği doğruluğu, adaletin kendisini ve en iyi siyasal-toplumsal düzenin ne olduğunu araştıran bir düşünür olmuştur. Sokrates'e göre en iyi siyasal düzen bilge insanların başta bulunduğu düzen olacaktır. Klasik siyaset felsefesinin çıkış noktası Sokrates olsa da gelişmesi Platon ve Aristoteles ile olmuştur. Platon da Aristoteles de Sokrates'in etkisinde siyasal düzenin ereğini ancak erdemli olmakla ulaşılan “mutluluk” olarak belirlemişlerdir. Bu anlamda Eskiçağ'ın ilk büyük siyaset felsefesini Platon'da buluruz.

Sofistler kendilerinden önceki filozoflar gibi doğa ve evrenle ilgili sorunlar konusunda mutlak veya nesnel hakikatlere ulaşmanın olanaksız olduğu düşüncesiyle ilgilerini insan sorununa yöneltmişlerdir. Felsefe tarihinde ilk defa doğal olan ve yapma olan arasında bir ayrım yapmışlardır.

Platon'un Toplum ve Devlet Tasarımı

Platon (M.Ö. 427-347) Atina'nın aristokrat bir ailesinin üyesidir ve Sokrates'in öğrencisidir. Atina'da *Akademia* adlı kendi kurduğu okulda felsefe dersleri vermiştir. Eserlerini felsefe için en uygun eğitim metodu olarak gördüğü diyaloglar şeklinde yazmıştır. Sokrates'in düşüncelerinden çok etkilenmiştir. Özellikle ilk dönem diyaloglarını Sokrates'in düşüncelerinin etkisinde yazmıştır. Platon siyasal görüşlerini, yani toplum ve devlet tasarımını *Politeia* (Devlet) adlı yapıtında dile getirmiştir.

Platon'un toplum ve devlet öğretisi onun idealar kuramı olarak bilinen kuramı üzerinde temellenir. Bu öğretiye göre varolanlar bilinmeleri bakımından ikiye ayrılırlar. Platon bütün varolanları görülenler ve düşünülenler olarak ikiye ayırır. Platon'un burada asıl derdi bilginin ne olduğu ve kesinliğidir. Bunun için de bilgi türleri arasında ayrım yapabilmenin yolunu bilgiyi nesnesine göre ayırmakta bulur. Nesnesi görülenler alanında olan bilgi türüne sanı (*doxa*) der. Platon'a göre görülenler alanında varolanlar değişip devinen nesneler olduklarından onlar hakkında bilgi değil, sanı sahibi olabilir insan. Sanı da nesnesi gibi sağlam değildir, yanlış da olabilir doğru da. Sanı yanılabilir bir bilme türüdür. Oysa hakiki bilgiye düşünülenler alanında ulaşılır. Platon düşünülenler alanının değişmeyen, devinmeyen nesneleri olan “idealar” hakkında değişmez bir bilgi türü olan “*episteme*”den sözeder. Platon'a göre *epistemenin*, yani hakiki bilginin nesnesi ebedi, değişmez ve kendi başına varolan ideadır. Oysa görülenler alanının nesneleri *idealardan* pay almakla varolurlar. Söz gelişi bütün güzel şeyleri güzel yapan güzel *ideasıdır*. Platon buna “güzelin kendisi” de der. Başka bir deyişle *idealar* tek tek varolanların “ilk örnekleridir” (*paradeigmata*).

Platon varolanları görülenler dünyasındaki duyulur varolanlar ve düşünülenler dünyasındaki kavranılır varlıklar olarak ikiye ayırır. Düşünüldür dünyanın değişmez varlıkları olan idealar görülür dünyada varolan şeylerin asıl ve ilk örnekleridir.

Platon'un felsefesinde idealar *ideal* biçimlerdir. İdealar kuramının dile getirdiği ideal olan ile gerçek olan arasındaki karşıtlıktır. İdeal olanla gerçek olan tekler arasındaki uyumsuzluk aşılamaz.

İdeal olan gerçek olamaz. Gerçeklikte olan da ideal olamaz, eğer gerçeklikte olsaydı ona ideal denemezdi. İdeal olanı ideal yapan onun tamamıyla gerçekliğe aşkın bir şey olmasıdır. Felsefede ideal ve gerçek kavramları bu şekilde belirlenir.

Platon insan ruhu derken insan doğasını kastetmektedir. Platon felsefesinde 'ruh' kavramının insana karşılık geldiğini unutmamak gerekir.

Başka bir deyişle, tek tek güzel şeylerin hiçbirisi güzelin kendisi kadar hakiki ve güzel değildir. Tekler dünyası olan zaman ve uzama bağlı gerçek dünyada ideal biçimler varolamazlar. Platon bu ideal biçimler öğretisini *Devlet* adlı yapıtında dile getirdiği devlet tasarımına da taşır. Platon'un yapıtında ele aldığı devlet ideal devlettir. Bu anlamda gerçeklikte varolan tek tek devlet biçimlerinin hepsinden farklı mükemmel olan bir devlettir. İdeal olduğu için de asla görülenler alanındaki devletlerden biri olamaz. Başka bir deyişle, Platon'un ele aldığı devlet ideal devlettir, yani devlet ideasına uygun devlettir. Böylece Platon bize ussal bir devlet kuramı sunarak kelimenin en tam anlamında bir siyasal öğretiyile, bir siyaset kuramıyla karşımıza çıkan ilk düşünür sayılabilir. Platon yapıtında ideal devlet ve yönetim biçiminin ne olduğunu, bozuk yönetim biçimlerinin neler olduğunu ayrıntılı olarak tartışır.

Platon'un devlet ve toplumu ele almak üzere hareket noktasını hocası Sokrates'in felsefe anlayışı oluşturur. Sokrates'e göre felsefe evrenin araştırılmasından çok insanın araştırılması olmalıdır. "Sokrates Platon'u felsefenin insan sorunu ile başlaması gerektiğine inandırmıştı" (Cassirer 1984, s. 72). Oysa Platon'a göre bu sorunun yanıtlanması için araştırma alanını daha büyük bir örnekte ele almak gerekmektedir. İnsan ruhunda küçük harflerle yazılmış olan ve bu yüzden de görülmesi zor olan şey insanın siyasal ve toplumsal yaşamında daha büyük harflerle karşımıza çıkacağı için görülmesi daha kolay olacaktır. Platon adaletin ne olduğunu araştırmak için başladığı yapıtında adil insan nasıl olur sorusunu sorduktan sonra bu soruyu yanıtlamak üzere insandan daha büyük ölçekte olan toplumda adalet nasıl ortaya çıkar, adil toplum nasıl olur sorusuna geçer. "Platon'un *Devlet*'inin başlangıç noktası bu ilkedir" (Cassirer 1984, s. 72).

Platon'a göre adalet tek insanda varsa, bütün bir toplumda da vardır ve adaletin ne olduğunu tek bir insanda görmek yerine daha büyük ölçekte olan bütün bir toplumda araştırmak daha kolaydır. Platon'a göre "devleti akıllı yapan neyse insanı da akıllı yapan odur" (Platon 441c). Aynı şekilde devleti ve toplumu adil yapan neyse insanı da adil yapanın o olduğu söylenebilir. Bütün bunlar Platon'un öğretisinde insanın erdemli olmasının ancak bir toplum yaşamı içinde, bir devlet içinde olanaklı olduğunu söylemeye gelir. Platon'un insan görüşüne göre insan ruhunun üç yanı vardır: Arzular-istekler yanı, akıl yanı ve ikisi arasında dengeyi sağlayan irade denilen yanı. Platon insan ruhunun bu üç yanından her birinin kendi işini görmesiyle insanın adil olacağı sonucuna, toplumu oluşturan bölümlerin herbirinin kendi üzerine düşeni yapmasıyla da bir toplumun adil olabileceği görüşüne varır.

Platon düzenli bir toplumun doğuşunda adaletin ve adaletsizliğin beraberce nasıl ortaya çıktıklarını görmek için devletin nasıl kurulduğu sorununa eğilir (Platon 369a). Platon'un devlet öğretisi onun toplum öğretisi demektir, çünkü Platon'un öğretisinde "devlet" (*politeia*) aynı zamanda toplum anlamına gelir. Platon'a göre devlet düzenli bir toplum demektir. Platon'a göre devletin doğuş nedeni insanın doğasından kaynaklanır. İnsan ihtiyaçlarını gidermek için toplum halinde yaşaması gereken bir varlıktır. İnsanın mutluluğu toplum içinde yaşamasıyla olanaklı olacaktır, çünkü insan toplum hâlinde yaşarken kendine yetecek ihtiyaçlarını karşılar.

- Toplumu yapan, insanın kendi kendine yetmemesi başkalarını gereksemsidir. Yoksa toplumun kurulmasında başka bir sebep var mıdır?
- Yoktur.

- Öyleyse bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de bir başkasına. Böylece birçok eksikler birçok insanların bir araya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu türlü yaşamaya toplum düzeni deriz, değil mi? (Platon: 369b-c).

Platon burada toplum düzeninin bir tanımını vermektedir. Toplumun veya toplum düzeninin - bu devlet anlamına da gelir - varlık nedenini söylemektedir. Başka bir deyişle toplumun varoluşunu temellendirmektedir. Platon toplumsal düzenin kuruluşunu insanların doğal ihtiyaçlarını karşılamak gibi doğal bir nedene dayandırmaktadır. *Devlet* adlı yapıtında da *Yasalar* adlı yapıtında da devletin ve toplumsal düzenin kuruluşu doğal nedenlere dayandırılmaktadır. Ama insanların bir arada yaşamaya gerek duymaları devletin veya toplumun bütün bölümleriyle varlığını açıklamaya yetmez. Bu bölümlerin de neler olduğunu ve işlerinin ne olduğunu belirlemek gerekmektedir.

Yukarıda da sözünü ettiğimiz insanın üç yanına toplumda da üç yan karşılık gelir. Bir toplumun olanaklı olması için o toplumda toplumun ihtiyaçlarını giderecek bir sınıfın, toplumu koruyacak bir sınıfın ve toplumu yönetecek bir sınıfın olması gerekir. Tek insandaki akıl yanına toplumu yöneten sınıf, insanın kızan ve dizginleyen yanına toplumu koruyan sınıf, insanın arzulayan ve istek duyan yanına da toplumu besleyen sınıf karşılık gelir. Platon toplumda bulunması gereken üç yanı üç sınıf olarak ifade eder. Buna göre toplumun maddi gereksinimlerini karşılamak üzere bir üreticiler, işçiler, zanaatkarlar sınıfı olmalıdır. Ayrıca devleti dış düşmanlara karşı korumak ve yasaların toplum içinde uygulanmasını sağlamak için bir bekçiler, koruyucular sınıfı olmalıdır. Bundan başka yasaları yapmak ve devleti bilgece yönetmek için bir yönetici sınıf bulunmalıdır.

Platon tek insan ile toplum ya da devlet arasında tam bir benzerlik kurar. Platon'a göre insan ruhunun üç yanı gibi toplumun da üç yanından her birinin kendi erdemi vardır. Bilgelik yönetici sınıfın erdemi olmalıdır. Cesaret ise bekçiler, koruyucular sınıfının erdemi olmalıdır. Yönetilen üretici sınıfın ise kendine özgü bir erdemi yoktur. Bununla birlikte ölçülülük yöneticiler ve bekçiler sınıfının da erdemi olmalıdır. Bu erdemler düzenli bir toplumda olması gereken temel erdemlerdir. Ama adil toplumun ortaya çıkması için bir başka erdeme daha gerek vardır: adalet. Adalet ise toplumun bütününün taşıdığı bir erdemdir. Platon'a göre adalet her sınıfın üzerine düşeni yerine getirmesidir. Bir toplumu oluşturan her sınıf kendine düşeni yaptığında o toplum adil bir toplum olur. Platon'a göre toplumu oluşturan her sınıf kendi üzerine düşeni yaptığında o toplumda düzen olur, haksızlık, adaletsizlik olmaz.

Platon'a göre devleti yöneten sınıfın erdemi bilgelik olduğundan yöneticilerin devleti kurmasını en iyi bilenler arasından seçilmesi gerekmektedir. Devlet yönetimi için "akıllı, değerli, üstelik de toplumla ilgili insanlar" bulmak gerekir (Platon: 412d). İyi kurulmuş bir devlet her bakımdan iyi olacağından, eğer devleti yönetenler devleti iyi kurarlarsa böyle bir devlet bilge, cesur, ölçülü ve adil olacaktır. Devleti yöneten sınıfın erdemi bilgelik olduğundan yönetici sınıfın bilgece kararlar vermesi gerekecektir. Platon'a göre bilgece karar vermek ise bir bilgi işidir. İnsanlar bilgisizlikleriyle değil, bilgileriyle doğru karar verirler. Dolayısıyla devleti yöneten sınıfın bilgili insanlardan oluşması gerekecektir. Cesaret ise koruyucu bekçiler sınıfının erdemiydi. Cesaret hiçbir şeyden korkmamak değil, nelerden korkulacağını nelerden korkulmayacağını bilmektir. Ölçülülük ise tutkuları, istekleri dizginlemektir ve bu erdem bütün sınıfların taşıması gereken bir erdemdir. Platon adaletin diğer üç erdemi de doğuran ve yaşatan değer olduğunu söyler. Adalet herkesin

Platon'a göre toplum insanın doğal ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelerek oluşturduğu bir bütündür. Bu yüzden de toplum veya toplum düzeni anlamına gelen devlet de doğal bir varlıktır.

Platon insan ruhunun üç yanından söz eder: akıl yanı, arzular-istekler yanı ve irade-kızgınlık yanı. Bunun gibi toplumu ya da devleti de üç sınıfa ayırır: yöneticiler sınıfı, üreticiler sınıfı ve koruyucular sınıfı.

Platon'a göre adalet herkese hakkını vermektir. Siyaset felsefesinde hak kavramı ödev kavramıyla ayrılmaz bir bütün olduğundan, adalet aynı zamanda herkesin üzerine düşeni yapmasıdır.

Platon'a göre ideal devlet tek tek devletler gibi gerçeklikte yoktur, o düşünülür bir varlıktır, ideal biçim olarak vardır. Dolayısıyla tek tek devletler için bir model oluşturur.

üzerine düşeni yapılması gerektiği biçimde yapmasıdır. İşte bu dört erdemin hepsi bir arada bir toplumu ve devleti düzenleyen ve yaşatan değerler olacaktır.

Platon'un devleti ideal bir devlettir. İdealar kuramına göre nasıl ki ideal biçimler görülür dünyada yoktur, aynı şekilde bu dünyada ideal devlet de görülmez. Ama devlet ideası ya da ideal devlet tasarımı bize tek tek devletlerin hangi ideale göre yönetilmesi gerektiği konusunda ışık tutar. Başka bir deyişle, varolan devlet biçimlerinin hangi durumlarda adaleti gözetcekleri, hangi durumlarda ise adaletsizliğe yol açacaklarının ölçütü bu ideal devlet tasarımı olacaktır. Platon "Kurduğumuz devletten başkasına devlet adı verilebilir mi?" (Platon: 422e) diye sorarken idealar kuramının etkisinde, hakiki varlığın idealar olması, dolayısıyla hakiki devletin de devlet ideası olmasını anlatmaya çalışmaktadır. Burada Platon'un görülenler alanındaki tek tek devletlerin yönetim biçimlerini hangi ölçüte göre değerlendirdiği görülebilir. Platon'a göre devletin en yüksek amacı da insanlara iyi bir eğitim vererek onları erdemli kılmaktır. Bu amaç devletin varlık nedenini, yani temelini oluşturur. Başka bir deyişle, Platon "devlet nedir?" sorusuna "devlet ne için vardır?" sorusundan hareketle yanıt verir. İdeal devlet tasarımı bize bu bilgiyi sağlar ve devlet yöneticileri bu ideal devlet tasarımından hareketle devletin amacına uygun olarak devleti yönetmelidir.

Yönetim Biçimleri

Platon'a göre ideal yönetim biçimi baştakinin filozof olduğu monarşidir. Devleti yöneten filozof olmadıkça ideal yönetimin olamayacağını söyler.

Platon'a göre ideal yönetim biçimi, ideal devlet baştakilerin en iyiler olduğu, en iyilerin yönettiği devlettir. Böyle bir devlette yöneticiler filozof ya da filozoflar yönetici olmalıdır. Platon varolan yönetim biçimleri içinde en iyi iki yönetim biçimi olarak monarşiye ve aristokrasiye vurgu yapar. Devleti yöneten bir kişi varsa bu monarşidir, devleti yöneten bir grupsa bu aristokrasi. Aristokrasi en iyilerin yönetimi demektir. Bunlar dışındaki bütün yönetim biçimleri Platon'a göre bozuk yönetim biçimleridir. Platon yönetim biçimlerini de yine tek insanla bu biçimler arasında bir koşutluk kurarak belirler. Aristokrasi yönetim biçimine aristokrasi insanı karşılık gelir ve böyle bir insan en iyi ve en adil insan olduğundan bu gibi insanların başta bulunduğu yönetim biçimi de en iyi ve adil yönetim olacaktır. Bundan sonra Platon dört bozuk yönetim biçimi olduğunu söyler. Şan, şeref düşkünü insanların yönettiği yönetim biçimine timokrazi ya da timarşi der. Para sever ve zenginlik tutkusuna sahip insanların başta bulunduğu yönetim biçimine oligarşi der. Oligarşi devleti gelir üstünlüğüne dayanan devlettir. Eşitliği savunan insanların ve halkın oyuyla seçilenlerin başta bulunduğu yönetim biçimi demokrasidir. Başta bulunan kişinin bir zorba olduğu yönetim biçimi de tiranlıktır. Platon bu yönetim biçimlerinin her birinin bir diğerinden doğduğunu söyler. Bir yönetim biçiminin bozulmasıyla diğer bir yönetim biçimine geçildiğini söyler. Buna göre aristokrasiden timokrazi, timokrazinin bozulmasıyla oligarşi, oligarşinin bozulmasıyla demokrasi ve demokrasinin bozulması da tiranlığı ortaya çıkarır. Dolayısıyla Platon'a göre yönetim biçimlerindeki değişiklik baştaki yöneticilerin değişmesiyle ve hangi tür insan olduklarıyla alakalıdır.

Platon'a göre en iyi yönetim biçimleri monarşi ya da aristokrasidir. Bozuk yönetim biçimleri ise timokrazi, oligarşi, demokrasi ve tiranlıktır.

Yönetim biçimlerinin bozulması da şöyle olur: Bilgelik ve erdem sahibi olanların başta bulunduğu aristokrasi, şan ve şeref düşkünlüğüne dönüşünce bu tür insanların başta bulunduğu yönetim şekli olan timokrazi doğar. Şan, şeref tutkusunun zenginlik tutkusuna dönüşmesi sonucu gelir üstünlüğüne dayanan oligarşi ortaya çıkar. Oligarşide toplum zenginler ve yoksullar diye iki kutba bölünür. Yoksul ve mutsuz insanların sayılarının artmasıyla iç savaş kaçınılmaz hâle gelir ve sayıca çok olan yoksullar bu savaşı kazanınca çoğunluğun yönetimi olan demokrasi

ortaya çıkar. Demokraside her yurttaş devlet yönetimine girebilir. Böyle bir devlette herkes özgürdür, herkes dilediğini yapar. Görünüşte düzenlerin en iyisidir, ama belirli bir düzeni yoktur çünkü yığın, çoğunluğun serbestliği vardır orada. Demokrasiyi tiranlığa dönüştüren de bu özgürlük ve eşitlik tutkusudur. Halkı yönetenler halkın taleplerini karşılayamaz duruma gelince, halk onları suçlar ve toplumda kargaşa çıkınca demokrasiden de tiranlık doğar. Demokrasinin aşırı özgürlük talebi böylece köleliği doğurur. Bu yüzden Platon aşırı özgürlük kölelik anlamına gelir der. Platon demokrasiyi de bozuk yönetim biçimleri içinde görür, çünkü demokraside başta bulunanlar bilgisiz çoğunluktur. Böyle bir yönetimde de toplumun bütünü mutlu olamaz ve adil bir toplum düzeni söz konusu olamaz. Devletin amacı eğer insanı mutlu -bu da ancak erdemle mümkün olduğundan- erdemli kılmaksa demokrasi bunu başaramaz. Çünkü baştakiler halkın desteğini alabilmek uğruna adil ve doğru şeyler yapmak yerine kendi çıkarlarına uygun olanı yaparlar.

Platon *Yasalar* adlı yapıtında ise başta bulunanların özelliklerine önem vermek yerine yasalara uygun yönetim konusuna vurgu yapar. Bunun nedeni, adaletsizlik yapmadan toplumu yönetecek insan bulmak olanaksız olduğundan yasaların konmasını zorunlu görür. Buna göre devletler yasalar tarafından yönetilmelidir. Devleti yönetenler yasaya uygun olarak devleti yönetmelidirler.

Platon bütün bu düşünceleriyle Siyaset Felsefesi tarihinde devletin doğası ve amacı sorunlarına eğilmiş ve bu sorunlara felsefi açıklamalar getirmiştir.

Platon'un niçin ideal bir devlet tasarımı kurmuş olduğunu, bu tür bir tasarımın günümüz koşullarında bize ne gibi bilme-görme olanakları sağlayabileceğini tartışınız.

SIRA SİZDE

Aristoteles'in Toplum ve Devlet Öğretisi

Aristoteles Platon'un ideal biçimler öğretisini eleştirerek felsefesine başlar. Aristoteles'e göre asıl anlamda varolan ideal olan değil, tek tek varolanlardır. Dolayısıyla Aristoteles'in siyaset felsefesi de onun temel felsefi düşüncelerine dayanır. Aristoteles siyaset felsefesini *Politika* adlı yapıtında sunar. Platon gibi ideal biçimlerin asıl anlamda varolanlar olduğunu düşünmediğinden ideal bir devlet resmi çizmez. Bunun yerine tek tek varolanlara öncelik veren temel düşüncesinden hareketle varolan devlet (*polis*) ve yönetim biçimlerini eleştirir.

Aristoteles'in toplum ve devlet anlayışı da onun insan anlayışına bağlıdır. Aristoteles'e göre insan her şeyden önce bir "*zoon politikon*"dur, toplumsal bir varlıktır. Bu insanın olanaklarını ancak bir toplum ve devlette gerçekleştirebileceği anlamına gelir. Bu yüzden de insanın kendi olanaklarını gerçekleştirebilmesi açısından toplumsal düzenin ve devletin varlığı zorunludur. Devletin varlık nedeni de erdemli yurttaşlar yetiştirmek, insanları erdem bakımından geliştirmektir. Yönetim biçimlerinin doğru ya da yanlış yönetimler olduğunu gösteren de göz önünde tuttukları amaçlarıdır. Devleti insanları erdemli kılmak amacına uygun yöneten yönetim biçimleri doğrudur. Aristoteles "Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler" der (Aristoteles 2004, s. 7). Aristoteles'e göre devlet siyasal bir birlikteliktir, siyasal bir bütündür. Bütün birliktelikler bir iyiyi amaç edindiği için her siyasal birliktelik ortak bir iyiyi amaç edinir ve bu ortak iyi de devlettir. Aristoteles'e göre devlet en yüksek iyidir çünkü devlet herkesin iyi yaşaması ya da ortak mutluluğu için vardır. İnsan doğası gereği hep bir iyiye yöneldiğinden, siyasal düzen olarak devletin ortaya çıkışı da doğal bir zorunluluk olmaktadır.

Aristoteles Platon gibi idealaların tek tek varolanlara aşkın bir varoluşa sahip olduklarını düşünmez, tersine idea tekil olanda içkindir. Bu nedenle de asıl anlamda varolan tekil varolanlardır.

Aristoteles amaç ya da son nedene "iyi olan neden" demektedir. En sonda gelen neden en yüksek iyi olur. Herhangi bir şeyin doğası onun en son gelen nedeni, amaç-nedenidir.

Aristoteles'e göre insan akıl sahibi ve konuşan bir varlık olduğundan bir arada yaşama onun doğasında vardır; bu yüzden de toplum ve devlet doğal olan bir varlıktır. Toplum ve devletin varoluş nedeni insan doğasında temellenir.

Aristoteles'e göre devletin en son amacı yurttaşların iyiliğini ve mutluluğunu sağlamaktır.

Devletin nedeni insanın doğasına, insanın toplumsal bir varlık olmasına bağlıdır. İnsan doğası gereği toplumsal bir varlık olduğundan, Aristoteles "Devletin doğası gereği varolan şeyler sınıfına girdiğini" söyler. İnsanın doğası gereği toplumsal varlık olması, insanın doğası gereği bir birlikteliğe yönelmesi anlamına gelir. Aristoteles'e göre insanı diğer hayvanlardan ayıran yönü akıl sahibi olmasıdır. Akıl sahibi olan insan konuşan bir varlıktır. İnsanın bu doğası onu bir arada yaşamaya yönelir. İnsan bütün olanaklarını bir arada yaşarken gerçekleştirebilir. Bu yüzden insanın bir arada yaşaması sonucu toplum oluşmuş, köyler ve şehir-devletler ortaya çıkmıştır. Aristoteles'e göre iki kişinin üreme amacıyla bir araya gelmesiyle aile oluşur. Ailelerin bir araya gelmesiyle köyler oluşur. Köylerin bir araya gelmesiyle de şehir-devletleri ortaya çıkar.

Aristoteles *Politika*'nın 3. kitabında "Devlet nedir?" sorusunu sorar. Aristoteles'e göre devletin temeli de adalettir çünkü siyasal topluluğun temelini hak oluşturur. Bu durumda adalet devlette amaçlanan iyidir. Adaletin ne olduğunu araştırmak için kimin için olduğunu da araştırmak gereklidir. Aristoteles'e göre adalet bütün toplum için iyi olanıdır. Önemli olan bütün toplumun ortak yararlarıdır. Bu yüzden Aristoteles en iyi yönetim biçimini araştırır. Aristoteles'e göre en iyi yönetim biçimi de bütün yurttaşların iyiliğini amaçlayan yönetim biçimidir. Bütün yurttaşların iyiliği amaçlandığı sürece baştakilerin sayısının bir önemi yoktur. Devletin baş amacı yurttaşların iyi yaşamasını sağlamaktır. Aristoteles'e göre anayasa, bir devlet içinde yaşayanları örgütlemenin bir yoludur ve egemen gücün örgütleniş biçimidir.

Devleti incelemek için önce onu oluşturan yurttaşları ele almak gereklidir. Çünkü "Devlet yurttaşların toplamıdır" (Aristoteles 2004, s. 70). Aristoteles tarafından devlet yurttaşlar topluluğu olarak tanımlanınca, yurttaşın ne olduğu sorusu sorulur. Aristoteles'e göre belli bir ülkede yaşamak bir insanı yurttaş yapmaz. Dava açma ve dava edilebilme hakkı da bir insanı yurttaş yapmaz. Yurttaşlardan oluşan birkaç kuşaktan gelmek de bir insanı yurttaş yapmaz. O hâlde yurttaş kime denir? Yurttaş devlet yönetimine, yargıya katılarak siyasal, yasal ve yönetimle ilgili görevler alan kişidir. Devlet de yurttaşların bir anayasa içinde birleşmeleri demektir. Dolayısıyla yurttaşın tanımı belirli bir anayasal yönetim içinde yönetime katılan insan olmaksızın, yönetim biçimine bağlı olarak yurttaşın anlamı da değişecektir. İyi yurttaşın erdemi de yönetmeyi ve yönetilmeyi bilmesidir. "Aristoteles'in yurttaş kavramını modern yurttaş kavramından büyük ölçüde farklıdır; çünkü ona göre yönetim temsili değil, doğrudan yönetimdir" (Ross 2002, s. 287). Başka bir deyişle, yurttaşlar yöneticilerini seçmede söz sahibi olmak dışında devletin yasalarını yapmaya bizzat katkıda bulunurlar.

Yönetim Biçimleri

Aristoteles'e göre yönetim biçimleri anayasa biçimlerine bağlıdır. Bir anayasa ise bir devletteki egemenliğin düzenlenmesidir. Aristoteles de Platon gibi doğru ve bozuk yönetim biçimlerinden söz eder. Devletin nedeni insanların ortak çıkarı, toplumun genel çıkarı için insanların bir araya gelmesi olduğundan, yalnızca toplumun ortak çıkarına ulaşmayı amaç edinen yönetimler doğru yönetim biçimleri olacaktır. Aristoteles'e göre altı yönetim biçimi vardır. Bunlardan üçü doğru üçü de bozuk yönetim biçimleridir. Bozuk yönetim biçimleri doğru yönetim biçimlerinin bozulmasıyla ortaya çıkarlar. Buna göre bir kişinin egemen olarak başta bulunduğu yönetim biçimlerinde monarşi doğru, tiranlık yanlış yönetim biçimidir. Birkaç kişinin egemen olarak başta bulunduğu yönetim biçimlerinde aristokrasi

doğru, oligarşi yanlıs yönetim biçimidir. Herkesin egemen olduğu yönetim biçiminde ise anayasal düzen ya da yasalı yönetim (*politeia*) doğru, demokrasi yanlıs yönetim biçimidir. Buna göre krallık (monarşi), aristokrasi ve anayasal yönetim hedefi toplumun ortak iyiliği olan yönetim biçimleridir. Bunlara karşılık gelen bozuk yönetimler ise bu yönetim biçimlerinin bozulmasıyla ortaya çıkarlar. Monarşinin bozulmasıyla tiranlık, aristokrasinin bozulmasıyla oligarşi, anayasal yönetimin bozulmasıyla demokrasi ortaya çıkar. Bu bozuk yönetim biçimleri doğru yönetim biçimlerinin aksine ortak yararı gözetmezler. Tiranlık devletin zorbaca yönetildiği monarşi biçimidir. Oligarşide yönetimi elinde bulunduran grup erdemli insanlardan değil de zenginlerden oluşur. Demokrasi ise yönetimin halk çoğunluğunun elinde olmasıdır.

Aristoteles'e göre ideal ya da en iyi devlet biçimleri her ne kadar monarşi ya da aristokrasi olsa da uygulamada en iyi yönetim biçimi anayasal düzen (*politeia*) olacaktır. Anayasal düzen ideal olarak en iyi yönetim olmasa da gerçekleşme olanağı daha yüksek olan bir yönetim biçimidir. Aristoteles bu yönetimlerin iyi ya da kötü olmasını belirleyen şeyin adalet tanımından hareketle yapılacağını da belirtir. Farklı yönetim biçimlerinin farklı adalet tanımları vardır. Demokrasi insanı için adalet eşitlikken, oligarşi için adalet serveti fazla olanın daha fazla siyasal hakka sahip olmasıdır. Adaletin eşitlere eşit, eşit olmayanlara eşit olmayan biçimde davranma olduğu konusunda herkes uzlaşır. Buradaki sorun kimlerin eşit kimlerin de eşit olmayan olduğudur. Oligarşide servet bakımından zengin olanlar devlet yönetimindeki haklarının da servetleriyle orantılı olması gerektiğini düşünürler. Demokrasi-de herkes özgür olduğundan, her bakımdan eşit olduğunu düşünenler, herkesin eşit siyasal haklara sahip olduğunu ileri sürerler. Oysa devletin amacı ne yurttaşlarına mutlak eşitlik sağlamak ne de zenginliktir. Ahlaki bir amaç olmadan devletin gerçek amacından söz edilemez. Eğer devlet iyi olan için varolan bir şeyse yönetimin ve egemenliğin ne özgürlere ne soylulara ne de zenginlere verilmesi gerekir. Bunun yerine iyi olana verilmesi gerekir.

Aristoteles bu altı anayasa biçimine karşılık gelen altı yönetim biçimini belirledikten sonra bu yönetim biçimlerini de ayrıntılı olarak tartışarak daha alt türlere ayırır. Bu yönetim biçimleri içinde monarşinin bozulmuş biçimi olan tiranlığın en kötü yönetim biçimi olduğunu, aristokrasinin bozuk biçimi olan oligarşinin tiranlıktan daha az kötü bir biçim olduğunu, yine bozuk bir yönetim biçimi olmakla birlikte demokrasinin en az kötü yönetim biçimi olduğunu söyler.

Aristoteles anayasaların kaç çeşit olduğunu belirledikten sonra hangi anayasanın en iyi uygulanabilir anayasa olduğunu, hangi yönetim biçiminin hangi toplum biçimine uygun düştüğünü, bu yönetim biçimlerinin nasıl düzenlenmesi gerektiğini ve anayasaların nasıl ortadan kaldırılıp değiştirilebileceğini ele alır. Aristoteles'e göre yönetim değişiklikleri çeşitli biçimlerde olabilir. Sadece bir anayasa değişikliğiyle de yönetim değişebilir ya da devrim yapanlar anayasayı değiştirmeden sadece iktidarı ele geçirebilirler. Ayrıca bir devrim bir oligarşiyi ya da demokrasiyi daha fazla ya da daha az oligarşi ya da demokrasi de yapabilir. Ama önemli olan Aristoteles için devrimin nedenleridir. Devrimin nedeni insanların ortaya koydukları tek yönlü ve saptırılmış adalet anlayışıdır. Aristoteles bu belirlemeleri hep kendi zamanında varolan devlet ve yönetim biçimlerinden hareketle yapmıştır.

Aristoteles ideal anayasayı belirlemenin, seçilmeye en uygun yaşamın ne olduğuna bağlı olduğunu söyler. Bu yüzden en iyi yaşamın ne olduğu sorusu önemlidir. Eğer erdem tek insan için önemliyse tek tek insanların biraraya gelmesinden oluşmuş olan devlet için de önemlidir.

Aristoteles'e göre altı yönetim biçimi ya da altı tür anayasa vardır. Bu yönetim biçimleri monarşi, aristokrasi, politeia, tiranlık, oligarşi ve demokrasi.

Aristoteles altı yönetim biçiminden üçünün doğru üçünün de bozuk yönetim biçimleri olduğunu söyler. Buna göre monarşi, aristokrasi ve politeia doğru yönetim biçimleri, tiranlık, oligarşi ve demokrasi bozuk yönetim biçimleridir.

Aristoteles'e göre devletin amacı bütün toplumun iyi olmasını sağlamaktır. Toplumun bütününün iyiliği de toplumu oluşturan bireylerin iyi olmasından geçer. Bunun yolu da yurttaşlara iyi bir eğitim vermektir. Dolayısıyla devlet, yurttaşlarını eğiterek tek tek iyi bireyler olmalarını sağlamak yoluyla toplumun bütününün iyiliğini amaçlar.

Bir yasa koyucunun birinci ödevinin gençlerin eğitimi düzenlemek olduğuna hiç kimse karşı çıkmaz. Bu yapılmayınca, her keresinde anayasanın niteliğinin zarar göreceğine şüphe yoktur. ... Çeşitli beceri ve sanatların hepsi için bir hazırlık eğitimi ve çeşitli işlere bir alışma süreci olmalıdır; onu gibi, erdem etkinlikleri için de bir eğitim yapılması gerektiği besbellidir. (Aristoteles 2004, s. 233).

Dolayısıyla devletin görevi insanın erdeme olan doğal yatkınlığını eğitimle geliştirmektir. Aristoteles mutlu ve iyi yönetilen bir şehrin ne çeşit insanlardan oluşması gerektiği konusunda, bir şehrin iyi olmasının, aynı anayasayı paylaşan yurttaşların iyi olmasına dayandığını söyler. Bu durumda eğitim sadece toplumu oluşturan bireylerin iyi olmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bütün bir toplumun da iyi olmasını sağlar. Çünkü bir insanın erdemli olması üç nedenden ötürü olabilir: Doğa, alışkanlık ve eğitim. Eğitimin amacı da iyi ve mutlu yaşamaktır. Bu da erdeme uygun etkinlikle gelecektir.

SIRA SİZDE

2

Aristoteles'in insan bir "zoon politikon", yani toplumsal bir varlıktır ifadesiyle devlet kavramı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Tartışınız.

SIRA SİZDE

3

Sizce Platon ve Aristoteles'in toplum ve devlet tasarımlarının günümüz için bir geçerliliği var mıdır? Neden?

Ortaçağ devlet anlayışı, Platon'un ideal devletinin Hristiyan dogmalarına göre yeniden yorumlanması üzerine dayanır.

ORTAÇAĞIN DEVLET ANLAYIŞI

Klasik Eskiçağ'ın bitişinin ardından gelen Ortaçağ Avrupası bir vahiy dini olan Hristiyanlığın etkisinde bir felsefe geliştirir. Ortaçağın düşünürlerinin asıl derdi inancı akıl yoluyla temellendirmek olmuştur. Bunun için de felsefeyi teolojinin hizmetine koşmuşlardır. Ortaçağ filozofları üzerinde Platon ve Aristoteles'in büyük bir etkisi olsa da Hristiyan dininin dogmalarının da etkisi vardır. Bununla birlikte Platon'un devlet tasarımı ya da ideal devlet anlayışı bütün bir Ortaçağ'ın siyaset düşüncesi üzerinde etkili olmuştur.

Platon'un ideal devleti zaman ve mekân dışı bir varolan olarak bir yerde ve zamanda olan bir devlet değildi. Bu devlet bir ilk örnek (*paradeigma*) olarak devleti yöneten ve yönetilen insanlar için örnek tasarım olarak ortaya konmuştu. Ama "Belirli hiçbir ontolojik durumu ve gerçeklik içinde yeri yoktu" (Cassirer 1984, s. 87). Platon felsefesinde düşünsel ve kavranılır olan *idealar* Hristiyan düşüncesinde Tanrının düşüncesi ve *ideaları* hâline gelirler. Dolayısıyla Hristiyan düşüncesi bu ideallara ontolojik bir gerçeklik de yükler.

Bütün bu teolojik etkiler altında Ortaçağ'da bir devlet görüşü ortaya atan en önemli düşünür kuşkusuz Platon'un Ortaçağ'daki izleyicisi olan Augustinus olmuştur. Platon'un ideal devleti Augustinus elinde Tanrı devleti kuramına dönüşmüştür.

Augustinus

Augustinus'un devlet anlayışını ve genel olarak Ortaçağ'ın devlet anlayışını gösteren yapıtı *Tanrı Devleti Üzerine*'dir. Platon *Devlet* adlı yapıtında ideal devletin bu dünyanın hiçbir yerinde bulunamayacağını, oysa gökyüzünde bu devletin bir örneğinin bulunduğunu söyler. Augustinus Platon'un bu benzetmesini alarak Tanrı devleti düşüncesini ileri sürer. Augustinus'a göre de hukuk ve toplum düzeninin temelini adalet oluşturur. Ama bu adalet tanrısal bir adalettir. Başka bir deyişle yasa koyucu olmadan hiçbir yasa olamaz ve bu yüzden de adalet sadece bir uzlaşım sorunu olarak rastlantısal bir şey olamaz, insanüstü bir kaynağı olmalıdır. Platon'da

adalet kendi başına bir varolan iken Augustinus bu ilkeyi kabul edemezdi. Adalet düşüncesini bu yüzden Tanrının düşüncesine dönüştürmesi gerekiyordu. Eğer yasalar insan yapımıysa bu yasalar göksel yasa ile karşıtlık içindedir. Oysa insan yapımı olan hiçbir şey kalıcı olamayacağından ve yasalar da değişmez, geçici olmayan ilkeler olduklarından bütün yasaların kaynağı tanrısal akıl olmalıdır.

Augustinus'a göre hiçbir siyasal gücün yetkesi mutlak olamaz, bu yetke her zaman adaletin yasalarına bağlıdır. Adaletin yasaları ise tanrısaldir çünkü göksel düzenin kendisini ve en yüksek yasa koyucunun istencini dile getirirler (Cassirer 1984, s. 110). Augustinus'a göre insan yeryüzü devletinde gerçek adaleti hiçbir zaman bulamaz. Gerçek adalet kurucusu ve yöneticisinin İsa olduğu Tanrı devletinde ortaya çıkabilir ancak. Burada Augustinus Platon'un düşünülür dünya ile görülür dünya arasında yaptığı keskin ayırmadan yola çıkmaktadır ve göksel ya da tanrısal düzen ile yeryüzü düzeni arasında bir ayırım yapmaktadır. Yeryüzü devleti kötü ve bozuk bir yönetimken Tanrı devleti ya da gökyüzü devleti iyi yönetimdir. Augustinus'a göre yeryüzünü sevenler, tutku ve duyusal isteklerinin peşinden gidenler bir araya gelerek yeryüzü devletini oluştururlar. Oysa ruhsal isteklerini dinleyerek Tanrıyı sevenler gökyüzü devleti olan Tanrı devletinde birleşeceklerdir.

Augustinus'a göre insanlık tarihi de yeryüzü devletiyle Tanrı devletinin çatışmasının tarihidir. Augustinus'a göre yeryüzü devleti şeytanın krallığıdır. Tanrı devleti ise Hristiyanlığın dogmalarına dayanan İsa'nın krallığıdır. Roma İmparatorluğu nasıl yıkıldıysa bütün yeryüzü devletleri de yıkılacaktır, çünkü hepsi de geçicidir. Sonunda Tanrı devleti kazanacaktır. Tanrı devletinin yeryüzündeki temsilcisi de Kilise'dir. Bu yüzden kötü bir yönetimin iyi bir yönetimi, yani yeryüzü devletinin Tanrı devletini örnek alması gerekir. Bunun nedeni Tanrı devletinin ideal devlet olmasıdır. Tanrı devletinin yurttaşları günah işlemezler. Böyle ideal bir devlette adaletsizlik, mülkiyet, kölelik gibi kötülükler yoktur.

Augustinus'un bu devlet tasarımı bütün Ortaçağ düşüncesini temsil eden bir devlet tasarımı olmuştur. Bu türden bir düşüncede siyasal birlik olan devletin, Kilise karşısında bir üstünlüğü yoktur.

Ortaçağ devlet anlayışını Augustinus'un Tanrı-devleti anlayışı temsil eder. Bu anlayışa göre Tanrı-devleti ideal bir model oluştururken, yeryüzü devleti kötü yönetim örneğidir. Tanrı-devleti kalıcıdır, oysa yeryüzü devleti geçicidir.

Özet

Eskiçağ'daki toplum ve devlet öğretilerini tanımlamak.

Eskiçağ toplum ve devlet öğretilerinin en bilinenleri Platon'un *Devlet*i ve Aristoteles'in *Politika*'sıdır. Platon yapıtında adil olan ideal bir devlet tasarımı sunmuştur. Tek insan ile toplumun bütünü arasındaki bir benzerlikten yola çıkarak insan ruhunun üç yanını toplumda aramıştır. Buna göre bir toplumun oluşması ve devletin ortaya çıkması insanın gereksinimlerini tek başına karşılayamayacak olmasından dolayıdır. Platon'a göre bir toplumda olması gereken üç sınıf vardır. Bu üç sınıf insan ruhunun üç yanına karşılık gelir. Buna göre ruhun arzular, istekler yanına toplumun üreticiler sınıfı; ruhun akıl yanına toplumu yönetenler sınıfı; ruhun irade, kızgınlık yanına ise toplumu koruyan bekçiler sınıfı karşılık gelir. Her sınıfın kendine göre bir erdemi vardır. Yöneticiler bilge, koruyucular ise yiğit, cesaretli olmalıdır. Üreticiler sınıfının kendine özgü bir erdemi olmasa da ölçülülük bütün sınıfların taşıması gereken bir erdemdir. Platon bu erdemlerle ilgisinde adil toplum, adil devlet nasıl olur sorusuna yanıt verir. Buna göre adalet her sınıfın kendine düşen görevi yerine getirmesidir. Platon bu tasarımı ideal devlet tasarımı olarak sunmuş ve varolan yönetim biçimlerini de bu tasarımla karşılaştırarak eleştirmiştir. Onun ideal tasarımında, başta bulunanın filozof olduğu monarşi en iyisidir. Bunun dışında Platon beş yönetim biçimi arasında aristokrasiyi iyi, timokrazi, oligarşi, demokrasi ve tiranlığı bozuk yönetim biçimleri olarak belirler.

Aristoteles ise insanın doğası gereği toplumsal varlık, *zoon politikon* olmasından hareketle insanın toplum hâlinde yaşayan bir varlık olduğunu ve bunun da devletin doğal nedeni olduğunu ileri sürer. Aristoteles Platon'dan farklı olarak ideal bir devlet tasarımı sunmaz. Bunun yerine zamanının varolan tekil devletlerinden hareketle bir siyaset kuramı sunar. Buna göre devlet yurttaşlar topluluğu demektir. Devletin amacı da yurttaşlarını erdem ve ahlak bakımından olgunlaştırmak, geliştirmektir. Aristoteles'e göre bir yönetimin doğru ya da yanlış olmasını sağlayan başta bulunanların sayısı değildir. Başta bulunanlar yurttaşları erdemce geliştiriyor ve toplumun bütününe yararına göre devleti düzenliyorlarsa o yönetim doğrudur. Aristoteles de altı yönetim biçiminden söz etmiştir. Bunlardan üçü doğru üçü de bozuk yönetim bi-

çimleridir. Yönetim biçimlerini anayasalarına göre ayırmıştır. Buna göre monarşi, aristokrasi ve anayasal düzen doğru biçimlerken, bunların bozuk halleri tiranlık, oligarşi ve demokrasidir.

Eskiçağ devlet görüşlerinde insan, toplum ve devlet ilişkisini saptamak.

Eskiçağ'da gerek Platon gerekse Aristoteles toplum ve devlet görüşlerini insan görüşlerinden hareketle oluşturmuşlardır. Her ikisi için de insan toplum halinde yaşamaya ihtiyaç duyan akıl sahibi bir varlık, içinde yaşadığı toplumu yasalar koyarak düzenleyen bir varlıktır. İnsanların bir araya gelmesiyle toplum oluşur. Topluma yasalarla bir düzen verilince de devlet ortaya çıkar. Böylece devlet toplumu düzenleyen varlıkken, toplum da insanlardan oluşan siyasi bir bütündür. Devletin amacını her iki filozofun da insanın erdemliliği olarak belirlemesi, toplum ve devlet için insanı temele almalarındandır. Platon'un devleti de Aristoteles'in devlete verdiği görev de insan erdemliliği ve toplumun bütününe mutluluğudur. Bu durumda insan, toplum ve devlet kavramları birbirine dayanan, birbirini gerektiren kavramlar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Ortaçağ'ın toplum ve devlet görüşünün Eskiçağ'dakinden farkını saptamak.

Ortaçağ Eskiçağ'dan farklı olarak Hristiyan dininin etkisi altındadır ve Ortaçağ'daki her düşünce gibi devlet anlayışı da Hristiyan dininin dogmalarınca belirlenmiştir. Augustinus Platon'un düşüncede varolanlar dediği *idealler*ın Tanrının *ideaları* hâline getirmiş ve Platon'un ideal devletini de Tanrı devletine dönüştürmüştür. Augustinus'a göre gökyüzü devleti ya da Tanrı devleti dediği devlet en adil devlettir, ayrıca adaletin kaynağı Tanrı olduğu için yeryüzü devletleri kendilerini gökyüzü devletine, Tanrı devletine yaklaştırdıkları, bu devleti örnek aldıkları ölçüde adil ve doğru bir yönetim biçimine sahip olabilirler. Eskiçağ'da devletin görevi toplumun bütün olarak mutluluğunu ve insanların erdemliliğini geliştirmek, yurttaşları ahlaken olgunlaştırmak olarak belirlenmişken Ortaçağ'da devletin görevi yeryüzü devletini Tanrı devletine göre düzenlemek olarak belirlenmiştir. Eskiçağ'da devletin varoluş nedeni insanken Ortaçağ'da devletin varoluş nedeni Tanrıya hizmet etmek olarak belirlenmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Platon'a göre bozuk yönetim biçimlerinden biri **değildir**?
  - a. Demokrasi
  - b. Monarşi
  - c. Oligarşi
  - d. Tiranlık
  - e. Timokrasi
2. Aşağıdakilerden hangisi Platon'a göre toplumda ve devlette olması gereken erdemlerden biri **değildir**?
  - a. Ölçülülük
  - b. Eşitlik
  - c. Bilgelik
  - d. Cesaret
  - e. Adalet
3. Toplumsal adaleti toplumu oluşturan şeyi her sınıfın kendi üzerine düşeni yapmasıyla ilgili gören filozof aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Demokritos
  - b. Kritias
  - c. Platon
  - d. Aristoteles
  - e. Augustinus
4. Aşağıdakilerden hangisi Aristoteles'e göre en uygulanabilir ve en iyi olan yönetim biçimidir?
  - a. Politeia
  - b. Monarşi
  - c. Oligarşi
  - d. Demokrasi
  - e. Tiranlık
5. Aşağıdakilerden hangisi Aristoteles'e göre devletin amaçlarından biri **olamaz**?
  - a. Yurttaşları eğitmek.
  - b. İnsanların erdem ve ahlak bakımından gelişmelerini sağlamak.
  - c. Toplumun bütününün yararını gözeterek toplumu yönetmek.
  - d. Yurttaşların devletin yönetimine katılmalarını sağlamak.
  - e. Yönetimde herkese eşit siyasal haklar vermek.
6. Platon'a göre aşağıdakilerden hangisi gelir üstünlüğüne dayanan yönetim biçimidir?
  - a. Monarşi
  - b. Timokrasi
  - c. Demokrasi
  - d. Oligarşi
  - e. Aristokrasi
7. Aristoteles'e göre hedefi ortak iyilik olan bir grubun yönetiminin adı aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Tiranlık
  - b. Oligarşi
  - c. Timokrasi
  - d. Demokrasi
  - e. Aristokrasi
8. "Bu düzen görünüşte düzenlerin en güzeli. Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi, değişik insanları bir araya toplayan bu devlet de göze hoş gelebilir. Alaca bulaca şeylerden hoşlanan çocuklarla kadınlar gibi, birçok kimseler de en güzel devlet budur diyebilirler. ... Ama bu devlette bir düzen arayıp bulursan, ne mutlu sana. ... Çünkü, özgürlük olduğu için bütün düzenler vardır orada,..."

Platon yukarıdaki parçada aşağıdaki yönetim biçimlerinden hangisini tasvir etmektedir?

  - a. Aristokrasi
  - b. Timokrasi
  - c. Oligarşi
  - d. Demokrasi
  - e. Monarşi

9. Aristoteles'e göre, insanda erdemli olmak için doğal bir yatkınlık vardır, ama bu yatkınlığın geliştirilmesi gerekir. İnsan bir toplumsal varlık olduğundan erdem de ancak bir toplum içinde, bir devlet düzeninde gerçekleştirilebilir. Farklı yönetim biçimlerinin olması bu amacı değiştirmez. Her yönetim biçimi bu amaca uygun olduğu sürece doğru bir yönetim biçimidir. Aristoteles'e göre devletin en temel amacı aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

- Bireylerin zenginleşmesini sağlamak.
- Erdemli olmayan bireyleri toplum düzeninden soyutlamak.
- Bireylerin ahlakça olgunlaşmasını sağlamak.
- Yönetim biçimlerinin değişmesine göre devletin amacını da değiştirmek.
- Zora, güce dayanarak insanların ahlakını bozan davranışları yasaklamak.

10. Sofistlere göre insanın oluşturduğu düzen doğal durumdakine aykırılık oluşturur. Devlet denilen bu düzen egemen olanlara yarar. Oysa doğa insanları eşit yaratmıştır. Ancak toplumsal düzen, insanları yöneten ve yönetilen, özgür ve köle olarak ayırmıştır. Dolayısıyla insan doğasına uygun düzen arayışları boşuna bir çabadan öteye geçemez.

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi Sofistlerin toplumsal düzen anlayışlarını en iyi yansıtmaktadır?

- İnsan, doğasına uygun bir toplumsal düzen oluşturmalıdır.
- Devlet insanın doğası gereği toplumsal canlı olmasından dolayı doğal bir kurumdur.
- Bütün toplumlar devlet kurmak yoluyla bir toplumsal düzene geçerler.
- Devlet insanların güvenliğini ve insanlararası çatışmayı engellemek için kurulur.
- İnsan doğasına uygun ideal bir toplumsal düzen yoktur.

Okuma Parçası

Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. "İyi" diyorum, çünkü gerçekten, bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, 'en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu, bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz. Devlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı olduğunu sanmak yanlıştır. Aralarında yalnızca büyüklük değil, nitelik farkı da vardır. Büyüklük ayrıç değildir; bir adamla birkaç kişi arasında efendi-köle ilişkisi, daha çoğu arasında aile ilişkisi, bundan daha çoğu arasında da bir krallık ya da siyasal topluluk ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz - sanki büyük bir aileyle küçük bir şehir arasında hiçbir ayrılık yokmuş gibi. Oysa, krallıkla siyasal bir topluluk ya da bir yurttaşlar topluluğu arasında bile bir nitelik farkı vardır; bir kimsenin ötekilerin üstünde yönetme gücü varsa bu krallıktır da, ilgili bilimin ilkelerine göre, yurttaşlar sırayla hem yönetir hem yönetilirse bu siyasal topluluk olur, demek doğru değildir. Sorunu, her zamanki ilkemizle, yani çözümleme yöntemi (analitik metot) uyarınca incelersek, bu apaçık ortaya çıkacaktır. Öteki bilim dallarında bileşik şeyleri artık bölünemeyecekleri kadar küçük parçalara ayırıyorduk; devleti ve devletin kurucu öğelerini de aynı biçimde inceleyelim; bunların birbirinden nasıl ayrıldıklarını ve söz konusu parçalar hakkında geçerli ilkeler çıkarıp çıkaramayacağımızı o zaman daha iyi göreceğiz. Son birlik çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir (polis). Bununla, hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir. Bundan dolayı, içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik, ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisi bir amaçtır; çünkü, biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz - insan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. (...)

Bundan devletin doğada varolan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar.

Kaynak: Aristoteles (2004). **Politika**. Çeviren Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, Kitap I.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “Platon’un Toplum ve Devlet Tasarımı” bölümündeki “Yönetim Biçimleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “Platon’un Toplum ve Devlet Tasarımı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Platon’un Toplum ve Devlet Tasarımı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Aristoteles’in Toplum ve Devlet Öğretisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
5. e Yanıtınız yanlış ise “Aristoteles’in Toplum ve Devlet Öğretisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
6. d Yanıtınız yanlış ise “Platon’un Toplum ve Devlet Tasarımı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Aristoteles’in Toplum ve Devlet Öğretisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Platon’un Toplum ve Devlet Tasarımı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
9. c Yanıtınız yanlış ise “Aristoteles’in Toplum ve Devlet Öğretisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Eskiçağ’da Toplum ve Devlet Öğretileri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Platon’un felsefe yapmada amacı varolana ilişkin açıklamalar yapmak, insan bilgisinin bir eleştirisini vermek olduğundan asıl derdi hep bilgiyle ilgili olmuştur. Adalet gibi bir insan erdeminin ne olduğunu soruşturmak için devlete bakmıştır. Sorun adaletin ne olduğunu anlayabilmektir. Platon’a göre devlet insanın büyük ölçekli hâlidir çünkü insanın zorunlu olarak kurduğu bir yapıdır. Dolayısıyla devlet gibi büyük ölçekte bir insanda adalet aranacaksa bu devletin de adil devlet olması gerekir. Adaletin bir varolan olarak karşımıza çıkacağı tek durum, adil bir toplum düzeni ya da adil bir devlet tasarımıdır. Adil toplum düzeni ya da adil devlet ise yalnızca ideal durumlarda söz konusudur. Bu yüzden Platon bu devleti hiçbir yerde göremeyiz der. Bu devlet her bakımdan iyidir. Adil devlet her bakımdan iyi olan devlet olacağından, her bakımdan iyi olan bir devlet de ideal bir varsayım, tasarım olacağından Platon ideal bir devlet tasarımı kurmuştur. Platon’un böyle bir ideal devlet tasarımı, günümüzde de bazı sorunlara ilişkin bize çeşitli bilme ve görme olanakları sağlar. Devlete düşen görevin ne olduğu, adil toplumun koşullarını nelerin oluşturduğu konusunda böyle ideal bir toplum ve devlet tasarımının toplumsal sorunları görmede sağlayacağı çok şey vardır. Toplumu oluşturan bütün bireylerin, devlet yöneticilerinin, yurttaşların ve devletin kolluk kuvvetlerinin üzerine düşen hak ve ödevlerini yerine getirmesi durumunda nasıl bir toplumda yaşayacağımızı düşünürsek Platon’un ortaya koyduğu tasarımın zamanımızdan önce de olsa bize adalet, bilgelik, ölçülülük gibi kimi insan erdemleri konusunda bir şeyler öğrettiğini anlayabiliriz.

Sıra Sizde 2

Aristoteles insanın bir “*zoon politikon*” olduğunu söylerken onun doğası gereği toplumsal bir varlık olduğuna vurgu yapmıştır. İnsanın toplumsal bir varlık olması, doğasından gelen bir zorunlulukla toplum içinde varolan bir varlık olması demektir. İnsan teklerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplum kurmalarının zorunlu olduğunu içermek yanında, bu savın insanın olanaklarını ancak bir toplum içinde gerçekleştirebileceği ve erdemli olabileceği savını da içerdiği anlaşılmaktadır. Durum böyle olunca insan denilen varlığın varolma koşulu ya da varlık temeli onun ahlaki olanakları açısından toplum içinde yaşamaktır sonucu çıkar. Toplum hâlinde yaşamak ise zorunlu olarak yasalar koymak ve bir toplum düzeni oluşturmayı gerektirir. Toplum düzenini kurmak demek topluma bir düzen vermek ya da devlet

kurmak demektir. O hâlde devletin varlık nedeni Aristoteles'e göre insanın "*zoon politikon*" olmasıdır. Aristoteles'e göre insanın konuşan ve akıl sahibi bir varlık olması onun başkalarıyla birlikte olmasını, toplum içinde yaşamasını gerektirir. Burada Aristoteles'in belirli bir insan anlayışından, belirli bir kabulden hareketle devlet olgusunu açıkladığını görürüz. Bu da Aristoteles'in toplumu doğal bir varlık olarak kabul etmesinin nedenini açıklar. Toplum doğal bir varlıktır çünkü insan doğasından temelini bulmaktadır.

Sıra Sizde 3

Gerek Platon gerekse Aristoteles kendi zamanlarının olgularından hareketle toplumu ve devleti açıklamaya çalışmışlardır. Felsefe anlayışları hep bir varolandan hareketle soruşturma yapmak ve ele aldıkları konularda tümel olana yükselmek olmuştur. Dolayısıyla her iki düşünür de zamanlarının devlet olgusunu eleştirmiş ve devletin amacı konusunda bir sonuca varmıştır. Eskiçağ'ın devleti ile günümüz devleti arasında, Eskiçağ toplumları ile günümüz toplumlarının yaşayış biçimleri arasında büyük farklar vardır. Ama araştırma nesnesi insan olunca insanın olanakları söz konusu olunca Platon'un ve Aristoteles'in söylediklerinin günümüz insanı için de geçerliliği vardır. Her ikisi de toplum ve devlet görüşlerini belirli bir insan anlayışından hareketle, insanın olanaklarından ve doğasından hareketle ortaya koymuşlardır. Platon'un adalet tanımı, yani adaletin herkesin kendi üzerine düşeni yapmasıdır. Hak ve ödevleri gerçekleştirmenin adil bir toplumun varolma koşulu olması, bugünün toplumunda bireylerin toplum içindeki hak ve yükümlülüklerinin toplumsal adaletin gerçekleşmesi için gerekli olduğu biçiminde de söylenebilir. Aristoteles'in devletin amacı olarak bütün toplumun ortak yararı ve insanların erdeme uygun etkinlikte bulunabilmelerinin koşulu olarak ahlakça olgunlaşmasını sağlaması düşüncesi de bugün için geçerli bir düşüncedir. Her iki düşünür de kendi zamanının toplum ve devlet olgularından hareketle kendi zamanlarını aşan tümel olan sonuçlar çıkarmışlardır. Adalet, erdem, toplumun ortak yararı gibi konularda ortaya konulan bu tümel savlar, Platon ve Aristoteles'ten günümüz siyaset felsefelerinin öğrenebileceği çok şey olduğunu göstermektedir. Eskiçağ toplumlarının yaşayışları ve devletleri günümüzdekilerden çok farklı olsa da adaletin ve adil toplumun nasıl olması gerektiği, devletin amacının ne olması gerektiği gibi savlar bir "olması gerekeni" dile getirdikleri için tümel, yani zaman ve mekândan bağımsız savlardır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aristoteles. (2004). **Politika**. çeviren M. Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Cassirer, E. (1984). **Devlet Efsanesi**. çeviren Necla Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Diñer, K. (2010). **Kısaca Felsefe**. Ankara: Pharmakon.
- Capelle, W. (1995). **Sokrates'ten Önce Felsefe**. II. Cilt, çeviren Oğuz Özügöl, İstanbul: Kbalcı Yayınları.
- Platon. (2005). **Devlet**. çevirenler S. Eyüboğlu - M. A. Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ross, D. (2002). **Aristoteles**. Çevirenler A. Arslan, İ.O. Anar, Ö. Kavasoglu, Z. Kurtoglu; İstanbul: Kbalcı Yayınevi.
- Toku, N. (2005). **Siyaset Felsefesine Giriş**. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

3

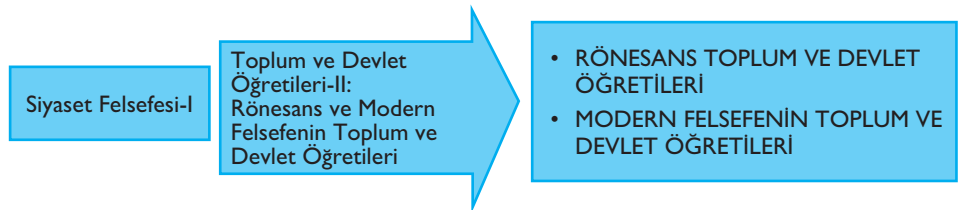
Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Rönesans döneminin toplum ve devlet öğretilerinin Ortaçağ'dakinden farkını saptayabilecek,
  - Modern siyaset felsefesinde devletin temeli olarak ortaya konulan toplum sözleşmesi kuramlarını tanıyabilecek,
  - Modern siyaset felsefesinin kendinden önceki toplum ve devlet anlayışlarından farkını ifade edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İnsan
- Toplum
- Doğa Durumu
- Toplum Sözleşmesi
- Devlet
- Adalet
- Eşitlik
- Özgürlük
- Doğal Hukuk

İçindekiler

Toplum ve Devlet Öğretileri-II: Rönesans ve Modern Felsefenin Toplum ve Devlet Öğretileri

RÖNESANS TOPLUM VE DEVLET ÖĞRETİLERİ

Hatırlanacağı üzere Ortaçağ'ın **Tanrı devleti** odaklı bir devlet anlayışı vardı. Önemli olan “bu dünya”daki yaşam değil, “öbür dünya”daki yaşamdı. **Rönesans** ile “bu dünya” yeniden Eskiçağ'da olduğu gibi asıl önemli olan şey hâline geldi. “Rönesans'la birlikte Ortaçağ'ın bu dinsel anlayışının yerini, artık “öbür dünya”ya değil, “bu dünya”ya bağlı olmak isteyen bir anlayış alır” (Dinçer 2010, s. 191). Bu yüzden Rönesans bir anlamda Eskiçağ'ın yeniden doğuşudur. Rönesans'ın doğalcı tavrı sonucu doğal hukuk, insanların doğaları gereği sahip oldukları haklar, doğal adalet gibi kavramlar Hukuk ve Siyaset Felsefelerinin temel ilgileri hâline geldi.

Rönesansta din de içinde olmak üzere sanat, edebiyat, bilim, devlet Kilise'den bağımsız ve özerk olan kurumlar olarak yeniden doğarlar. Rönesans dönemine kimliğini ve ruhunu veren işte bu yeniden doğuş, ama Kilise'den bağımsız olarak yeniden doğuştur.

“Rönesans'ta ulusal bilinç uyanmaya başlayınca, Ortaçağ devletinin evrenselci yapısı yıkılıp yerini ulusal devletlerin çokluğu alır” (Dinçer 2010, s. 191). Bu bir anlamda ulusdevletlerin Kilise'nin egemenliğinden kurtulması ve laikleşmesi olmuştur. Bu siyasal özerkleşmenin düşünsel temelleri de Rönesans'ta atılmıştır.

Rönesans ‘yeniden doğuş’ anlamına gelmektedir.

Ortaçağın evrensel devleti **Tanrı devletinin** yeryüzündeki temsilcisi olan Kilise'ydi ve bütün siyasal gücü kendi elinde bulundurduğundan her türlü ulusal siyasal oluşumun ve ulus devletlerin üstündeydi.

Rönesans'ta çeşitli düşünceler ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bunlardan en önemlisi İtalya'da ortaya çıkan Hümanizm akımı olmuştur. Hümanizm Rönesans siyasal öğretilerine de temel olmuş ve bu dönemde laik devlet anlayışları ortaya çıkmıştır.

Niccolo Machiavelli: İlk Laik Devlet Kuramı

Niccolo Machiavelli (1469-1527) 1513'te yazdığı *Hükümdar (Il Principe)* adlı yapıtıyla Ortaçağ'dan sonra gelen Rönesans düşüncesini temsil eden bir siyaset görüşü ortaya koymuştur. Yapıtında ulusal ve laik bir devlet anlayışı sunar. Machiavelli *Hükümdar*'da “güce dayanan ulusal devlet” (Dinçer 2010, s. 191) idealini ortaya koyar ve devletin, hükümdarın ya da egemenin gücünü bir ulusa dayanmaktan alması gerektiğini öne sürer. Bu anlayışa göre devlet gücünü Kilise'den almamalıdır, Kilise'ye bağlı olmaktan kurtulmalıdır. Machiavelli Eskiçağ krallık ve cumhuriyetlerinin görkemli örneklerini överek Eskiçağ'ın yasa koyucularının erdem ve bilgeliklerinden söz eder. Machiavelli'ye göre bir devlet kurmak, kurulmuş bir devleti korumak, bir krallığı yönetmek, bir ordu toplamak, bir savaş yürütmek ya da adalet dağıtmak için Eskiçağ'ın bilgelik ve erdemli yöneticilerini örnek almak gerekir.

Machiavelli'ye göre devletin başındaki hükümdarın tek amacı devleti yaşatmak ve devletin gücünü artırmak olmalıdır. Bu uğurda her şey yapılabilir ve kullanılacak her araç meşrudur. Machiavelli hükmetmek isteyen bir hükümdarın egemenliğini sürdürmek için ne gibi araçlar kullanması gerektiğini ayrıntılı olarak dile getirir.

Niccolo Machiavelli İtalyan siyaset felsefesi yazarıdır. Eskiçağ'ın devlet görüşüne dönük isteyen siyaset kuramcısıdır.

Machiavelli hükümdarın asıl amacının devletin varlığını korumak ve sürdürmek olduğunu düşünmüş ve bu uğurda kullanılabilecek her aracı meşru saymıştır.

miştir. Machiavelli'nin yaşadığı dönemde İtalya'da ulusal birlik yoktu. Machiavelli küçük şehir devletlerine bölünmüş bir İtalya'ya ulusal birliğini kazandırma idealiyle *Hükümdar*'ı yazmıştı. Ona göre bu bölünmüşlüğü'nin nedeni de Roma Vatikan Kilisesi'ydi. Devletin ve hükümdarın mutlak egemenliğini sağlamak için ilk yapılması gereken iş Kilise'nin devlet üzerindeki egemenliğin yıkmaktır. Bu nedenle siyaset felsefesi tarihinde Machiavelli, ilk laik devlet kuramını hazırlamış düşünür olarak görülür. Machiavelli'ye göre "Din, ahlak ve hukuk devlete bağlıdır." (Dinçer 2010, s. 191) ve egemen güç olarak hükümdarın devletin varlığını devam ettirmek, gücünü arttırmak uğruna bunları birer araç olarak kullanabilir. O hâlde Machiavelli'ye göre asıl amaç devletin varlığı ve gücüdür çünkü devlet olmadan din, ahlak ve hukuk gibi kurumların da bir anlamı olmayacaktır.

Machiavelli bu düşüncelerini tarihten çıkardığını söyler. Ona göre geçmişteki olayları dikkatle inceleyen herkes, bir devletin karşılaştığı tehlikelerde ne gibi önlemler uyguladığını görecektir ve bunlardan ders çıkaracaktır. Geçmişte bir devletin karşılaştığı tehlikeler yine ortaya çıkabilir. Bu yüzden geçmiş olguların iyi bir incelenmesi bizi gelecekte de ortaya çıkabilecek ve tüm zamanlar için ortak olan olgular konusunda bilgi sahibi yapacaktır. Machiavelli bunun nedeni olarak tutkuları ve yapıları tüm çağlar boyunca aynı kalan insanlar tarafından bu olayların meydana getirildiğini söyler. Başka bir deyişle çağlar boyunca insan doğasının değişmediğini ileri sürer.

Machiavelli'ye göre tarih kendisini tekrar eder, geçmiş olaylar kendilerini tarih içinde yinelerler. Bu yüzden de kendi çağının devletin karşılaşılabileceği tehlikelerin geçmişin incelenmesiyle anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir.

Machiavelli'ye göre devletin ya da hükümdarın kendisinden başka bir ahlaki amaç ya da ortak iyi koyması uygun değildir. Önemli olan devletin kendisidir. Bir hükümdar her zaman ortak iyiyi ya da ahlaki olan eylemi kendi özel çıkarıyla özdeşleştirebilir. "Hükümdar sadece yaşamı ve devletin varlığını sürdürmeye amaçlar. Bunu sağlamak için başvuracağı araçlar her zaman doğru ve övgüye değer olacaktır" (Machiavelli 1984, s. 85-86). Ona göre gücü zorla elinde tutan bir hükümdarın davranış ve eylemlerinde kınanabilecek bir şey yoktur. Gücü zorla elinde bulunduran bir hükümdar içinde bulunduğu koşullarda başka türlü davranamayacağı için böyle davranmaktadır. Bir hükümdar, kendi varlığını korumak için zorda kaldığında acımasız önlemler alma hakkına sahiptir. Bu yüzden bir hükümdar ya da egemen güç, sahip olduğu gücü en acımasız ve köktenci araçlarla korumalıdır.

Machiavelli'ye göre bir hükümdar varlığını ve gücünü korumak uğruna her şeyi bir araç olarak kullanabilir çünkü bu hakka hükümdar olmasından dolayı sahiptir.

Machiavelli'ye göre her kim bir devlet kurmaya ve yasalar koymaya karar vermişse insan doğasının kötü olduğunu unutmamalıdır. İnsanların doğaları kötü olduğundan ellerine fırsat geçince bu kötülüklerini eyleme dökeceklerini önceden kabul etmelidir. Yasalar her devlet için zorunludur, ama bu kötülük yasalar aracılığıyla düzeltilemez; uygulamada güç kullanmak yoluyla önlenemez ancak. Bu yüzden iyi yasalar tek başına yeterli değildir, güçlü olmak için iyi silahlar da gereklidir.

Silah ve güç kullanma olmaksızın iyi yasalar etkisiz kalırlar. Tarihteki geçmiş olgular bunu göstermektedir. Bu yüzden bir hükümdarın erdemli ve adil yaşaması kadar hainlik sanatını öğrenmesi de gereklidir. Ona göre bir hükümdar insana olduğu kadar bir canavara da nasıl benzeyeceğini öğrenmek zorundadır. Kendisine kurulan tuzakları ortaya çıkarabilecek kadar kurnaz, düşmanlarına dehşet salacak kadar da güçlü olmalıdır.

"Bilmek gerekir ki mücadelenin iki yolu vardır: Biri kanun yolu diğeri kuvvet yoludur. Birincisi insanlara, ikincisi hayvanlara özgüdür. Fakat çoğu zaman olduğu gibi, birinci yol yeterli gelmediği zaman ikinci yola başvurmak gerekir" (Machiavelli 1984, s. 84).

Machiavelli Ortaçağ'ın skolastik geleneğinden kuşku götürmez bir biçimde kopmuş olan ilk düşünürdür (Cassirer 1984, s. 140). Bunun en açık göstergesi krallıkların ve hükümdarların gücünün Tanrı'dan geldiğinin düşünülmesine karşı çıkmasıdır. Machiavelli'ye göre hükümdarların haklarının kutsal bir kökeni yoktur. Hükümdarın haklarının kökeni yine onun hükümdar olmasından gelmektedir. Bu-

nun kanıtı da insanın siyasal yaşamının kendisidir. Ortaçağ'ın Tanrı merkezli düşüncesine karşı siyasal olguların doğasını ortaya koymak yeterlidir. Dolayısıyla Machiavelli'nin temel ilgisini laik "yeryüzü devleti" oluşturmaktadır. Machiavelli'ye göre dinin değeri bile siyasal yaşama katkıda bulunduğu ölçüde ve büyüklüktedir.

Böylece Machiavelli laik devletin kuramsal temelini atmış bir düşünür olarak karşımıza çıkar. Machiavelli'den önce de laik devletler İtalya'nın güneyinde ve çeşitli yerlerde ortaya çıkmıştır. Machiavelli'nin tek yaptığı bu laik devletlerin hukuksal ve düşünsel temelini oluşturan bir siyaset kuramı ortaya koymak olmuştur. Vardolan yeni ulusal devlet yapısına kuramsal bir temellendirme getirmiştir.

Jean Bodin'in Doğal Adalet Anlayışı

Jean Bodin (1529-1596) Fransız siyaset felsefecisidir ve çağdaş devletin felsefi temellerini atmış bir düşünür olarak görülür. 1576'da *Devlet Üzerine Altı Kitap* adlı yapıtını yazmıştır. Jean Bodin doğru yönetimin ne olduğunu sorar. Ona göre Cumhuriyet, devletin egemen bir güç tarafından doğru olarak yönetilmesidir. Doğru yönetme Cumhuriyeti hırsız ve korsan çetelerinden ayıran şeydir. Bodin'in egemenlik ve egemenlik hakkı üstüne Machiavelli'den farklı görüşleri vardır.

Bodin'e göre egemenlik bir cumhuriyetin mutlak ve süresiz olarak kalıcı gücüdür. Dolayısıyla hiçbir kişi egemen güç değildir, olsa olsa bir süreliğine bu gücü elinde tutmuştur. Bu da onun egemen gücün kendisi değil, egemen bir yüksek görevli olduğunu gösterir. Eğer halk bir kimseye kendi gücünü o kişi yaşadığı sürece vermişse bile, o kişi egemen değil, sadece bir görevli ya da egemen gücün yerini tutan bir vekildir.

Bodin'e göre mutlak güç kendi başına egemendir, bu yüzden de Tanrı ve doğa yasası dışında başka bir güce bağlı değildir. Bodin mutlak gücün üstüne sadece Tanrı'nın ve doğanın yasalarını koymaktadır. Başka bir deyişle yasalar mutlak gücün de üstündedir. Öyle ki eğer dünyada yasalara bağlı olmayan bir kişinin mutlak güce sahip olduğunu söylersek dünyada egemen diye bir hükümdar bulamayız. Hükümdarın hükümdarlığı doğal ve tanrısal yasalardan dolayıdır.

Bununla birlikte hükümdar kendi ya da kendinden öncekilerin koyduğu yasaları değiştirme hakkına sahiptir. Bu yüzden de yasa hükümdarın yasaların gücü karşısında bağımsız olduğunu söyler. Yasa da egemenliği elinde tutanın buyruğu demektir. Ama tanrısal ve doğal yasalara gelince, dünyanın tüm hükümdarları bunlara bağlıdır ve karşı gelemmezler. Hükümdar kendi yasalarına da, kendinden öncekilerin yasalarına bağlı olmasa da, kendi koyduğu adil ve akla uygun kural ve yöntemlere bağlıdır. Bodin'e göre hükümdar doğa yasalarına boyun eğecekse devletin yasaları da dürüstlüğü ve akla uygunsa o zaman hükümdarın devletin yasalarına da boyun eğmesi gerekir. Çünkü egemen hükümdarın elinde doğa yasalarının sınırlarını aşma gücü yoktur. Mutlak güç toplum yasalarını saymasa bile Tanrı'nın yasalarına karşı gelemmez. Bodin Tanrı yasaları dediği, doğal adalet istemini dile getiren yasalarlardır. Gücü sınırsız olan hükümdarın tek sorumlu olduğu doğa ve ahlak yasalarıdır. "Devleti devlet yapan özellik egemenliktir" (Gökberk 2008, s. 186). Egemenlik bölünemez ve tanrısal ve doğal yasalar dışında hiçbir şeyle sınırlanamaz.

Bodin hukuk ile yasa arasında da ayırım yapar. Hukuk haklılığı ve adaleti içerir, oysa yasa sadece buyruktur. Yasa, gücünü kullanan hükümdarın bir buyruğudur.

Bodin üç tür yönetim biçiminden söz eder: Demokrasi, aristokrasi ve monarşi. Monarşi tek kişinin egemenliği, aristokrasi birkaç kişinin egemenliği, demokrasi

Machiavelli'ye göre, Ortaçağ'da olduğu gibi, din kendi başına bir amaç olamaz. Bunun yerine devletin varlığı uğruna siyasal yöneticiler için yalnızca bir araçtır. Her tür siyasal mücadelede ancak bir silah olarak kullanılabilir.

Jean Bodin'e göre hükümdarın yetkisi ve hakları Tanrı ve doğa yasalarına bağlıdır. Bu yüzden de bu yasalardan bağımsız olarak mutlak güce sahip bir egemen olamaz. Dünyanın tüm hükümdarları Tanrı'ya ve doğa yasalarına bağlıdır.

Bodin'e göre devletin yasaları doğal adaleti gerçekleştirmeye yönelik olduğu sürece, yani doğal yasalara uygun olduğu sürece hükümdarı da bağlarlar.

ise herkesin egemenliğidir. En iyi yönetim biçimi monarşidir. Bunun nedeni egemenliğin bölünemez olduğu yollu anlayışıdır ve buna uygun tek yönetim de monarşidir. Tanrı'nın yasalarına ve doğa yasalarına en uygun olan yönetim monarşidir. Bodin yönetim biçimleri olarak devlet türleri ile hükmetme türleri arasında ayırım yapar. Söz gelişi monarşiyi “kraliyet monarşisi”, “despotça monarşi” ve “tiranlık monarşisi” olarak üç biçimde ele alır. Bodin'e göre despotlukla tiranlık sıklıkla karıştırılmaktadır. Oysa aralarında fark vardır. Eğer hükümdar düşmanlarını adil ve iyi bir savaşta yenerek köleleştirirse bu despotluktur. Oysa hükümdar özgür insanları adil olmayan bir savaşla veya başka yollarla yenerek köleleştiriyorsa bu tiranlıktır. Despotluk yasal ve hukuksaldır, oysa tiranlık yasal değildir ve her zaman doğal ve tanrısal yasalara karşıdır.

Bodin'e göre devletin başındaki egemen güç toplumsal ve konulmuş olan yasalara bağlı değildir, ama ahlaka ve doğal hukuka bağlıdır. Egemenliğin varlığının temelini, bu tanrısal ve doğal olan yasalar, ahlak ve doğal hukuk oluşturmaktadır.

Bodin'e göre halk egemen güce itaatsizlik yapamaz, hiçbir isyan hakkı yoktur ama eğer egemen güç tanrısal ve doğal yasalara karşıt olan emirler verirse halkın itaat etmeme hakkı vardır. Dolayısıyla Bodin'in siyaset konusunda asıl ilgisini oluşturan egemenlik kavramına getirdiği ölçüt, sınırsız bir egemen gücün olmayacağı ve sınırlarının tanrısal ve doğal yasalarla çizildiğidir. Bu yüzden egemenlik tamamen sınırsız değildir, hiçbir egemen gücün bizi uymaya zorlayamayacağı bazı ahlaki kuralları vardır. Devlet de egemen güç tarafından hukuka uygun bir yönetim düzenidir. Bodin'in mutlak egemenlik anlayışında ahlak ve doğal hukuk devletin egemenliğinin sınırlarını belirlemektedir. Machiavelli gibi Bodin de Kilise'yi devreden çıkararak bütün gücü devletin elinde toplamak istemiştir.

Hugo Grotius'un Doğa Yasasına Dayalı Devlet Tasarımı

Rönesans döneminin sonlarında Yeniçağ'ın başlarında yaşamış olan ve devletin temelini doğal hukukta göre bir başka düşünür de Hollandalı Hugo Grotius'tur (1583-1645). Grotius *Savaş ve Barış Hukuku Üzerine* adlı yapıtında doğal hukuk (*ius naturale*) ile pozitif (konulmuş) hukuk (*ius civile*) ayırımı yapar. Pozitif hukuk insanın kendisinin tarih içinde koymuş olduğu hukuktur. Bu hukuk konmuş olduğu zaman ve yerin koşullarına göre anlaşılabilir olan bir hukuktur. Doğal hukuk ise insanın akıllı özünde bulunan ve bu yüzden de tarih içinde, zaman ve yere göre değişmeyen hukuktur. Doğal hukuk insanların sırf insan olmaları dolayısıyla sahip oldukları hakları içerir. Bu yüzden de doğal hukukun pozitif hukuka göre önceliği ve üstünlüğü vardır. Pozitif hukuk tarihsel olarak kavranabilirken doğal hukuk aklın bir buyruğu olduğundan ancak felsefe ile kavranabilir (Gökberk 2008, s. 187). Grotius'un doğal hukuk anlayışı insanların doğaları gereği, yani insan olmaları dolayısıyla belirli haklara sahip olması demek olduğundan, gerek Fransız Devrimi'nin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne gerekse Birleşmiş Milletlerin insan hakları anlayışına temel olmuştur.

Hugo Grotius insanın doğal haklarının çıktığı doğal hukuk ile insanların kendilerinin koyduğu pozitif hukuk arasında bir ayırım yaparak, doğal hukuku pozitif hukuktan önce gelen ve daha üstün olan bir hukuk olarak belirlemiştir.

Grotius'un doğal hukuk anlayışına göre bir takım haklar temelini insan doğasında bulurlar. İnsan doğası tarih içinde değişmediğinden, bu haklar da tüm insanların sahip olduğu evrensel haklardır; hiçbir zaman değişmezler, her yerde ve her zaman aynı kalırlar. Doğal hukukun gerçekleşmesi için bir güce gereksinim vardır, bu güç de devlettir. Devletin varlık nedeni doğal hukuktur. Doğal hukuk devletten önce gelir ve onun varoluş nedeni olur. Bu yüzden her devlet kendi varlığının nedeni ve temeli olan bu hukuku korumakla yükümlüdür. Devlete bağlı olan hukuk değil, tersine hukuka bağlı olan devlettir.

Grotius'a göre insan doğası gereği toplumsal olduğundan bir toplum kurmak zorundadır. Grotius insanın doğası gereği konuşma yetisine sahip olmasını onun toplum içinde yaşamasının koşulu sayar, bu yüzden de insanın toplum içinde ya-

şaması zorunludur ve doğası gereğidir. Bu zorunluluk dolayısıyla meydana gelen toplumu insanlar aralarında yaptıkları bir sözleşme ile biraraya gelerek oluşturmuşlardır. Dolayısıyla devletin ortaya çıkışı böyle bir sözleşme ile olmuştur. Bu sözleşmenin içeriği insanların doğuştan gelen doğal hakkı olan mülkiyet hakkının korunmasıdır. Devlet de insanların bu hakkına saygı göstermek ve bu hakkı korumakla yükümlüdür. Grotius'a göre mallar üzerinde mülkiyet insanların istemesiyle topluma girmiştir, ama girer girmez de doğal hukukun bir kuralı olmuştur. Öyle ki, bir kimsenin malına bu kimse istemeden el konamaz, konursa suç işlenmiş olur. Grotius'a göre bu toplumsallık ya da toplumu aklın ışığında düzenleme çabası hukukun kaynağını oluşturur. İnsanın geri kalan hayvanlara üstünlüğünü de bu toplumsallığı oluşturur.

Grotius'a göre doğal hukuk sadece bir devlet içinde ortaya çıkmaz, devletlerarası geçerliliği de vardır. Devletler arasında geçerli olan hukuk devletler hukukudur. Devletler hukuku bir savaş ve barış hukukudur ve bu hukukun da temelini yine doğal hukuk oluşturur. Bu hukuka göre savaşı haklı kılan bazı nedenler vardır. Grotius savaşın haklı nedenleri dediği üç neden belirler: Kendini savunma hakkı, zararın karşılanması ve cezalandırma hakkı. Grotius'un savaş hakkı kuramına göre doğa yasasına uygun savaşlar da vardır ve bunlar haklı savaşlardır.

Grotius da doğal hukuk ve pozitif hukuk karşıtlığı anlayışıyla bireyi ve toplumu temele alan tipik bir Rönesans düşünürüdür. Her türlü devletin temelinde bireylerin sahip olduğu doğal haklar ile devletlerin ve toplumların sahip olduğu temel doğal hakları bulmuştur. Bu doğal haklar hiçbir şekilde sınırlanamaz.

Hugo Grotius savaşı tümünden dışlamaz ve ona göre doğal hukuk her tür savaşı yasadışı saymaz. Savaş haklı yollarla yapıldığında yasaya uygundur.

Rönesans toplum ve devlet öğretilerinde sözü geçen doğa yasasının toplum yasalarından, doğal hukukun da pozitif hukuktan önce gelmesi gerektiği konusunda neler söyleyebilirsiniz?

SIRA SİZDE

Toplum (Devlet) Tasarımları Olarak Ütopyalar

Rönesans döneminde ideal devlet tasarımları olarak ütopyalar yazılmıştır. Bu ütopyalar edebi bir dille roman biçiminde yazılmış yapıtlardır. Bu ütopyalardan başlıcaları Thomas More'un *Ütopya'sı*, Tommaso Campanella'nın *Güneş Devleti (Civitas Solis)* ve Francis Bacon'un *Yeni Atlantis (Nova Atlantis)* adlı yapıtlarıdır. Her üç ütopyada da ideal toplum ve devlet tasarımları karşımıza çıkar.

Thomas More (1478-1535) 1516'da yazdığı *Ütopya* adlı romanında ideal ve sosyalist bir toplum ve devlet düzeni tasarımı sunar. Bu toplum ve devlet düzeninde toplumdaki her tek birey ahlaken olgunlaşmıştır ve adil bir toplum düzeni vardır. Bu ahlaken olgunlaşmış olmanın ve adil toplumun temelini özel mülkiyetin bu toplumda yeri olmaması oluşturur. Bu romanda anlatılan adil ve ideal toplum "**Ütopya**" adında bir adada bulunan devlette gerçekleşmiştir. Bu toplum ve devlette mülkiyet eşitliğine dayalı bir düzen vardır. Bu yüzden de adaletsizlik yoktur. Para kullanılmadığından mal değiş tokuşu ile gereksinimler karşılanmaktadır. Böyle bir toplum ve devlet düzeninde bilim ve sanat gelişmiştir. Böyle bir devletin amacı ideal bir toplumu sağlamaktır. Bunun için de bu toplumda herkes eşit olmalıdır, oysa mülkiyet eşitliği ortadan kaldırır. Bu yüzden de özel mülkiyet yoktur. Devlet toplumun ve bireylerin bütün gereksinimlerini karşılamaktadır.

Thomas More bu yapıtıyla bir yandan ideal bir durumu betimlerken bir yandan da İngiltere'nin zamanındaki toplumsal durumunu eleştirmektedir. Eleştirdiği şey, toplumdaki her türlü kötülüğe yol açtığını düşündüğü özel mülkiyettir. More'a göre özel mülkiyetin olduğu yerde toplumsal adaletten söz edilemez. Özel mülkiye-

Ütopya sözcüğü Yunanca 'utopos'tan gelmez ve olmayan yer, olmayan ülke anlamına gelir.

More ve Campanella'nın ütopya tasarımları adil toplum ve adil devlet tasarımı sunmakta ve kendi zamanlarının özel mülkiyete dayalı toplumlarına bir eleştiri getirmektedir.

tin olduğu yerde bütün toplum mutlu olamaz, sadece sayıca az bir kesim mutlu olur. Oysa özel mülkiyetin olmadığı, tam bir eşitliğin olduğu toplumda bütün herkes mutlu olacaktır. More'un tasarımı olan Ütopya adasında işte bu ideal durum anlatılmaktadır.

Tommaso Campanella da (1568-1639) *Civitas Solis (Güneş Devleti)* adını verdiği yapıtında ideal bir toplum ve devlet düzenini betimlemiştir. Bu devlette bilim ve felsefe egemendir. Bu devletin yöneticileri de iyi bir eğitim alarak yetişmiş kimse-lerdir. Güneş devletinin başında hem filozof hem de rahip olan bir yönetici vardır. More'un *Ütopya*'sında olduğu gibi bu yapıtta anlatılan ideal toplum düzeninde de özel mülkiyet yoktur, her şey ortaklaşa kullanılmaktadır. İnsanların kendi evleri, karıları, kocaları, çocukları yoktur. Bu toplumda yaşayanlara göre bu gibi şeyler insanı bencil kılar ve toplumun bütününe ve devlete karşı sevgisini azaltırlar. Halbûki önemli olan bütün toplumun iyiliği ve yararı olmalıdır. Campanella da More gibi özel mülkiyeti eleştirmiş ve adil bir toplumun ve ahlaklı bireyler olmanın koşulu-nu mülkiyetin olmadığı herkesin eşit olduğu durumda bulmuştur. Campanella'nın bu yapıtını da zamanının toplum ve devlet düzenlerine getirdiği bir eleştiri olarak görmek gereklidir.

Francis Bacon (1561-1626) *Nova Atlantis* adında bir ütopya yazmış İngiliz filozofudur. Bu yapıtta da Ben Salem adındaki bir adada kurulmuş olan ve bilime dayalı ideal bir toplum ve devlet tasarımı sunulur. Bu adada dış dünya ilişkisi kesilmiş olan bir toplum ve devlet anlatılmaktadır. Bu adadan dış dünyaya her 12 yılda bir gemi yollanarak başka yerlerdeki bilimsel gelişmeler öğrenilir. Bu adada Bilimler Haznesi adında bir akademi vardır ve bu akademi bilim ve araştırma yapan, ayrıca bilimsel araştırmaları düzenleyen bir örgüttür. Bu örgütün görevi varolanları araştırıp, her şeyin nedenini araştırmaktır. Bu adadaki toplum ve devlet dünyanın diğer ülkelerindeki toplumlara ve devletlere göre bilim ve teknik bakımından çok ileridir.

Bacon'ın ideal toplum ve devlet tasarımı More ve Campanella'da olduğu gibi, "Sosyal adalet düşüncesi değil, bilgi düşüncesi devletin temeli yapılmıştır" (Gökberk 2008, s. 191). Bacon'un ideali toplumu ve devleti bilimin verilerine ve bilgiye göre yeniden düzenlemektir. Başka bir deyişle, toplumun ve devletin temeli olarak bilgi ve bilim görülmektedir. Böylece Bacon bilgi toplumu, bilim devleti gibi düşüncelerin de öncülü sayılabilir. Onun bu düşüncelerinin arkasında bilimi baş değer yapan anlayışı vardır.

MODERN FELSEFENİN TOPLUM VE DEVLET ÖĞRETİLERİ

Yeniçağ'ın toplum ve devlet öğretileri toplum sözleşmesi kuramına dayanmaktadır. Toplum sözleşmesi kuramı devletin temeli olarak bir toplum sözleşmesi varsayımından yola çıkarlar. Toplum sözleşmesinin varoluş nedenini de doğa durumu dedikleri başka bir varsayıma dayandırılırlar. Bu kuramın en başta gelen savunucuları T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau'dur.

Thomas Hobbes ve Mutlakçı Devlet Anlayışı

İngiliz filozofu Thomas Hobbes (1588-1679) *Leviathan* adlı yapıtında devleti doğal olmayan yapma bir cisim olarak belirler. Hatırlanacağı üzere Eskiçağ devlet kuramlarında devlet doğal bir varlık olarak belirlenmişti. Siyaset felsefesini mekanik ilkeler üzerinde kurmak isteyen Hobbes'a göre devletin egemenliği mutlak olmalıdır. Devlet doğadaki cisimlerin bir araya gelerek şeyleri oluşturması gibi insanla-

rın bir araya gelerek oluşturduğu bir şeydir. Hobbes'a göre devletin doğal bir cisim değil de yapma bir cisim olması onun varlığının zorunlu olmadığı anlamına gelmez, tersine devletin varoluşu zorunludur. "İnsanın bütün eylemleri zorunlu nedenlerle belirlendiğinden, devlet de zorunludur" (Dinçer 2010, s. 194). Devleti zorunlu nedenlerin etkisi olarak görmek Hobbes'un devleti mekanik ilkeler üzerinde açıklama çabasını gösterir. İşte Hobbes da devletin bu zorunlu varoluşunu açıklamıştır. Başka bir deyişle, devletin varoluşundaki zorunluluğun nedenlerini ortaya koymuştur.

Hobbes devletin bu zorunlu varlığını temellendirmek için bir varsayımdan hareket eder. Bu varsayım doğa durumu varsayımdır. Hobbes'a göre doğa durumu bir savaş durumudur. *Leviathan*'da Hobbes doğa durumundaki insanların sınırsız erklerini bir kişi ya da kurula devretmelerinin nedenlerini ortaya koyar. Hobbes devletin varlığını anlayabilmek için önce insanı anlamak gerektiğinden söz eder ve insan anlayışından hareketle devlet görüşünü biçimlendirir. İnsan doğal olarak sahip olduğu özelliklerinden ilki de durmak bilmez olan ve ancak ölümle sona eren bir güç arzusudur.

Hobbes bir savaş durumu olan doğa durumunu şöyle betimler: Her insanın doğadan aldığı hakla her şey üzerinde hakkı vardır. Doğa durumu hiçbir üst yetkenin ve doğa yasaları dışında yasaların bulunmadığı, mutlak özgürlüğün ve mutlak eşitliğin geçerli olduğu bir savaş durumudur. "Bu durumda, herkes kendi kendi aklıyla hareket ettiği ve kendi hayatını düşmanlarına karşı korumak için ona yardımcı olabilecek her şeyi kullanabileceği için böyle bir durumda, herkesin her şeye hakkı vardır" (Hobbes 1993, s. 97). Ancak Hobbes'a göre eğer herkesin her şey üzerine hakkı varsa yani "Herkesin her şey üzerindeki bu doğal hakkı devam ettiği sürece, ne kadar güçlü ve akıllı olursa olsun, hiç kimse, doğanın normalde insanların yaşamalarına izin verdiği sürenin sonuna kadar hayatta kalma güvencesine sahip olamaz." (Hobbes 1993, s. 97). Bu, insanın hiçbir şey üzerinde hakkı olmamasını da beraberinde getirir. Çünkü bir şey üzerinde bir başkası da sizinkiyle aynı güçte ya da daha güçlü bir hakka sahipse sizin o şey üzerinde hak sahibi olmanızın bir anlamı olmaz der. Böylece her şeyin üzerinde herkesin hakkı olduğu bir durum ortaya çıkar. Bir kişi bu hakka sahip olmak için bir başkasına saldırırsa karşısındaki de aynı şey üzerindeki hakkıyla ona karşılık verir. Bu yüzden insanlar doğa durumunda sürekli bir güvensizlik içinde yaşamaya başlarlar. Herkesin her şey üzerinde doğa gereği hakkı bulunduğu bu doğa durumu sınırsız bir özgürlük durumudur ve bu sınırsız özgürlük de bu durumdaki güvensizliğin nedenidir. Bu güvensizlik de savaş durumuna yol açmaktadır. "İnsanlar, hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler; ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır. Çünkü savaş sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp, mücadele etme iradesinin yeterince güçlü olduğu bir zaman süresinden oluşur" (Hobbes 1993, s. 94).

Hobbes'a göre doğa gereği herkes kendi iyiliğini istediği için böyle bir savaş ve güvensizlik durumunda, yani herkesin her şey üzerinde hakkının olduğu bu doğa durumunda yaşamak isteyen herkes kendi kendisiyle çelişkide demektir. Bu durum insanların doğaları gereği kendi iyiliğini istemesine aykırı bir durumdur. Bu yüzden Hobbes bu durumu herkesin herkese karşı savaşı olarak da betimler. Böyle bir durumda "**İnsan insanın kurdudur**" (*Homo homini lupus*). Bunun sonucu olarak da doğa ya da savaş durumunda "Hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı, yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer" (Hobbes 1993, s. 94).

Hobbes'a göre devlet varlığı zorunlu olan ve insanların bir araya gelmesinden oluşan doğal olmayan, yapma bir cisimdir.

Hobbes yapıtının adını kutsal kitapta geçen *Leviathan* adlı bir devden almış ve devlet denilen varlığı ona benzetmiştir.

Hobbes'un doğa durumu varsayımı bütün insanların her şey üzerinde sınırsız bir özgürlükle hakkının olduğu ve bu yüzden de güvensizlik içinde yaşadıkları durumdur.

Hobbes doğa durumundaki herkesin herkese karşı savaşı durumunu Latince *homo homini lupus*, yani **İnsan insanın kurdudur** sözleriyle dile getirir.

Hobbes'a göre barış için, insanın kendi can ve mal güvenliği için, yani insanın kendi iyiliği için, karşısındakiler de aynı şeye razı olduklarından, herkesin her şey üzerindeki hakkından kendi isteğiyle vazgeçmeye razı olması gerekir. Hobbes "İnsan, başkaları onun üzerinde ne kadar özgürlüğe sahipse, kendisi de başkaları üzerinde o kadar özgürlüğe sahip olmakla yetinmelidir" der. Çünkü her insan her istediğini yapma hakkını elinde tuttukça tüm insanlar savaş durumunda olacaklardır. Eğer kimileri kendi haklarından vazgeçmek istemezlerse hiç kimse kendi haklarından vazgeçmeye razı olmayacaktır. Hobbes tüm insanların ortaklaşa sahip olduğu bir yasayla bu durumu dile getirir: "Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapmayasın" Dolayısıyla doğa durumu insanın varlığını sürdürme isteğine aykırı ve tehlikeli, güvensiz bir durum olduğundan, insan herkesin güvenliğini sağlayan, herkesin kendi varlığını sürdürmesini güvence altına alan bir düzen arar. Doğa durumunun bir savaş hâli olmasının nedeni, nasıl insanın doğal yapısıysa (insanların doğaları gereği eşit olmaları ise) aynı şekilde bu durumdan çıkış nedeni de yine insanın doğal yapısından kaynaklanmaktadır. Akılla bulunan temel doğasının ilk kısmı "Barışa kavuşmak için barışı ara" demektedir.

Hobbes, doğa durumunda güvensizlik içinde yaşayan bireylerin güvenliklerini sağlamak üzere yaptıkları sözleşmeye toplumsal düzenin temeli olması dolayısıyla toplum sözleşmesi der.

Hobbes'a göre böyle bir düzen arayışı insanları aralarında sözleşme yapmaya götürür. Hobbes'a göre böyle bir sözleşme yurttaşlar arasında yapılan bir yurttaşlık sözleşmesidir ve toplum hâline geçmek için yapılır. Toplumsal düzene geçmek için yapılan bu sözleşmeye "toplum sözleşmesi" denir. Hobbes'a göre tek tek her insanın herkesle yaptığı bir anlaşma olan bu sözleşmeyle bireyler doğal haklarını bütün gücü elinde bulunduran Leviathan'a (devlete) bırakırlar. Hobbes "Haklarından karşılıklı olarak vazgeçen iki ya da daha çok insanın bu edimine, sözleşme" der. Bu sözleşmeyle bireyler kendilerini koruma hakkı dışında bütün haklarından vazgeçerler. Yalnızca kendini koruma hakkından vazgeçemezler, çünkü bir insanın kendini korumaktan vazgeçmek üzere yapacağı her türlü sözleşme geçersizdir. Bu sözleşmeyle doğa durumundan çıkılır ve toplum hâline geçilir. Toplum hâli ise toplumsal düzen içinde yaşamak demektir. Doğa durumundan toplum durumuna ve devletli yaşama geçiş sözleşmeyle başlar.

Toplum sözleşmesiyle bireyler zora başvurma yetkisini ve gücü daha üst bir yetke olarak boyun eğecekleri kişiye ya da kurula bırakmak üzere aralarında anlaşırırlar. Toplum sözleşmesiyle böylece devlet kurulmuş ve doğa durumundan "yurttaşlık durumu"na geçilmiş olur. Bireylerin birbirine aykırı olan özel birçok istençlerinin yerini tek ve genel bir istenç alır. Böylece doğa durumundan çıkmak üzere yapılan toplum sözleşmesini Hobbes devletin zorunluluğunun temeli olarak görür. Başka bir deyişle, toplum sözleşmesiyle devletsiz aşamadan devletli aşamaya geçilmiş olur ve bu geçiş de doğa yasası gereği zorunludur. İnsanları yabancıların saldırısından ve kendi aralarında doğacak anlaşmazlıklar sonucu birbirlerine verecekleri zarardan korumanın tek yolu, bireylerin bütün yetki ve güçlerini, bütün istençlerini tek bir istence, tek bir insana ya da tek bir kurula devretmeleridir. Hobbes'a göre bu anlaşmadan da öte bir şeydir, bu "herkesin tek bir kişide gerçekten de birleşmesi demektir". Bu sözleşmeyle herkes kendisini yönetme hakkını bu tek istence, yani Leviathan'a bırakır. "Herkes herkese senin de haklarını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkımı bu kişiye ya da heyete bırakıyorum" (Hobbes 1993, s. 130) ve onu yetkili kılıyorum dermişcesine bütün hepsinin bir ve aynı kişide, herkesin herkesle anlaşması sonucu gerçekleşen insanlar topluluğuna "Devlet" ya da "Civitas" denilir. Leviathan ya da devlet barışımızı ve korunmamızı borçlu olduğumuz varlıktır. Devlet herkesten aldığı yetke ve güçle herkesin istencini biçimlendirme olanağına sa-

hip mutlak bir güçtür. Burada şunu da belirtmek gerekir: Sözleşmede taraflar egemenle yurttaşlar değil, yurttaşlarla yurttaşlardır. Yurttaşlar aralarında yaptıkları anlaşmayla bir kez haklarını egemen bir güce devrettikten sonra artık bir daha egemen gücün buyruklarının dışına çıkamazlar ve anlaşmayı geçersiz kılamazlar.

Hobbes'a göre bireylerin her biri tek tek birbirleriyle anlaşmaya vararak devletin eylemlerinin yapıcısı olmuşlardır. Bunu yapmaktaki amaç da başta bulunan bu tek kişinin ya da kurumun onu ortaya çıkaran insanların gücünü ve istençlerini, yine onların güvenliğini ve ortak korunmalarını sağlamak üzere uygun bulduğu biçimde kullanabilmesidir. Bu tek istencin kendisinde toplandığı insana "hükümdar" denir ve egemenliği onun elinde tuttuğu söylenir. Öteki insanların her biri de onun uyruğu olur.

Hobbes'un devlet anlayışına göre doğa durumunda "hak", "haksızlık" "iyi", "kötü"den söz edilemez, çünkü her insan kendi varlığını korumaya yarayan şeyi iyi ve haklı bulacaktır. Bu yüzden ancak devletin ortaya çıkışıyla birlikte hak ve haksızlıktan, mülkiyetten söz edilebilir. Adalet devletin kuruluşuyla ortaya çıkar. Adalet ise hakkaniyet ilkesine göre belirlenir. Adalet herkese, ona ait olanı, akla göre vermek, paylaşmak ya da düzeltmektir. Hobbes ayrıca Eskiçağ'da ileri sürülmüş olan insanların doğal olarak eşit olmadıkları görüşüne karşı çıkarak, insanların doğa gereği eşit olduklarını ileri sürer. Ayrıca hiç kimse ayrıcalık talebinde bulunamaz. Toplum aşamasında ortaya çıkan ortak haklar herkes tarafından eşit ölçüde kullanılabilir. Bütün bunlar doğa yasası tarafından belirlenirler ve doğa yasası da akıl yasası demektir. "Doğa yasaları yalnızca güvenlik olduğunda, yani devlet olduğunda bağlayıcı olabilir" (Toku 2005, s. 191). Doğa yasaları doğa durumunda sadece vicdan gereği bağlayıcıyken, fiilen sadece sözleşmeden sonra bağlayıcı hâle gelirler. Bu doğa yasaları da öncesiz ve sonrasızdır, değişmezler. Aklın buyruğu olan doğa yasalarını pozitif yasalar olarak görmemek gerekir. Pozitif yasalar başkalarına buyurma yetkisi olan bir kişinin istencini yansıtır. Bu yüzden de öncesiz-sonrasız ve değişmez değildirler.

Hobbes egemenliğin dağıtımı konusunda da üç tür yönetim biçiminden söz eder. Egemenlik tek bir kişideyse yönetim biçimi monarşi, egemenlik belirli bir grup tarafından temsil ediliyorsa yönetim biçimi aristokrasi, egemenlik hakkının temsili herkeste ya da çoğunluğun seçimiyle belirlenmiş bir heyetteyse yönetim biçimi demokrasi olacaktır. Başka siyaset kuramlarınca belirtilen tiranlık ve oligarşi gibi yönetim biçimleri aslında ayrı biçimler olmayıp monarşi ve aristokrasinin kötü olduğunu düşünenlerce verilmiş adlardan başka bir şey değildir. İnsanlar sözleşmeyle egemenlik hakkını bir monarka da devredebilirler, bir gruba da devredebilirler, ama Hobbes'a göre en kötü yönetim ya da devlet biçimi bile devletsizlikten iyidir.

Hobbes'a göre devletin gücü mutlak ve egemenin hiçbir eylemi onun uyrukları tarafından eleştirilemez. Çünkü egemen güç uyruklarının toplam istencini yansıtmaktadır. Her türlü güç ve yetki egemenlik hakkı demek olan devletindir. Devletin hakları mutlak, bölünemez ve devredilemez. Egemen gücün mutlak ve sınırsız haklara sahip olması yurttaşların özgürlüğü ile çelişmez; çünkü sözleşmeyle egemen güce haklarını devreden yurttaşların kendileridir. Devletin yıkılmasına neden olabilecek başlıca sebepler de gücün mutlak olmaması, iyi ve kötünün ne olduğunun devlet tarafından değil, yurttaşlar tarafından belirlenmesi, egemen gücün de yasalara bağlı kılınması, yurttaşların sınırsız mülkiyet hakkına sahip olması, egemenliğin bölünmesi demek olan güçler ayrılığı ve devletin egemenliğine koşut olabilecek bir dinsel iktidar ortaya çıkması durumudur. Bütün bunlar devleti zayıflatacak nedenlerdir.

Hobbes'a göre devlet, bireylerin bir sözleşmeyle haklarını ve güçlerini devrettikleri, bütün insanların istençlerini kendinde toplayan ve onlar adına karar verme yetkisini elinde bulunduran mutlak güçtür.

Hobbes akıl yasası olan doğa yasalarını konulmuş olan pozitif yasalardan ayırmakta ve doğa yasalarının değişmez, öncesiz-sonrasız olduğunu, oysa pozitif yasaların öncesiz-sonrasız olmayıp değişebileceğini ileri sürmektedir.

Hobbes devlete sınırsız haklar tanıyan bu anlayışı yüzünden “mutlakçı” devlet tasarımı ortaya koymuş bir filozof olarak görülerek eleştirilmiştir. Onun devlet tasarımı doğa durumu ve toplum sözleşmesi varsayımları üzerinde temellenir. Doğa durumu da toplum sözleşmesi de Hobbes tarafından varsayımlar olarak ele alınmış, tarihsel durumlar olarak öne sürülmemiştir.

John Locke’un Liberal Devlet Anlayışı

John Locke’a göre devletin kökeni bireylerin özgür ve eşit oldukları doğa durumundan çıkmak için yapılmış bir sözleşmedir.

“Siyasal iktidarı doğru anlamak ve onu kökeninden türetmek için, bütün insanların nasıl bir doğa durumunda olduklarını düşünmeliyiz. Bu durum, insanların doğa yasası sınırları dahilinde, izin istemeksizin ve başka herhangi birinin isteğine bağlı olmaksızın, eylemlerini düzenlemeye ve mülkleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunmaya yarayan yetkin bir özgürlük durumudur” (Locke 2004, s. 5).

John Locke’a göre doğa yasaları konulmuş olan pozitif yasaların da, bu yasaları koyanların da üstündedir ve yasa koyucular içinde olmak üzere bütün insanlar için bağlayıcıdır.

İnsanların doğa durumundaki özgürlüklerinden vazgeçerek bir gücün egemenliği altına girme nedeni sahip olduklarını koruma isteğidir.

Hobbes’un mutlakçılığı karşısında İngiliz filozof John Locke’un (1632-1704) liberal anlayışını buluruz. Locke *Yönetim (Hükümet) Üzerine İkinci İnceleme* adlı yapıtında devletin kökeni ve meşruluğu sorunlarına değinir. Locke da Hobbes gibi egemenlik hakkını insanların aralarında yapacakları bir sözleşmeye dayandırır. Bu yüzden de devleti yapma bir kurum olarak görür. Dolayısıyla devletin kökenini açıklamak için bir doğa durumu varsayımından hareket eder. Siyasal yetke olan devletin ne olduğunu açıklamak için doğa durumundan hareket eder. Locke’a göre doğa durumu bir özgürlük durumudur. Ama özgürlük Hobbes’un ileri sürdüğü gibi daha baştan bir savaş durumu değildir.

Locke doğa durumunu bir özgürlük ve eşitlik durumu olarak tasarlar. Doğa durumu doğal hukukun, doğa yasalarının egemen olduğu durumdur. Doğal hukuk açısından herkes eşit ve özgürdür. Doğal hukuka göre hiçkimse başka bir kimse-nin canına, malına ve özgürlüğüne zarar veremez. Doğa durumunda doğal hukuka aykırı davranarak doğa yasasına karşı gelen birini diğer insanların cezalandırma hakkı yine doğal hukuktan gelen bir haktır. Doğa durumunda her insan suç işleyenleri, yani doğal hukuka karşı gelenleri cezalandırma hakkını elinde tutar. Devlet durumunda olduğu gibi doğa durumunda da işlenen suç cezalandırılabilir. Devlet durumunda suçu cezalandırmak için nasıl pozitif hukuk varsa doğa durumunda da doğal hukuk vardır. Ayrıca doğa yasalarına uyma zorunluluğu devlet durumunda da devam eder. Doğa yasaları her zaman tüm yasa koyucular ve bütün insanlar için başlangıcı ve sonu olmayan kurallardır. Başka bir deyişle, yasa koyucular yurttaşlar için yasa koyuyorlarsa bu yasalar aynı zamanda hem doğa yasalarına uygun olmalı hem de bu yasaları yapanların kendilerini de bağlamalıdır. “Doğanın anayasası insan soyunun korunmasını öngördüğünden, o anayasaya aykırı hiçbir insan kararı geçerli olamaz”.

Locke’a göre uygar toplumu oluşturmak üzere insanların biraraya gelmelerinin amacı da mülkiyetin korunmasıdır. Mülkiyet hem yaşam hakkını hem özgürlük hakkını hem de mülk edinme hakkını kapsar. Locke insanın doğa durumunda özgür olduğu, kendi kendisinin efendisi olduğu ve hiç kimseye bağımlı olmadığı hâlde niçin bu egemenlik ve özgürlük hakkından vazgeçtiğini ve başka bir gücün egemenliği altına girdiğini sorar. Bu sorunun yanıtı, doğa durumunda insanın her ne kadar her şeye hakları olsa da bu haklarından yararlanabileceğinin kesin olmasıdır. Bu hak başkaları tarafından sürekli saldırıya uğrayabilir. Doğa durumu her an bir savaş durumuna dönüşebilir. İnsanları sürekli korku dolu ve sürekli tehlike içinde oldukları bu durumdan çıkmaya zorlayan işte budur. Locke’a göre insanların bir toplum oluşturma peşinde olmaları, yaşamlarını, özgürlüklerini ve mallarını korumak amacıyla bir bütün oluşturmak üzere bir araya gelmeleri boşuna değildir. Locke burada sözü geçen yaşam, özgürlük ve malların hepsini sahip olunanlar, yani mülkiyetin nesneleri olarak belirler. İnsanlar bu sahip olduklarını, mülkiyet haklarını korumak üzere bir topluluk hâlinde birleşerek uygar toplumu oluştururlar.

Uygar topluma geçişin ikinci bir nedeni de doğa durumunda doğa yasalarını uygulayacak tarafsız bir yargıcın bulunmamasıdır. Çünkü doğa durumunda herkes

yargıdır, herkes doğa yasasına uymayanlara ceza verme hakkına sahiptir. İnsan taraflı olduğundan, kendi çıkarları zarar gördüğünde tutkuları ve öç alma isteği ona aşırılıklar yaptırabilir ve bu da adaletsizliğe yol açar.

Uygar topluma geçişin üçüncü nedeni ise doğa durumunda verilmiş bir yargıyı destekleyip uygulayabilecek bir makam yoktur. Bu da uğradığı haksızlıktan dolayı suç işlemiş olana ceza vermeye kalkışan insan için tehlikeli ve öldürücü olabilir. İşte bütün bunlardan dolayı doğa durumunun tüm iyiliklerine karşın insanlar bu durumda kalmayı arzu etmezler ve isteyerek toplum biçiminde yaşamaya yönelirler. “Hem toplumların hem yönetimlerin hem de yasama ve yürütme erkinin hukukunun başlangıcı işte budur”.

Locke’a göre toplum durumuna geçilince insanın kendisini ve başkalarını korumak için uygun gördüğü her şeyi yapma yetkisinden, bu yetki, toplum yasalarıyla kullanılsın diye vazgeçilir. Bu yüzden toplum yasaları insanın doğa durumunda sahip olduğu özgürlüğü birçok bakımdan kısıtlar. Bununla birlikte bir topluma girenler doğa durumunda sahip oldukları özgürlük ve gücü, yasama yetkisinin bunları toplumun iyiliği uğrunda kendisinin uygun bulduğu biçimde kullanabilmesi için toplumun ellerine teslim ederler. Bu amaçla kurulmuş toplum ve ortaya çıkmış egemen güç, yasama yetkisini kamu yararının istediği sınırların ötesinde kullanamaz. Bu yetki toplumun bütününün yararı uğruna kullanılmalıdır. Bu yüzden de bir topluluğun yasama yetkisini ya da egemen gücü elinde tutan her kim olursa olsun, yönetimi aklına estiği gibi keyfi olarak değil, halk tarafından tanınan yasalara göre yürütmek ve uyumazlıkları bu yasalara göre çözecek yargıçlar atamak zorundadır. Topluluğun kolluk güçlerini de yalnızca bu yasaları uygulamakta kullanmak zorundadır. Bütün bunları yaparken de yurttaşlardan oluşan toplumun güvenliğinden ve iyiliğinden başka bir şey düşünemez.

Locke’un siyaset görüşünde bir başka önemli nokta da kendinden öncekilerin hep övdüğü bir yönetim biçimi olan monarşinin eleştirisidir. Locke’a göre mutlak monarşi uygar toplumla bağdaşmaz ve uygar bir yönetim biçimi olarak görülmemelidir. Locke’a göre kimse onu yargılamayacağı için yasalara bağlı olmayan bir hükümdar doğa durumunda kalmış demektir. Uygar toplumun amacı doğa durumundaki sakıncaları gidermektir. Bu sakıncalar da her insanın kendi davası söz konusu olduğunda yargıç olması özgürlüğünden doğmaktadır. Oysa toplum durumunda insanların kendi davalarında başvuracağı yetkiler vardır. Toplum durumunda bu yetkelere boyun eğmek durumundadırlar. Oysa uyrukları toplum durumunda olduğu hâlde bütün gücü tek başına elinde tutan hükümdarın üzerinde bir yetke olmayacağı için bu hükümdarın kendisi toplum durumunda değil, doğa durumunda kalmıştır. Ayrıca insanlar tek kişinin yönetimi altındayken onun uyruğu, hatta kölesi durumundadırlar. Böyle bir güç karşısında insanlar haklarını yasalara dayanarak dahi savunamazlar. Locke’a göre böyle bölünmemiş mutlak bir egemen gücün insan soyunu yücelttiği savunan varsa ne bu kişinin tarihe bakması yeterlidir.

Locke’un toplumun kuruluşunu dayandırdığı mülkiyet hakkı ise en temel insan hakkıdır. Mülkiyet hakkı insanı doğanın sunduğu nimetleri emeğiyle edinmeye yönelten doğa yasasına dayanmaktadır. Her kadar tüm insanların doğanın bütün sundukları üzerinde hakkı varsa da her insan kendi varlığı üzerinde özel bir hakka sahiptir ve bu hak üzerinde kimse bir şey iddia edemez. İnsanın “Bedeninin emeği ve elleriyle ürettiği her şey onun kendi malıdır”. İnsanın çabası ve emeğiyle doğa durumundan sağladığı her şey ona aittir. Bu çaba ve emek yalnız onun olduğu için bu çaba ve emek aracılığıyla edinilenin üzerinde kimse bir hak ileri süremez. Locke’un burada verdiği örnek şöyledir: Söz gelişi ormandaki ağaçların meyveleriyle

Locke’a göre egemen güç yasama yetkisini bütün toplumun iyiliği uğruna yasalara uygun bir biçimde kullanmak zorundadır. Yasama yetkisini elinde bulunduran güç bu yetkiyi keyfi olarak kullanamaz.

Locke’a göre yasaların üzerinde olan mutlak monarşi uygar toplumla bağdaşabilecek bir yönetim biçimi değildir.

“Pınardan akan su ayrı ayrı her bir kişiye ait olmasına rağmen, testideki suyun, sadece suyu testiyle çekip çıkarmanın olduğundan kim kuşku duyabilir? Emek, suyu, eskiden müşterek ve eşit biçimde çocuklarına ait olduğu doğanın ellerinden alarak çıkarmış ve böylece emekçi suyu kendisine edinmiştir” (Locke 2004, s. 28).

beslenen bir adam, böyle yapmakla onların sahibi olmuş olur. Bu durumda karnını doyurduğu o şeylerin yasa gereği ona ait olmadığı söylenemez. Locke burada şunu sorar: “Yediği bu şeyler ne zaman onun sırf kendisine ait olmaya başlar?” Locke’a göre bunun yanıtı ne sindirdiği zaman ne yediği zaman ne de pişirdiği ya da topladığı zamandır. Bu sorunun yanıtı onları toplama çabasından başka bir şey değildir. Onun bu yiyecekleri toplama çabası ve emeği dışında hiçbir şey o yiyecekleri onun malı kılamaz. İnsanın bu yiyecekleri toplarken harcadığı emek, bu yiyecekleri ortak mal olan diğerlerinden ayırır. Bu yüzden Locke insanın emeğini insanın mülkiyet hakkının temeli olarak görür ve bu hak da doğa yasasına dayanır.

Montesquieu ve Siyasal Özgürlük Anlayışı

Fransız filozofu Montesquieu (1689-1755) siyaset görüşünü 1748’de yayınlanan *Yasaların Rubu* adlı yapıtında dile getirmiştir. Bu yapıtta siyasal özgürlüğün temellerini ve koşullarını ele almıştır. Montesquieu siyasal özgürlüğü savunur ve bu özgürlüğü oluşturan yasaların anayasal güvence altında bulunması gerektiğini düşünür. Montesquieu “özgürlük” kavramına büyük önem verir. Özgürlüğe tarih boyunca farklı anlamlar yüklenmiştir. Kimileri bir zorbayı tahttan indirmeyi, kimileri boyun eğecekleri kimseyi seçebilmeyi, kimileri de silahlanabilme hakkını ve şiddet kullanabilmeyi özgürlük saymışlardır. Sakal bırakmanın özgürlük olduğunu savanan topluluklar bile olmuştur. Kimileri de bazı yönetim biçimlerini özgür, öteki yönetimleri de özgür olmayan yönetimler olarak belirlemişlerdir.

Montesquieu’ye göre demokrasilerde halk istediğini yapıyor görünmektedir, ama siyasal özgürlük insanın istediğini yapabilmesi değildir. Devlette, yani yasaları olan bir toplumda özgürlük insanın isteyeceği şeyi yapabilmesi, istemeyeceği şeyi yapmaya zorlanmaması olabilir. Özgürlük yasaların izin verdiği her şeyi yapma hakkıdır. Bir yurttaş yasaların yasakladığını yapamaz, yaparsa özgürlüğünü kaybeder.

Montesquieu’ye göre demokrasi de aristokrasi de doğaları gereği özgür devlet biçimleri değildir. Siyasal özgürlük ancak iktidarın kötüye kullanılmadığı yönetimlerde bulunur, fakat elinde iktidarı tutan herkes onu kötüye kullanma eğilimindedir. Bu yüzden bir ülkenin yönetim kuralları öyle bir anayasa ile saptanmalıdır ki kimse yasanın ona yapmasını buyurmadığı şeyleri yapmak zorunda kalmayın ve yasanın izin verdiği bazı şeyleri de yapmaktan alıkonulmasın. Bir yurttaşın siyasal özgürlüğü, her insanın sahip olduğuna inandığı güvenlikten gelen iç rahatlığı demektir. Bu özgürlüğe sahip olmak için yönetim bir yurttaşın başka bir yurttaştan korkmayacağı biçimde olmalıdır.

Montesquieu’ye göre yasama gücü ile yürütme gücü bir kişide ya da bir toplulukta birleşirse özgürlük olmaz. Yargı gücünün yasama ve yürütme güçlerinden ayrılmaması durumunda da özgürlük yoktur. Bu yüzden tek kişi ya da seçkinlerden oluşan bir grup, eğer bu üç gücü elinde tutarsa her şey yitirilir. Zorbalasamak isteyen hükümdarlar bu üç gücü de kendi ellerinde toplamakla işe başlarlar.

Montesquieu’ye göre özgür olan her insan, kendi kendisini yönetmesi gerektiği için halkın bütün olarak yasama gücünü elinde tutması gerekir. Ama bu olanaklı olmadığından halk bunu temsilcileri aracılığıyla yapar. Temsilci seçmenin yararı halkın tartışacak düzeyde olmadığı sorunları seçilen temsilcilerin tartışabilecek düzeyde olmasıdır. Montesquieu’ye göre dört devlet şekli vardır: Demokrasi, aristokrasi, monarşi ve despotizm. Montesquieu bu dört devlet biçimi içinde iki aşırı biçimden, yani demokrasi ve despotizmden kaçınmak gerektiğini düşünür. Ona göre en doğru devlet şekli monarşidir.

Montesquieu’ye göre özgürlük insanın her istediğini yapabilmesi değildir, insan yasalar izin verdiği sürece ve o ölçüde istediğini yapabilir. Yasalar izin verdiği sürece insanın istediklerini yapabilmesi, istemediği şeyi yapmaya da zorlanmaması özgürlüktür.

Montesquieu yasama, yürütme ve yargı güçlerinin aynı elde toplanmasının bir ülkede özgürlüğü ortadan kaldıracığını savunur.

Jean-Jacques Rousseau: Sözleşmeye Dayalı Halk Egemenliği

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) halk egemenliğini toplum sözleşmesine dayandıran düşündürür. Toplum sözleşmesini egemen güce bir boyun eğme ilişkisine değil, ortaklık anlaşmasına dönüştürerek hükümdarın egemenliğini halkın istencine bırakmıştır (Kriegel 2010, s. 142). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* ve *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtlarında toplum ve devlet görüşünü özgürlük ve eşitlik kavramlarından hareketle ortaya koymuştur. Rousseau'nun devlet öğretisi doğal hukuk kavramına dayanır (Dinçer 2010, s. 195).

Rousseau'ya göre ilk insan doğa durumunda tam bir eşitlik ve özgürlük durumunda mutlu bir şekilde yaşamıştır. Bu özgürlük ve eşitlik durumu toplumun kuruluşuna kadar devam etmiştir. Rousseau doğa durumunun sona ermesini mülkiyetin ortaya çıkmasına ve eşitliğin ortadan kalkmasına bağlar. “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip *‘bu bana aittir’* diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun kurucusu oldu” (Rousseau 1982, s. 155) der. Özel mülkiyetin doğuşu böylece doğal eşitliğin, dolayısıyla da doğa durumunun sona ermesine neden olmuştur. Böylece “hak” ve “haksızlık” kavramları ortaya çıkmıştır. İnsanın doğa durumunda zararsız olan kendini sevmesi egoizm biçimini almıştır ve bu da eşitsizliği artırmıştır. Doğal eşitliğin ortadan kalkması insanları bir sözleşmeyle bir araya gelmeye zorlamıştır ve “uygar toplum” ortaya çıkmıştır. Ama toplum sözleşmeyle bir kez kurulunca özgürlük de tamamen ortadan kalkmıştır. Bu sözleşmeyle mülkiyet ve eşitsizlik sonsuz olarak pekişmiştir. Bir devletin kurulması başka devletlerin de kurulmasına yol açarak devletler arasında savaşlar başlamıştır. Oysa Rousseau'ya göre bütün bunlar doğa yasasına aykırıdır; eşitsizlik doğal hukuka uygun değildir. Doğa yasasına göre bütün insanlar eşit ve özgürdür. İnsanlar doğaları gereği eşit ve özgür doğarlar. Bu yüzden eşitsizlik hâli doğal hukuka aykırıdır. Bununla birlikte bir daha doğa durumuna dönmenin bir olanağı yoktur. Ne kadar kötü olsa da kültürün ortaya çıkması kaçınılmaz bir olgudur. Bu yüzden yapılması gereken şimdiye kadar kültürün ortaya çıkışının kötü sonuçlarını elden geldiğince ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bunu yapmanın yolu da uygar toplumun kültür yaşamını elden geldiğince doğa durumuna yaklaştırmaktır. Modern uygar toplum da sadece bireylerin birleşmesinden ortaya çıkan bir şey değildir, yasalı düzeni olan bir bütündür.

Rousseau toplum sözleşmesiyle ortaya çıkan durumu şöyle betimliyor: “Üyelerden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki orada her insan hem herkesle birleştiği hâlde yine de kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun *‘İşte, toplum sözleşmesinin çözümü aradığı ana sorun budur’*” (Rousseau 1986, s. 334). Rousseau'ya göre bu ortaklık biçiminde her bir kişi herkesle birleşse de yalnızca kendisine boyun eğerek ve bu yüzden de özgür kalır. Böyle bir ortaklıkta her ortak tüm haklarıyla topluluğa eksiksiz biçimde bağlanır, o topluluğun bir parçası olur. Rousseau “Kendini herkese veren hiç kimseye vermiyor demektir.” der. Her bir kişi

- kendi varlığını ve tüm gücünü genel istence bırakır. Bu durumda her üye bütünü bölünmez parçasıdır. Rousseau'ya göre böyle bir sözleşmeyle ortaya çıkan bu kamusal kişiye politik bütün ya da devlet denir. Bu ortaklık anlaşmasını yapan ortakların toplu adı halktır. Yönetme yetkisine katılanlar olarak ele alındıklarında yurttaş, devletin yasalarına boyun eğenler olarak görüldüklerinde uyruk adını alırlar.

Rousseau'ya göre doğa durumunda insanlar tam bir eşitlik hâlinde özgür olarak yaşarlarken, mülkiyetin ortaya çıkışı bu doğal eşitliği de ortadan kaldırmıştır.

Rousseau'ya göre genel istenç toplumun bütününün istencini yansıtır, bir kısmının değil.

Rousseau devletin kökeni ve meşruluğu sorununa *Toplum Sözleşmesi*’nde değinir. Rousseau'ya göre toplumsal ve siyasal yaşam doğal bir durum değildir, sözleşmelere dayanmaktadır. Toplumsal ve siyasal düzen bütün diğer hakların temeli olsa da doğal bir düzen değildir. Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramı da diğer sözleşme kuramları gibi doğa durumu varsayımına dayanmaktadır. Toplum sözleşmesiyle kurulan birlikte herkes her şeye sahip olacaktır, çünkü herkes bütün haklarını koşulsuz olarak kendi isteğiyle bu toplumsal birliğe devredecektir. Böylece tek tek bireylerin istençlerinin bir araya gelmesinden bir genel istenç ortaya çıkacaktır. Rousseau'da bu genel istenç çoğunluğun istenci olarak düşünülmemelidir, genel istenç bütün toplumun tam istencidir ve gücünü sözleşmeden almaktadır.

Her kim genel istence itaat etmezse, bütün topluluk bu bireyi genel istence boyun eğmeye zorlayacaktır. Rousseau'ya göre topluluğun bir bireyi genel istence boyun eğmeye zorlaması, onu özgür olmaya zorlaması demektir. Çünkü toplum sözleşmesi bir boyun eğme değil, ortaklık anlaşmasıdır ve bu sözleşmeyle her yurttaş bütün kişisel haklarını kamuya devreder. Eğer bazı haklarını kamuya devretmeseydi, bireylerle kamu arasındaki anlaşmazlıkları yargılayacak bir üst makam da anlamsız olacağı için doğa durumu devam etmiş olurdu. Bu yüzden sözleşme sonucu ortaya çıkan genel istence boyun eğme zorunludur. Toplumsal ve siyasal düzen içinde bütün varlıklarını ve güçlerini genel istence bağlayan herkes genel istencin ayrılmaz parçası olacak ve hep birlikte bir bütün oluşturacaklardır.

Rousseau'nun devlet tasarımı da özgürlük ve eşitlik kavramlarına dayanır. Doğa durumunda söz konusu olan doğal özgürlük ve eşitliğin yerini toplumsal düzen içinde hukuksal eşitlik ve siyasal özgürlük alacaktır. Doğa durumunda varolan doğal eşitsizlik ise toplum durumunda yerini hukuksal eşitliğe bırakacak ve böylece bireylerin doğa durumunda sahip olduklarını kaybetmelerine karşın toplum durumunda kazançları çok daha büyük olacaktır.

Rousseau'nun toplum sözleşmesi sonucu ortaya çıkan genel istenç ile bireylerin özel istençleri arasında kurduğu ilişki onun halk egemenliği anlayışını da oluşturur. Buna göre toplumun ortaya çıkışıyla ve toplumsal düzenin kurulmasıyla inşa edilen devlet genel istencin otoritesini yansıtmaktadır. Bu yüzden egemenlik kayıtsız şartsız halka aittir ve hiçbir kimseye veya hiçbir kuruma da devredilemez. Devletin varlığının koşulu genel istençtir, halk istencidir. Bu noktada Rousseau egemenliğin iki ögesi olan “iktidar” ve “istenç” arasında bir ayırım yapar. Buna göre iktidar devleti temsil etse de genel istenci temsil edemez; öyleyse iktidar halkın temsilcilerine geçebilse de genel istenç geçemez. Egemenlik devredilemeyeceği gibi aynı zamanda bölünemez olmalıdır. Çünkü istenç ya geneldir ya da değildir; bütün halkın istenci olabileceği gibi bir bölümünün istenci de olabilir. Dolayısıyla egemenliğin yasama, yürütme ve yargı olarak bölünmesi ise aslında bir bölünme değildir, egemenliğin devletin farklı organları tarafından uygulanmasıdır sadece.

Yasa doğrudan doğruya yasama gücü demektir ve yasama gücü de halkın istenci olduğundan sadece halka aittir, bölünemez. Oysa yürütme ve yargı gücü yasaların uygulanmasından sorumludur ve bu organlar halkın elinde olamaz. Sonuç olarak devlet, yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini yürütmek üzere kurulmuş olan, yurttaşların toplumsal ve siyasal haklarını koruma amacıyla olan, yurttaşları varlıklarının temeli olarak genel istenci görecektir. Rousseau'ya göre devlet toplumun her parçasını bütüne en uygun biçimde kullanmak için genel ve zorlayıcı bir güce sahip olmalıdır. Toplum sözleşmesi siyasal organa kendi üyeleri üstünde eksiksiz bir yetki verir ve egemen-

Rousseau'ya göre halkın genel istencinden çıkan egemenlik yalnızca halka aittir ve hiçbir kişiye ya da kuruma devredilemez, bölünemez.

lik denilen şey de genel istencin yön verdiği bu yetkidir. Bireyleri toplumun bütününe bağlayan anlaşmalar zorunluluğunu karşılıklı olmasından alırlar. Bu anlaşmaların koşullarını yerine getiren insan kendisi için çalışmadan başkası için de çalışmaz.

Rousseau'ya göre istenci genel yapan şey de oy sayısından çok, oyları birleştiren ortak çıkardır. Toplum sözleşmesi yurttaşlar arasında öyle bir eşitlik kurar ki hepsi aynı koşullarda bağlılık altına girerler ve hepsi aynı haklardan yararlanır. Bu yüzden de egemen sadece halkın tümünü tanır, ama bu bütünü oluşturan bireylerin hiçbirini diğerlerinden ayırt edemez. Egemen güç ne kadar dokunulmaz olursa olsun bütünü oluşturan genel uzlaşmaların sınırını aşamaz. Dolayısıyla bu koşullar altında yurttaşların toplum sözleşmesinden vazgeçmesi yanlış olur, çünkü sözleşmeden dolayı konumları artık doğa durumundaki konumlarına göre daha tercih edilir bir hâl almıştır.

Rousseau'ya göre egemenlik anlaşması bütünün kendi yurttaşlarının her biriyle yaptığı bir uzlaşmadır ve yurttaşlar bu uzlaşmadan başka bir şeye boyun eğmedikçe, kendi özel istençlerinden başka bir şeye bağımlı değildirler.

Rousseau'nun, iktidarın devleti temsil etse de genel istenci temsil edemeyeceği görüşüyle günümüz siyasi yaşamındaki temsil sorununa nasıl bakılabileceğini tartışınız.

SIRA SİZDE

2

Toplum sözleşmesi kuramlarına göre insanın toplum içindeki yerinin ve toplumun tek insan karşısındaki durumunun ne olduğunu tartışınız.

SIRA SİZDE

3

Özet

Rönesans döneminin toplum ve devlet öğretilerinin Ortaçağ'dakinden farkını saptamak

Rönesans yeniden doğuş anlamına gelir ve Rönesans'ta yeniden ortaya çıkan şey Eskiçağ'ın insan merkezli tutumudur. Rönesansın bu doğalcı tavrı bu dönemde ortaya konulan siyaset görüşlerine de yansımıştır. Bu dönemde ortaya çıkan görüşler bir bakıma Ortaçağ'ın Tanrı merkezli bakış açısına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Rönesans döneminin en önemli siyaset kuramcılarının biri de Machiavelli'dir. Ortaçağın dinsel gücü ön plana çıkaran tutumuna karşı çıkarak siyasal güç olarak devleti dinsel gücün üstüne yerleştirmiştir ve devletin temelini insan doğasında bularak devleti doğal bir varlık olarak düşünmüştür. Bu Rönesansın doğalcı tavrını yansıtan bir bakıştır. Yine Jean Bodin ve Hugo Grotius gibi düşünürler de doğal hukuk ya da doğa yasası tasarımlarıyla Rönesansın doğalcı tavrını siyaset görüşlerinde ortaya koymuşlar ve devleti doğal bir varlık olarak ele almışlardır. Rönesans düşünürlerinin siyaset kuramlarında ortaya koydukları devleti doğal bir varlık olarak gören bu düşünce Eskiçağ filozoflarından Platon ve Aristoteles'te de vardır. Buna karşılık Ortaçağ dinsel bir bakış açısından bir devlet kuramı ortaya koymuş ve Tanrı devleti tasarımını ileri sürmüştür. Toplum ve devlet öğretileri bakımından Rönesans ve Ortaçağ'ı birbirinden ayıran en önemli nokta Rönesans'ın tıpkı Eskiçağ düşünceleri gibi doğal olanı hareket noktası olarak ele alması, buna karşılık Ortaçağ'ın Tanrı sözü olan vahiy hareket noktası olarak almasıdır.

Modern Siyaset Felsefesinde devletin temeli olarak ortaya konulan toplum sözleşmesi kuramlarını tanımak

Modern Siyaset Felsefesi 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmış toplum ve devlet öğretilerini kapsar. Bu dönemde toplum ve devlet öğretilerini ortaya koyan belli başlı düşünürler Hobbes, Locke, Montesquieu ve Rousseau'dur. Bu düşünürlerden Hobbes, Locke ve Rousseau devletin kökeni sorununa doğa durumu varsayımından hareketle bir açıklama getirmeye çalışmışlardır. Doğa durumunu mutlak özgürlüğün olduğu ve bu yüzden de çeşitli sakıncaları ve tehlikeleri olan bir güvensizlik durumu olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte Rousseau, Hobbes ve Locke'a göre doğa durumunu, insanların doğal olarak özgür ve eşit oldukları bir durum olarak tasarlamış-

tır. Hobbes ve Locke'a göre doğa durumu aşılması gereken bir durumdur. Bu yüzden de bir toplum sözleşmesi ile toplum durumuna geçmek gerekir. Rousseau ise özel mülkiyetin ortaya çıkışının doğa durumunu geri dönülemez biçimde dönüştürdüğünü, artık yapılması gerekenin insanın özgürlüğünü ve eşitliğini güvence altına alacak bir toplumsal düzen oluşturmak olduğunu düşünmüştür. Buna göre toplum sözleşmesi toplumsal düzenin ve devletin temelidir. Toplum sözleşmesi kuramları toplumsal düzenin ve devletin kökeni sorununa bir açıklama getirebilmek için ortaya konmuşlardır. Bu kuramların dile getirdiği egemen varlığın, devletin gücünün ve meşruluğunun dayanağının toplum sözleşmesi olduğudur. Başka bir deyişle, insanlar kendi istençleriyle bütün hak ve özgürlüklerini egemen bir varlığa devrederek bir toplumsal düzen inşa etmiş ve devleti kurmuşlardır.

Modern Siyaset Felsefesinin kendinden önceki toplum ve devlet anlayışlarından farkını ifade etmek

Modern Siyaset Felsefesi Eskiçağ'ın, Ortaçağ'ın ve Rönesans döneminin toplum ve devlet öğretilerinden temelde farklı bir düşünce geliştirmiştir. Eskiçağ toplumun ve devletin kökenini insanın ihtiyaçlarına dayandırmıştır. Başka bir deyişle, Eskiçağ'da toplum ve devlet insan doğasından kaynaklanan doğal varlıklar olarak görülmüştür. Ortaçağ ise siyasal iktidarı ya da halkın egemenliği gibi kavramları hiç tartışmamış, bütün gücü Tanrı devletinin yeryüzündeki temsilcisi olan Kilise'de görmüştür. Böyle bir anlayışta bireylerin siyasal hakları yoktur. Bireylerin yapmaları gereken Tanrı devletinin yurttaşı olmaya çalışmaktır. Rönesans dönemi de toplum ve devleti doğal varolanlar arasında görmüştür. Oysa modern siyaset felsefesi toplum ve devletin kökeni için toplum sözleşmesi kuramları ortaya koymuşlardır. Bu yüzden de toplum ve devleti doğal değil, sözleşmeyle kurulmuş yapma bir varlık olarak ele almışlardır. Bunun en açık örneği Hobbes'un devletin yapma bir cisim olduğu yönündeki sözleridir. Her üç filozof ta siyaset kuramlarında devletin ve toplumun temelini toplum sözleşmesine dayandırarak, toplum ve devleti doğal durumun karşısı olan durumlar, kurulmuş varlıklar olarak ele almışlardır.

Kendimizi Sınayalım

1. Rönesans düşünürleri içinde ilk laik devlet kuramının kurucusu olarak bilinen, hükümdarın gücünün mutlak olmasını ve siyasal iktidarın gücünün üzerinde dinsel ya da dünyevi herhangi bir gücün olmaması gerektiğini savunan, güce dayalı ulusal devlet kuramının kurucusu olan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Augustinus
  - b. Hugo Grotius
  - c. Machiavelli
  - d. John Locke
  - e. Thomas More
2. Rönesansta yazılmış olan ütopyalarda anlatılmak istenen aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Başka ülkeler keşfetmenin önemi.
  - b. Olamayan yerlerde nasıl bir toplum düzeni olabileceği.
  - c. İdeal toplum düzeninin monarşi olduğu.
  - d. İdeal ve adil bir toplum düzeninin koşulları.
  - e. Demokrasinin önemi.
3. Aşağıdaki filozoflardan hangisi din, ahlak ve hukukun temelini devlet olduğunu savunmuştur?
  - a. Machiavelli
  - b. Aristoteles
  - c. Hugo Grotius
  - d. Campanella
  - e. Jean Bodin
4. Sınırsız bir egemen gücün olamayacağını, egemen gücün sınırlarının tanrısal olan doğa yasası tarafından çizildiğini savunan Jean Bodin aşağıdakilerden hangisini ifade etmek istemiştir?
  - a. Yasaların sınırları olmalıdır.
  - b. Egemenlik koşulsuz ve mutlak olmalıdır.
  - c. Doğa yasaları konulmuş yasaların üzerindedir.
  - d. Tanrısal olan doğa yasaları yere ve zamana göre değişmez.
  - e. Konulmuş olan yasaların üzerinde hiçbir otorite yoktur.
5. İnsanın bütün eylemlerini zorunlu nedenlere dayandırarak devletin varlığının zorunluluğunu, bu zorunlu eylemlerden türetmeye çalışan Hobbes'un düşüncesini aşağıdakilerden hangisi **en iyi** ifade eder?
  - a. Devlet varolduğu için insanın varlığını temellen-dirme.
  - b. Devletin temelinde doğal hukukun zorunluluğu görme.
  - c. İnsanların zorunlulukla eylemde bulunan varlıklar olduğunu ortaya koyma.
  - d. Devletin doğal olarak varolan bir kurum olduğunu kanıtlama.
  - e. Devletin varlığını mekanik ilkelerle açıklama.
6. Hobbes'a göre doğası gereği herkes kendi iyiliğini ister ve bu yüzden doğa durumunda yaşamak isteyen herkes kendi kendisiyle çelişiyor demektir. Bu çelişkinin nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?
  - a. Doğa durumunda yaşayanların doğaları gereği kötü olması.
  - b. İnsanın iyiliğinin ancak doğa durumunda olabileceği.
  - c. Doğa durumunda insanın can ve mal güvenliğinin olmaması.
  - d. Doğanın aynı zamanda insana kötülük de yapabilmesi.
  - e. Doğa durumunda yaşayanların mutlu olması.
7. Locke'a göre uygar toplumu oluşturmak üzere insanların biraraya gelmelerinin amacı aşağıdakilerden hangisi **değildir**?
  - a. Mülkiyetin korunması.
  - b. Can ve mal güvenliğinin korunması.
  - c. Doğa durumunda verilmiş bir yargıyı destekleyip uygulayabilecek bir makamın olmaması
  - d. Doğanın nimetlerinden daha fazla yararlanmak istemeleri.
  - e. Doğa durumunda doğa yasalarını uygulayacak tarafsız bir yargıcın bulunmaması.

8. “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip ‘bu bana aittir’ diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun kurucusu oldu” diyen Rousseau bu sözleriyle aşağıdakilerden hangisini kastetmiş olabilir?

- Toprak sahibi olmanın iyi bir şey olduğunu
- Özel mülkiyetin insanın doğasından gelen bir hak olduğunu
- Bir yere el koymanın insanın en doğal hakkı olduğunu
- Özel mülkiyetin ortaya çıkmasının doğal eşitliği ortadan kaldırdığını
- Eşitliğin ve özgürlüğün ortaya çıktığını.

9. Aşağıdakilerden hangisi Rousseau’nun “genel istenç” anlayışını en iyi ifade eder?

- Genel istenç halkın çoğunluğunun kararı demektir.
- Genel istenç bireylerin özel istençlerinin üzerinde değildir.
- Genel istenç iktidar tarafından temsil edilen devlettir.
- Genel istenç bütün insanlığın istencidir.
- Genel istenç gücünü sözleşmeden alan toplumun tam istencidir.

10. Toplum sözleşmesi kuramlarında anlatılmak isteneni aşağıdakilerden hangisi en iyi ifade eder?

- Devletin bir varoluş nedeninin olmadığı.
- Devletin insanların bir araya gelmesiyle kurulmuş doğal bir varlık olduğu.
- Devletin insanların sözleşmesiyle kurulmuş bir kurum olduğu.
- Yasaların halkın sözleşmesiyle yapılması gerektiği.
- Toplum sözleşmesinin doğa durumunun nedeni olduğu.

Okuma Parçası

[...]

İnsanları yabancıların saldırısına ve kendi aralarında birbirlerine verecekleri zararlara karşı savunma ve böylece onları kendi yaptıkları nesneler ve topraklarının ürünleriyle beslenip doyurabilecekleri biçimde korumanın tek yolu, bütün yetki ve güçlerini, onların tüm iradelerini çoğunluk kuralına göre tek bir iradeye indirgeyebilecek tek bir insana ya da tek bir kurula emanet etmektir. Bu, onların kişiliklerini yüklenecek bir adam ya da bir kurul göstermek demektir. Ayrıca, herkesin yapacağı ya da yaptıracığı işin faili olduğunu itiraf etmesi ya da barış ve ortak güvenlikle ilgili şeylere gelince, onların failinin de halkın kişiliğini yüklenmiş olan kimse ya da kurul olacağını kabul etmesi demektir. Bu, anlaşmadan yani consensio’dan, uyuşmadan öte bir şeydir. Bu, herkesin tek bir kişide gerçekten birleşmesi demektir. Sanki herkes ayrı ayrı herkese *Ben bu adama ya da bu kurula yetki veriyorum, ona kendimi yönetme hakkını bırakıyorum; şu şartla ki sen de ona o hakkını verip aynı biçimde onu yetkili kılacaksın* demiş gibi gerçekleşmiş bir anlaşma ortaya çıkmaktadır. Bu anlaşma gerçekleştirilince, böylece tek bir kişide birleşmiş insanların topluluğuna DEVLET denilir. Latince de bunun adı CIVITAS’tır. İşte o koca Leviathan’dan, ya da daha saygılı konuşmak gerekirse, *Ölümsüz Tanrı’nın* egemenliği altında barışımızı ve korunmamızı borçlu olduğumuz o *ölümlü tanrı’dan* çıkan budur. Böyle diyorum, çünkü Devletin her bireyinden aldığı o yetke gereğince, ona öyle bir yetki ve güç verilmiş olmaktadır ki, o yetke ve gücün uyandırdığı korku ona, içeride barışı ve dışarıdaki düşmanlara karşı yardımlaşmayı sağlama amacıyla herkesin iradesini biçimlendirme olanağı verir.

[...]

Devletin özü o kişidedir ve şöyle tanımlarız: *Büyük bir kalabalığı oluşturan bireylerin her biri tek tek birbirleriyle anlaşmaya vararak onun edimlerinin faili olmuşlardır. Bunu yapmaktaki amaçları, o tek kişinin insanların gücünü ve kaynaklarını yine onların barışı ve ortak korunmaları yolunda ve uygun bulunduğu biçimde kullanabilmesidir.*

Bu kişiliğin kendisinde toplandığı insana HÜKÜMDAR denilir ve hükümlerlik yetkesini elinde tuttuğu söylenir. Öteki insanların her biri onun UYRUĞUDUR.

Thomas Hobbes, “Leviathan ya da Cumhuriyetin Kuruluşu”, **Klasik Siyasi Felsefe Metinleri** içinde, ed. Bladine Kriegel, çev. Z. İlkelen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46-47.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise “Niccolo Machiavelli: İlk Laik Devlet Kuramı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “Toplum (Devlet) Tasarımları Olarak Ütopyalar” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “Niccolo Machiavelli: İlk Laik Devlet Kuramı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
4. c Yanıtınız yanlış ise ünitenin “Jean Bodin’in Doğal Adalet Anlayışı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
5. e Yanıtınız yanlış ise “Thomas Hobbes ve Mutlakçı Devlet Anlayışı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Thomas Hobbes ve Mutlakçı Devlet Anlayışı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
7. d Yanıtınız yanlış ise “John Locke’un Liberal Devlet Anlayışı” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “JeanJacques Rousseau: Sözleşmeye Dayalı Halk Egemenliği” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “JeanJacques Rousseau: Sözleşmeye Dayalı Halk Egemenliği” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
10. c Yanıtınız yanlış ise, “Modern Felsefenin Toplum ve Devlet Öğretileri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Rönesans düşünürlerinden Hugo Grotius doğa yasası ile pozitif (konulmuş) yasalar arasında ayırım yaptıktan sonra pozitif yasaların doğa yasasına aykırı olamayacağını söyler. Bu konuda çeşitli yorumlarda bulunulabilir. Söz gelişi hukuka ilişkin doğa yasası olamayacağı ve hukuk konusunda sadece pozitif yasaların söz konusu olacağı ileri sürülebilir. Ama bu durumda pozitif yasaların neye göre belirleneceği sorunu ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle, adalet için bir ölçüt bulma sorunu gündeme gelecektir. Çünkü pozitif yasalar farklı toplumlarda başka başkadır, zamana ve yere göre değişir. Bu da adalet, eşitlik, hak gibi değerlerin göreliliğine götürür. Ama adalet denilen değer göreliliğe olursa herkes kendi davasında kendisini haklı görebilecektir. Ya da bir yasa koyucu adaleti gözetmeksizin kendi çıkarına uygun ya da toplumun bir kısmının çıkarına uygun yasalar koyarsa adaletin yasaya uygunluk olduğu söylenebilir mi? Bu sorunlar pozitif yasaların konurlarken bir adalet ölçütü anlayışına göre konulmaları gerektiğini göstermektedir. Bu yüzden pozitif yasaları belirleyen temel ilkeler olmalıdır ve bu temel ilkeler yasaların amacını adalet, hak, eşitlik gibi değerleri korumak olarak belirlemelidir. Rönesans düşünürleri pozitif yasaların doğa yasalarına uyması gerekliliğinden söz ettiklerinde bu kaygılarını dile getirmek istemişlerdir.

Sıra Sizde 2

Rousseau’ya göre iktidar yalnızca devleti temsil edebiliyor, genel istenci temsil edemiyordu. Bunun nedeni ise genel istencin bütün halkın tam istenci olmasıydı. Bundan anlaşılması gereken iktidarın sadece seçilmişlerin oyuyla devleti temsil etme yetkisini geçici bir süre elinde tutmasıdır. Bu ise halkın oyunun çoğunluğunu almanın iktidar olabileceğini gösterir. Halkın yalnızca bir bölümünün oyu halkın bütününün tam istenci demek olan genel istenci yansıtamaz. Genel istenç herkese ait olan bir şeydir. İktidar ise toplumun bir kısmının oyuyla başa geçmiş yönetimdir. Bununla birlikte iktidarın yasama, yürütme ve yargı uygulamalarını her zaman genel istence uygun kullanması gerekir. Aksi hâlde genel istence aykırı davranmış olur. Genel istenç devletin toplumun bütününün iyiliğini ve çıkarını gözetmesi gerektiğini söyler. İktidar gücü toplumun bir kısmının oyuyla da olsa devleti bu genel istence göre yönetmelidir, aksi hâlde iktidar toplumun bir bölümünün özel istencini genel istencin önüne koymuş olur.

Sıra Sizde 3

Toplum sözleşmesi kuramları devletin kökeni ve meşruluğu sorununun bir yanıt vermek için ileri sürülmüş kuramlardır. Bu kuramların ortak yanı bir doğa durumu varsayımından hareket ederek toplumu ve devleti bu doğa durumundan bir sözleşmeyle çıkma durumu olarak ele almışlardır. Dolayısıyla toplum ya da devlet durumunu doğa durumuna karşıt bir durum olarak görmüşlerdir. Buradan hareketle de toplumu ve devleti sözleşmeye dayanan yapma bir varlık olarak ele almışlardır. Başka bir deyişle, toplum düzeni kurulan bir düzendir ve bu kuruluş belirli ilkelere dayanmaktadır. Toplum sözleşmesi ilkeleri insanın toplumsal yaşamının ilk ilkeleri olarak görülmüştür. Tüm insanların ortaklaşa sahip olduğu yaşama, eğitim, düşünme hakkı gibi hakların güvence altında olduğunu gösteren ilk ilkeler toplum sözleşmesi tasarımına dayandırılmıştır. Bu sözleşme kuramları sözleşmeyi bir tasarım olarak alırlar ve toplumun hangi ilkeler üzerine kurulabileceğini söylerler. Toplumun bütününe tek insanın özel istekleri karşısında önceliği vardır. Her insanın içinde yaşadığı topluma karşı toplum sözleşmesinden doğan ödevleri olduğu gibi bu sözleşmeden dolayı doğuştan sahip olduğu hakları vardır. Devletin ve toplumun varoluş nedenleri, yani toplumun ve devletin varoluşundaki zorunluluğun ilkeleri olarak toplum düzenini oluşturan kuralların meşruluğu gösterilir. Bütün sözleşme kuramlarında karşımıza çıkan sözleşmenin insanın iyiliği ve mutluluğu ilkesine dayanmasıdır. Böylece devletin dayandığı toplum sözleşmesinin de temelinde olan bu ilkeden dolayı devletin amacı insanın iyiliğini ve mutluluğunu sağlamaktır. Toplumsal düzeninin varoluş nedeni budur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bacon, F. (2008). **Yeni Atlantis**. Çeviren Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Campanella, T. (2008). **Güneş Ülkesi**. Çeviren Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Cassirer, E. (1984). **Devlet Efsanesi**. Çeviren Necla Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Diñçer, K. (2010). **Kısaca Felsefe**. Ankara: Pharmakon.
- Gökberk, M. (2008). **Felsefe Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hobbes, T. (1993). **Leviathan**. Çeviren Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kriegel, B. (2010). **Klasik Siyasi Felsefe Metinleri**. Çeviren Zühre İlkelen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Locke, J. (2004). **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**. Çeviren F. Bakırcı, Ankara: Babil Yayınları.
- Machiavelli, N. (1984). **Hükümdar (İl Principe)**. Çeviren Selâhattin Bağdatlı, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- More, T. (2009). **Ütopya**. Çeviren Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Rousseau J. J. (1982). **İnsanlararası Eşitsizliğin Kaynağı**. Çeviren R. Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1986) "*Toplum Sözleşmesi*-Seçilmiş Bölümler" içinde **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-2 Seçilmiş Yazılar**, derleyen Mete Tunçay, Ankara: Teori Yayınları.
- Toku, N. (2005). **Siyaset Felsefesine Giriş**. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

4

Amaçlarımız

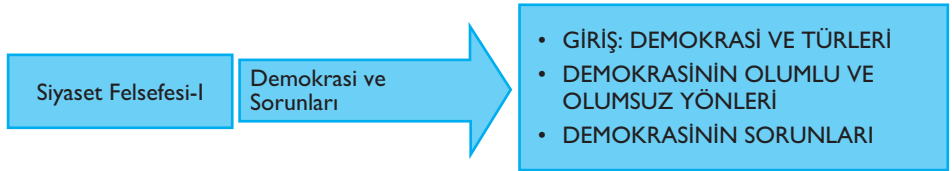
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Liberal demokrasi, sosyal demokrasi, sosyalist demokrasi, temsili demokrasi, katılımcı demokrasi, plebisiter demokrasi, çoğunluğun diktatörlüğü gibi kavramları tanıyabilecek,
- Demokrasi ile yönetilen toplumlarda ortaya çıkan çeşitli sorunları ifade edebilecek,
- Bir yönetim biçimi olarak demokrasiyi, olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olarak değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Demokrasi
- Doğrudan Demokrasi
- Liberal Demokrasi
- Temsili Demokrasi
- Sosyal Demokrasi
- Katılımcı Demokrasi
- Sosyalist Demokrasi
- Plebisiter Demokrasi
- Çoğunluğun Diktatörlüğü
- Demokrasi Paradoksu

İçindekiler

Demokrasi ve Sorunları

GİRİŞ: DEMOKRASİ VE TÜRLERİ

Eski Yunan dilinde ‘halk’ anlamına gelen **demos** ve ‘güç, yönetim, iktidar’ gibi anlamlara gelen **kratos** sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan demokrasi, verilen sözlük anlamları yan yana getirildiğinde, “halkın gücü, iktidarı” anlamına gelen bir tamlama olarak karşımıza çıkar. Anlamının da işaret ettiği üzere, demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran başlıca özelliklerden biri, yönetenlerin yönetilenlerin hak ve özgürlüklerini korumak ve geliştirmek için çalışmalar; bir başkası da yönetimin kararlarından etkilenen bireyler topluluğunu oluşturan ve seçmen olabilen bireylere verilen yönetime katılım haklarıdır.

Öyleyse şöyle bir sorunun sorulması uygun olacaktır: Birey ya da yurttaş, yönetime nasıl katılacaktır? ‘Demokrasi’ kavramının çıktığı coğrafya olan Atina’da, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda, köleler, kadınlar ve çocuklar dışında kalan tüm yurttaşlar, doğrudan ve sürekli bir biçimde karar mekanizmalarının içinde aktif olarak yer almışlardır. Böylelikle günümüzde karşılaşılan devlet-sivil toplum ya da yönetenler-yönetilenler ayrımı ortaya çıkmamış, dolayısıyla Atina şehir-devletinin yönetiminde meşruiyet sorunu siyaset gündemini pek meşgul etmemiştir (Cevizci 2005, s. 446).

Ne var ki yüzyıllar içerisinde artan nüfus, büyüyen şehirler ve gereksinimleri çoğalan ve karmaşılaşan toplumlarda, Atina’daki gibi yönetime doğrudan katılım oldukça zorlayıcı olacağından, insanlar başka çözüm yolları aramışlardır. ‘Modern’ olarak da nitelenen 17. yüzyıl ve sonrasındaki dönemde, Avrupa toplumları, aşamalı olarak, sıradan yurttaşların kendilerini temsil etmek üzere daha bilgili, daha iyi yetişmiş ve siyaset alanında deneyimli kişilere düzenli aralıklarla gerçekleşen seçimler aracılığıyla oy vererek meclise gönderdikleri bir modeli benimsemiştir. Bu model, günümüzde de en açıkça bilinen ve yönetimi için ‘demokratik’ nitelemesini kullanan tüm devletlerde uygulanmaktadır ve **temsili demokrasi** olarak anılır (Miller 2003, s. 38 ve 40). Yine bu modele göre, oyların sayımı sonucu ortaya çıkan tabloda, en yüksek oyu alan parti, yani temsilciler topluluğundan oluşan siyasi örgüt, ülkeyi ve toplumu bir sonraki seçimlere kadar yönetme hakkını elde eder. Seçim yoluyla katılımda, demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayırt etmemizi sağlayan, ülkeyi ve toplumu yönetmeye aday olan siyasi kişiliklerin ve/veya partilerin, yine bir seçimle yönetme haklarının yurttaşlarca ellerinden alınabileceği gerçeğidir. Yönetenlerin seçimle iş başına-yani iktidara- gelmesi, oy vermenin, seçmenin en önemli gücü olduğuna da işaret eder. Bu güç, aynı zamanda, sağlıklı işle-

Demokrasi, Yunanca **demos** ve **kratos** sözcüklerinden oluşmuş, kısaca “halk iktidarı” anlamı taşıyan bir kavramdır.

Eski Yunan uygarlığında, Atina bir şehir-devleti olarak yönetilirdi ve kadınlar, çocuklar ve köleler dışında herkesin siyasi karar mekanizmalarına doğrudan katılma hakkı bulunurdu. Bu şekilde işleyen demokrasiye, doğrudan demokrasi denir.

Demokrasi ile yönetilen toplumlarda, yasaların öngördüğü yaş ve akıl sağlığı ölçütlerine uyan herkes oy kullanma hakkına sahiptir ve bu hakkı kullanan bireylere ‘seçmen’ denir.

Demokrasi ile yönetilen toplumlarda, tüm siyasi partiler, ‘meclis’ ya da ‘parlamento’ adı verilen bir kurum çatısı altında çalışırlar. Halk tarafından seçilen milletvekillerinin toplanarak devletin yönetimi ile ilgili sorunları tartışıp kararlar aldıkları bu kurum, Arapça’da ‘konuşulacak, toplanılacak yer’ anlamına da gelen ‘meclis’ sözcüğüyle ifade edilmektedir.

Ülke yönetiminin, halkın tümünün katılımı ile değil de, yurttaşların daha bilgili, daha iyi yetişmiş ve siyaset alanında deneyimli kişilerce temsil edildiği bir vekiller topluluğunca yürütülmesine, **temsili demokrasi** denir.

Temsili demokraside halkın taleplerinin gündemde daha fazla yer bulması için, halka alternatif katılım araçları oluşturulması ve bunların kurumsallaşması durumunda, **katılımcı demokrasi** ortaya çıkar.

Temsili demokrasi içerisinde, yönetimin, referandum vb. araçları kullanarak, halkta yönetimde doğrudan söz sahibi olma duygusunu uyandırması durumunda, **plebisiter demokrasi** ortaya çıkar. Plebisiter demokrasinin son örneğini, ülkemizde, 12 Eylül 2010 tarihli referandumda gördük.

Bireysel hak ve özgürlükleri tüm toplum yaşamının temelini koyan ve çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi, sivil toplum gibi unsurlara göre şekillenmiş toplumlarda bireylerin siyasi ve hukuki haklarının en geniş biçimde koruma altına alınmasını savunan demokrasi anlayışına **liberal demokrasi** denir.

Demokraside halkın siyasi alana katılabilmesini, bireyin yalnızca devlet karşısında değil, evinde-aile içerisinde ve işyerinde de yasalarca güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerle donatılması gerektiğini savunan demokrasi anlayışına, **sosyal demokrasi** denir.

Toplumun rekabet değil işbirliği esasına göre kurulmasını ve eğitim, sağlık vb. hizmetlere ulaşmada olanak ve fırsat eşitliği sağlanmasını, bunların yokluğu durumunda gerçek demokrasiden söz edilemeyeceğini savunan demokrasi anlayışına **sosyalist demokrasi** denir.

yen demokrasilerde, partilerin ya da profesyonel siyasetçilerin yetkilerini kötüye kullanmalarına karşı bir güvence de oluşturur.

Temsili demokrasinin, siyasetçilerin yetkilerini kötüye kullanmaları tehlikesi dışında bir başka sorunu da halkın siyaset mekanizmasında seçimden seçime varlığı anımsanan bir oy deposu gibi algılanmasıdır. Yurttaşların seçimler dışında siyaset alanına meşru taleplerini taşıyabildikleri, halka yönetime katılmak için seçim dışında alternatif kanalların açıldığı ve demokrasinin adına ve özüne yakışır bir biçimde bu kanalların kurumsal hâle getirildiği temsili demokrasi biçimine de **katılımcı demokrasi** adı verilir (a.y.). Halkın kendi geleceği ve kaderi hakkındaki kararlara katılma mekanizmalarından biri de yine temsili demokrasi çatısı altında kendisini gösterir: **plebisiter demokrasi** adı da verilen bu katılım mekanizmasının, daha çok referandum vb. araçları içerdiği ve halkta yönetim üzerinde daha fazla söz sahibi olduğu duygusunu uyandırdığı söylenebilir, fakat plebisiter demokrasi, profesyonel siyasetçilerin halkı kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmesine, yani halkın kararlarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesine ve etkilemesine çok açıktır.

Uygulamalarda görülen bu demokrasi türleri yanında ve çoğu kez yukarıda kısaca tanımlamaya çalıştığımız bu demokrasi türlerinin dayandıkları ilkeleri belirleyen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır: Bunların başlıcaları, **liberal demokrasi**, **sosyal demokrasi** ve **sosyalist demokrasi** olarak sıralanabilir. Şimdi bu yaklaşımlara kısaca değinelim: Liberal demokrasi, bireyi temel alan, hak ve özgürlüklerin en geniş biçimde yaşanmasını savunan bir görüştür. Bunun yanında, liberal demokrasi, çoğulculuğu, serbest piyasa ekonomisini, sivil toplumu, özel yaşamın dokunulmazlığını-ya da bireyin özerkliğini ve karşılıklı hoşgörüyü de- savunur ve vazgeçilmez görür (Yazıcı 2008, s. 172). Günümüzde çoğu Batı ülkesi liberal demokrasi anlayışından doğan çeşitli sistemlerle yönetilmektedir, hatta Avrupa Birliği'nin siyasi temelini de bu demokrasi anlayışının temsil ettiği değerler oluşturur (a.y.).

Sosyal demokrasiyi savunanlar, liberallerde eksik gördükleri aile ve ekonomik alanı da işin içine katarak, demokrasinin hak ve özgürlükleri genişletme sorumluluğuna vurgu yapar: Bir sosyal demokrata göre, birey -yukarıda da söylediğimiz gibi-seçimden seçime varlığı anımsanan bir oy deposu değildir, yönetime katılımda, evde ve iş yerinde de bireyin özgür olması gerekir. Hatta bireyin, çalışma ve sosyal hizmet alma hakları yasalarla güvence altına alınmış olmalı, yani işyerinde sendikal örgütlenme, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden ücretsiz olarak yararlanma gibi hakları ona devlet tarafından verilmiş olmalıdır (a.y.).

Sosyalist demokrasiyi savunanlar ise demokrasinin halk yönetimi olması konusunda diğerleriyle uzlaşıırken özel mülkiyete karşı çıkmaları bakımından, liberal demokratlarla taban tabana karşıt bir konumda yer alırlar. Sosyalist demokratlar, ekonomik eşitlik olmadan siyasi eşitliğin olamayacağı düşüncesinden hareket ederler ve günümüzdeki kapitalist düzene göre şekillenmiş bir toplumda bireyin gerçek anlamda özgür olamayacağını öne sürerler. Buna bağlı olarak, yine sosyalist demokratlara göre, bir toplumda bireyler arasında bir yandan eğitimde, sağlıkta vb. alanlarda olanak ve fırsat bakımından eşitsizlikler ve diğer yandan işbirliği yerine katı bir rekabet varsa o toplumda gerçek bir demokrasinin varlığından söz edilemez (a.y.).

Demokrasi ile yönetilen toplumlarda (temsili, katılımcı ya da plebisiter olarak adlandırılan mekanizmaların hangisinin daha ağırlıklı olarak işlediğinden bağımsız

olarak), seçilmiş yöneticilerin, toplumun bütünü için yükümlülükleri söz konusudur. Bu yükümlülükler, en genel biçimiyle, toplumun refah seviyesini, bireysel hak ve özgürlüklerinin tümünü korumak, güçlendirmek ve geliştirmek olarak ifade edilebilir. Hükümetler, yani seçimle iktidara gelen siyasi örgütler, bu yükümlülükleri, ‘meclis’ ya da ‘parlamento’ adı altında toplanan ve iktidar olmasa da seçimde halktan oy alarak temsilciler çıkarmış diğer siyasi partilerin de yer aldığı *yasama* mekanizması çerçevesinde, çeşitli yasal düzenlemeler yaparak yerine getirmeye çalışırlar ve yöneticiler, söz konusu düzenlemelerin uygulanmasından birinci derecede sorumludur, yani *yürütme* yetkileri, bir sonraki seçime kadar iş başındaki hükümet tarafından kullanılır. Yürütmeye ilişkin yetkiler, yasalara uymayan yurttaş ya da kuruluşların *yargıya* taşınmasını da kapsar; fakat temsili demokrasi-lerde, hükümet yargılama sürecine müdahalede bulun(a)maz, uygulanacak ceza/yaptırım konusunda son karar yargı organına aittir. Ne var ki bazen hükümetler yargı sürecini etkileyecek ve demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı düşecek müdahalelerde bulunabilmekte, muhalefet tarafından yapılan itirazları ve eleştirileri de, oy oranlarına, halkın temsilcisinin kendileri olduklarına vb. vurgu yaparak yanıtlayabilmektedirler. Bu durum, hukuk devletini işletmede atanmışlar ve seçilmişlerin yetki alanları sorununu beraberinde getirir. Bu sorun, çoğunluğun diktatörlüğü, temsilde adalet vb. sorunlarla yakından ilgilidir ve ünitemizin “Demokrasinin Sorunları Nelerdir?” başlığı altında ‘Çoğunluğun Diktatörlüğü ve Temsilde Adalet Sorunu’ kısmında da yeniden karşımıza çıkacaktır. Şimdi demokrasinin olumlu ve olumsuz yönlerini biraz daha yakından tanıma-ya çalışalım.

Yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrı ayrı yetkilendirildikleri ve birbirlerine müdahalede bulunmadıkları zaman *kuvvetler ayrılığı*; bu organların tüm yetkilerinin tek elde (söz gelimi, devlet başkanı) toplandığı zaman *kuvvetler birliği* söz konusudur.

Dünya üzerinde demokrasi ile yönetilen ve yönetilmeyen toplumlar, gelişmişlik düzeyi bakımından karşılaştırıldığında, demokrasi ile yönetilmeyen toplumların gelişmişlik bakımından oldukça geride olduğu görülmektedir; sizce neden?

DEMOKRASİNİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ

Demokrasinin sorunsuz bir yönetim biçimi olmadığını yukarıda anlattıklarımızdan çıkarmak mümkündür. Fakat demokrasi, insanlara yönetimde yapılan hataları düzeltme olanağı tanınması bakımından, en erdemli yönetim biçimidir (Cevizci 2005, s. 446). Bu durumda, mevcut siyasi sistemler arasında en çok demokrasinin tercih edilmesi, onun yalnızca hataları düzeltme olanağı sağlamasından mı kaynaklanmaktadır, sorusunu sormamız gerekir. Böylelikle, felsefe açısından, demokrasinin doğasını ve değerini sorgulamamız da kaçınılmaz hâle gelir. Ünitemizin bu kısmında, demokrasinin günümüzde neden ve nasıl en çok tercih edilen yönetim biçimi olduğunu sorgulayarak onun olumlu ve olumsuz özelliklerinden nelerin anlaşılabilirliğini tartışacağız.

Demokrasinin bireylere ya da bir devletin yurttaşlarına, kendi kaderini belirleme hakkı tanıdığına yukarıda değinmiştik. Kendi kaderini belirleme hakkı, daha çok, bireylerin kendileri tarafından kural koymaları ya da koyulan kurallara rıza göstermeleri ile kullanılır, dolayısıyla toplum ortak paydada buluşarak belirli bir karara varınca ve bu kararın alınmasında dıştan bir zorlama olmayınca kaderini belirleme hakkı siyasal zemine de taşınmış olur. Başka bir deyişle, seçilmiş iktidarlar, sonuçları doğrudan doğruya toplumu ilgilendiren kararların alınması sürecinde, topluma danışmamak gibi bir keyfiyete ve sorumsuzluğa kapılamazlar, daha doğrusu, kapılmamaları beklenir.

Demokrasinin *doğası* ile onun *neliğine*, yani demokrasiyi demokrasi yapan öz niteliklere; demokrasinin *değeri* ile demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden üstün kılan olumlu yönleri işaret edilmektedir.

Demokrasi, insanlara toplum içinde bağımsız birer birey olarak davranma özgürlüğü tanıyan, fakat bu özgürlüğün kullanımını diğer bireylere tanıdığı hak ve özgürlüklerle sınırlandıran, insanı toplumsal alanda yaptıklarından sorumlu tutan bir siyasal sistemdir.

Demokrasi, farklı din, dil, dünya görüşü ve kültürlerle sahip insanların bir arada barış içinde yaşaması için en uygun toplumsal zemini sağlayabilecek biricik siyasal sistemdir.

Kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olan toplumlar, nasıl bireylerden oluşur ya da oluşmalıdır? Demokrasinin olumlu özelliklerinden biri, bu sorunun yanıtı çerçevesinde ortaya çıkar: demokrasi, insanların bağımsızlık, özgüven, eleştirelilik, tartışma kültürünü benimseme, başka bireylerin hak ve özgürlüklerini de gözetme gibi pek çok erdemini geliştirme olanağını fazlasıyla bulduğu bir yönetim biçimidir, denilebilir (Cevizci 2005, s. 446). Etik açısından bakarsak, insanın toplum içinde özgür istenci doğrultusunda kararlar alıp uygulamaya geçirebildiği, söyleminin ve eyleminin sorumluluklarıyla yüzleşebildiği biricik siyasal sistem demokrasidir.

Demokrasi, ayrıca, inançları, kültürleri, dünya görüşleri ve yaşam tarzları birbirinden önemli ölçüde farklılık gösteren bireylerin ve toplulukların, tek bir toplum/devlet çatısı altında bir arada barış içinde yaşamasını sağlayacak yasal düzenlemelerin de yapıldığı bir siyasal sistem olarak, çoğulcu bir anlayışa sahiptir; çünkü demokrasi, tek ya da özel bir kişinin, grubun, sınıfın toplumda üstünlüğü düşüncesinden değil, hak ve özgürlükler bakımından insanlar arasında bir eşitlik olduğu düşüncesinden beslenir ve uygulamalarında, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından da kabul edilen ve tüm dünyaya duyurulan, hatta çağın gereksinimleri çerçevesinde sürekli güncellenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni temel alır.

İNTERNET

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi/Beyanamesi tam metni için, <http://www.unicef.org/turkey/pdf/gi17.pdf> sitesini ziyaret edin.

Ne var ki demokrasinin böylesine önemli erdemleri ile birlikte, toplum halinde yaşam açısından, özellikle de azınlıkta kalan bireylerin hakları açısından, bazı olumsuzlukları da bulunmaktadır. Örneğin, toplumun geleceğini ilgilendiren önemli bir konuda toplumda belirli bir azınlık çoğunluktan farklı düşündüğünde, bu düşüncesini hayata geçirmesi neredeyse olanaksızdır, çünkü demokraside halkın çoğunluğunun kararları gözetilir ve uygulanmaya çalışılır. Bu da azınlık haklarını koruma altına alan tüm yasal güvencelere karşın, azınlıklarda, eşit muameleye bağlı olmadıkları yönlü bir algı meydana getirir. Bu algıya ve doğurduğu olumsuz sonuçlara, 'Demokrasinin Sorunları Nelerdir?' kısmında, 'Çoğunluğun Diktatörlüğü ve Temsilde Adalet Sorunu' başlığı altında değineceğiz.

Demokrasinin bir başka olumsuz yönü de toplumdaki tüm bireylerin görüşlerini eşit ölçüde değer vermesiyle ortaya çıkar. Herkesin görüşünü eşit ölçüde önemli ve değerli olarak hesaba katma, cahil/bilgisiz kimseler ile aydın/bilgi sahibi kimseleri bir tutmayı beraberinde getirir. Bu ise zaman zaman, toplumun geleceği için doğru ve sağlıklı kararların alınmasını zora sokmaktadır. Ünitinin bundan sonraki kısmında, demokrasi ile yönetilen toplumlarda karşılaşılan sorunları, daha çok insanın temel hak ve özgürlüklerini kullanmasına yönelik olumsuz etkileri açısından ele alacağız.

SIRA SİZDE

Demokrasi, zorunlu olarak, çoğunluğun diktatörlüğü müdür? Eğer öyleyse demokrasi, azınlık haklarının korunması bakımından, diğer yönetim biçimlerine neden tercih edilmektedir? Demokrasiyi bu konuda güçlü kılan nedenleri aranızda tartışınız.

DEMOKRASİNİN SORUNLARI

Demokrasinin insan hak ve özgürlüklerini koruyan ve geliştiren olumlu özellikleri yanında, bu hak ve özgürlükleri zaman zaman kısıtlayan olumsuz yönleri de olduğunu, ünitemizin bir önceki kısmında göstermeye çalıştık. Ünitemizin bu kısmında, demokrasi ile bağlantılı çeşitli sorunları, üç temel başlık altında ele alacağız. Bu başlıklar, günümüzde de demokrasi ile yönetilen toplumları oldukça meşgul eden ana sorunlara işaret ediyor ve burada kısaca değinilen sorunlar üzerindeki tartışmaların önemli çoğunluğunun da felsefî düzlemde olduğunu hatırlatmakta yarar var.

Bireysel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması

Demokrasinin günümüzde en çok tercih edilen yönetim biçimi olmasının nedenlerine yukarıda değinmiştik. Fakat demokrasi, tüm yurttaşlarına sınırsız bir özgürlük sağlayabilir mi? Bu soru, aynı zamanda, özgür olmak nedir, sınırları var mıdır, herkesin dilediği ölçüde, herhangi bir sınırlamaya tâbî olmaksızın özgür olması mümkün müdür, gibi soruları da sormamızı gerektirir. Günümüz koşullarında, bir devlet şemsiyesi altında varlığını sürdüren toplumlarda, herkesin dilediğini dilediği zaman gerçekleştirme hakkından söz etmek pek olanaklı değildir. Demokrasinin değeri, toplumu oluşturan bireylere, kendilerini yönetecek kişileri seçme hakkı tanınmasında ve seçilmiş siyasetçilerin yasama yoluyla gerçekleştirdikleri hukuki düzenlemelere uymaları koşuluyla, özel yaşamlarını diledikleri gibi yönlendirme, mülk edinme ve edindiği mülkleri koruma gibi temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almasında kendini gösterir.

Öyleyse “Toplum içerisinde yaşayan bireyin özgürlüğü nerede başlar ve nerede biter?”, “Devletin ya da devlete bağlı kurumların bireylere müdahalesi ne ölçüde meşrudur ya da olabilir?” sorularını sormak kaçınılmaz gibi görünüyor. Bu önemli sorunları gündemlerine alan ve çözüm arayan siyaset felsefecileri açısından ise bir tek yanıt ya da bir tek çözüm yok. Şimdi bireyin özgürlüklerinin kısıtlanması ekseninde ortaya koyulmuş farklı yaklaşımlara bir göz atalım.

Liberal ve Cumhuriyetçi olarak adlandırılabilir iki temel görüşten ilki, İngiliz filozof John Locke’un *Yönetim Üzerine İki İnceleme (Two Treatises of Government)* adlı yapıtını yayınlamasından bu yana, kendisine daha çok İngilizce konuşulan kültürlerde taraftar bulmuş, hatta 19. yüzyılda John Stuart Mill, 20. yüzyılda da Karl Popper, Isaiah Berlin gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Biz burada daha çok Berlin tarafından ileri sürülmüş bir ayrım üzerinde duracağız ve bireysel özgürlüğün sınırları sorununu bu ayrım üzerinden tartışacağız. Berlin’e göre özgürlüğün biri olumsuz, diğeri de olumlu olmak üzere iki türlü anlaşılması olanaklıdır (Berlin 2008, s. 52). Olumsuz ya da Berlin’in kullanımıyla *negatif özgürlük*, bireyin eylemlerinde başka kişi gruplar tarafından engellenmemesidir. Bu anlamda siyasal özgürlük kişinin diğerlerince engellenmeden hareket edebilmesi durumudur (a.y.). Olumlu, yani *pozitif özgürlük* ise bireyin kendisinin efendisi olması isteğinden kaynaklanır. Kişinin kendi hayatının ve kararlarının ne türden olursa olsun bir dış güce değil, kendisine dayanması isteğidir pozitif özgürlük. Negatif özgürlük kişinin eylemlerinde engellenmemesi iken pozitif özgürlük kişinin karar ve eylemlerinin öznesi olması, eylemlerinde belirlenimin dışarıdan değil kendisinden gelmesidir.

Negatif özgürlükte, yukarıda dile getirilen sorudan da anlaşılacağı üzere, bireyin eylemlerinin önüne set çeken insan ürünü engellerin, yani devlet dahil kurum-

Negatif ve pozitif özgürlükle I. Berlin, kişilerin eylemlerinde başkaları tarafından engellenmemesini ve kendi eylemlerinin özneleri ya da belirleyicileri olmalarını kastetmektedir.

Negatif özgürlük, bireyin müdahale ve sınırlamalardan ne ölçüde korunabileceği sorusuna odaklanırken, pozitif özgürlük, bireyin şu ya da bu yönde eylemesini denetleyen ya da belirleyen faktörlerin ne(ler) olduğu sorusuna odaklanır.

Jürgen Habermas'a göre, liberal görüştekiler demokratik süreci daha çok negatif özgürlüğe, cumhuriyetçi görüştekiler ise daha çok pozitif özgürlüğe dayanarak anlama ve açıklama eğilimindedir.

ların, yahut diğer bireylerin eylemlerinin yokluğu ya da etkisizliği ön plana çıkar. Kısacası, negatif özgürlükle bireyin bir şeyden-bir kimseden özgür olması anlaşılır. Pozitif özgürlükte ise bireyin kendi kaderinin efendisi olması anlayışı, başka bir ifadeyle, bireyin bir şeyi yapmada özgür olması, kararlarının öznesi olması ön plandadır; fakat burada da daha önce dile getirildiği üzere, bireyin tercihlerini etkileyen diğer bireysel ya da kurumsal mekanizmaların etkisi gündeme gelir.

20. yüzyılın önemli düşünürlerinden bir diğeri, Jürgen Habermas (1929-) ise liberal ve cumhuriyetçi görüşleri, negatif ve pozitif özgürlük bağlamında karşılaştırmış ve şimdi tartışacağımız yargılara varmıştır. Habermas'a göre, liberal görüş, demokratik sürecin görevini, devlet yönetiminin toplumun çıkarlarına uygun biçimde programlanmasıyla sınırlandırmıştır. Buna göre, yurttaşların ortaya koyduğu siyasal irade, öncelikle kişisel çıkarları bir araya getirir, sonra da bu çıkarları, kolektif amaçlara yönelik siyasal gücü toplumun yönetimi için kullanmada uzmanlaşmış siyasetçilerden oluşan bir yönetim aygıtına karşı savunur (Habermas 1999, s. 37). Oysa cumhuriyetçi görüşe göre, yurttaşların siyasal iradesi anlamında kullanılan siyaset, liberallerin ortaya koyduğu çıkar eksenli bir birey-devlet arabuluculuğundan çok daha fazlasıdır ve bir bütün olarak toplumdaki süreçlere esas oluşturur (a.y.).

Habermas'ın bu değerlendirmesi, bize, Isaiah Berlin tarafından açıkça dile getirilen negatif özgürlüğün, aslında liberal görüşün yurttaşı demokratik toplum içerisinde nasıl konumlandığının bir ifadesi olduğunu görme olanağı tanır. Yani, demokrasilerde yurttaşın konumu, esas olarak, devlet ve öteki yurttaşlar karşısında sahip olduğu negatif haklarca belirlenmiş olur; yurttaş/birey, hukuki düzenlemelerce çizilmiş sınırların dışına çıkmadığı sürece, hükümetlerinki dahil, her tür müdahaleden korunur (a.y., s. 38). Diğer yandan, cumhuriyetçi görüş, siyasal hakları, en başta da yönetime katılma ve haberleşmeyi, daha çok pozitif özgürlükler niteliğine sahip haklar olarak yorumlar (a.y., s. 39). Başka bir deyişle, cumhuriyetçi görüşte, yurttaşların dış baskı ve zorlamalara maruz kalmaması değil de öncelikle olmak istedikleri konuma gelebilmeleri, demokratik bir toplumun eşit ve özgür bireyleri olarak siyasal özerkliğe sahip olmaları, toplumlarının geleceği adına söz söyleyerek ve eylemde bulunarak yönetime katılabilmeleri ön plandadır (a.y.).

Bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ve bu kısıtlamanın nasıl meşru olabileceği üzerine tartıştığımız bu kısımda çıkarılabilecek en dikkate değer sonuç, toplum hâlinde yaşam söz konusu olduğunda, demokrasi de içinde olmak üzere, her yönetimde özgürlüklerin hukuki düzenlemelerle sınırlandırılmasının gerekliliğidir. Fakat demokrasi açısından, yurttaşlara uygulanan hukuki sınırlamalar ve yaptırımlar, ancak bireyin temel hak ve özgürlüklerine tehdit oluşturmadığı sürece meşru kabul edilebilir. Özellikle düşünceyi ifade ve belirli düşüncelerin topluma mal edilmesi çerçevesinde örgütlenme özgürlüklerine getirilen kısıtlar ve/veya yurttaşlara uygulanan yaptırımlar, günümüzde demokrasinin nasıl işletildiği ve işletilmesi gerektiği ile ilgili önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Gerçekten de demokrasi, yurttaşlara siyasal tercihlerini yalnızca seçimlerde oy vererek ifade etme hakkı tanınan ve bunun dışında kamusal alanda kendini ifade etmesine fazla yer verilmeyen bir yönetim biçimine mi dönüşmektedir? Bu durumda toplumun çoğunluğunun siyasal tercihlerinin, o tercihleri benimsememiş azınlıklar üzerinde baskı oluşturmaları nasıl engellenecektir? Yurttaşların tümünün düşüncelerini temsil edecek siyasal örgütlenmelerin meclislerde yer alamaması ne gibi sorunlar doğuracaktır? İşte bu sorunları, izleyen başlık altında ele almaya çalışacağız.

Çoğunluğun Diktatörlüğü ve Temsilde Adalet Sorunu

Demokrasi, insanın toplumdaki özgürlüğünü bir yandan güvence altına alıp bir yandan da herkesin hak ve özgürlüklerini birbirininkiyle kısıtlar. Bu kısıtlamalar, herkesin hak ve özgürlüğünü eşit biçimde ve aynı ölçülerde güvence altına almak gerekçesi üzerinden meşrulaştırılır. Ne var ki demokrasinin araçları ile iş başına gelmiş hükümetler, bazı durumlarda hak ve özgürlükte eşitlik gözetmeyerek çoğunluğun tercihi ile karara varma yoluna başvururlar. Böylesi bir durum, daha önce de dile getirdiğimiz gibi, toplumda azınlık konumunda olan ve alınacak karardan yakın ya da uzak bir gelecekte olumsuz etkilenme olasılığı bulunan bireyleri hoşnutsuzluğa sürükleyecektir. Söz konusu olumsuzluğu David Miller'ın gündeme getirdiği şu soru, tam tersi bir yönden formüle edilmiş görünse bile, oldukça açık ve net biçimde ifade eder: "Eğer siyasi kararların, bu kararların sonuçlarından dolaysızca etkilenecek bireylerin bir tercihini yansıtmasını istiyorsak, küçük ve toplumu hemen hemen hiç temsil etmeyen bir azınlık yerine, insanların tümüne kulak vermek durumunda değil miyiz?" (Miller 2003, s. 44). Kuşkusuz, toplumun tümünün geleceğini ilgilendiren bir konuda toplumun tümünün görüşünü almak gereklidir, fakat toplumda aynı konuda birbirinin karşıtı görüşlere sahip grupların oluşmuş olması söz konusuysa demokrasi, yalnızca çoğunluğun savunduğu görüşün hayata geçmesinden mi ibaret olmalıdır? Böyle bir soruya 'evet' yanıtı verdiğimizde, demokrasiyi çoğunluğun diktatörlüğü biçiminde formüle etmiş oluruz. Fakat bu elbette istenen bir durum değildir ve siyaset felsefecileri, demokrasinin bu olumsuz yönünün nasıl düzeltilebileceği üzerinde kafa yormuşlardır.

Demokrasinin çoğunluğun mutlak bir egemenliği biçiminde anlaşılmasına karşı çıkan düşünürlerden biri John Stuart Mill'dir. Mill, *On Liberty (Özgürlük Üzerine)* adlı yapıtında, bir insanın kendini ilgilendiren ve sonuçları yalnızca kendini bağlayacak olan her konuda özgür hareket edebilmesi gerektiğini, buna karşılık, başkaları adına hareket etmekte, sonuçları başkalarını bağlayan edimlerde -hele hele başkalarının amaçlarının kendi amaçlarıyla aynı olduğu veya birebir örtüştüğü varsayımına dayanıyorsa- aynı ölçüde özgürlüğe sahip olmaması gerektiğini vurgulamıştır (Mill 1966, s. 128). Mill'in işaret ettiği bu gereklilik, çoğunluğun belirli bir yönde görüş bildirirken azınlık adına, fakat söz konusu azınlık grubun haklarını çiğnercesine eylemde bulunduğu durumda da geçerlidir. Kısacası, belirli bir görüşü toplumda savunanlar sayıca ne kadar fazla olurlarsa olsunlar, kendileriyle aynı görüşü savunmayan insanları ve tercihlerini göz önüne almak zorundadırlar (a.y.).

17. yüzyıl sonlarında Locke ve 19. yüzyıl ortalarında Mill'in açtığı bu özgürlük anlayışı yolundan yürüyen İngiliz liberalleri, 20. yüzyılın başlarında, çoğulculuk diye adlandırılan bir görüş geliştirmişlerdir: Temel olarak azınlıkların ya da azınlıkta kalmış etnik toplulukların haklarının, yalnızca sayısal çoğunluk olmak bakımından kendilerine göre daha güçlü grup ya da gruplar karşısında korunması gerektiğini savunan **çoğulculuk** (*pluralism*), iktidarın da olabildiğince çok toplum katmanına yayılması gerektiğini vurgulamıştır (Güçlü vd. 2008, s. 320). Bu toplum katmanları, dinsel, ekonomik sınıflardan, meslek ve eğitim kurumlarına, sivil toplum örgütlerine kadar pek çok unsuru içerecek biçimde anlaşılır ve iktidarın bu katmanlara yayılmaması durumunda, tek elden yönetimden doğan sorunların ortadan kalkmayacağı öne sürülür (a.y.).

David Miller, çoğunluk ve azınlığın belirli bir konudaki görüş ayrılığında, söz konusu görüş ayrılığına neden olan sorunun kendilerini etkileyip etkilemeyeceği ya da ne ölçüde etkileyeceği konusunda belirli bir bilince ve bakış açısına sahip

Çoğunluğun isteği, toplumun tümünün geleceğini ilgilendiren her durumda gerçekleşmeli midir? Bu soruya olumlu yanıt vermek, "Demokrasi toplumun çoğunluğuna, azınlık üzerinde belirleyici olma ya da diktatörlük uygulama olanağı tanır" savını ileri sürmekle aynı anlama gelir.

Çoğulculuk, tek elden yönetime bağlı olarak ortaya çıkan sorunların üstesinden gelebilmek için, iktidarın olabildiğince tüm toplum katmanlarına yaygınlaştırılmasını ve azınlık haklarının çoğunluğa karşı korunması gerektiğini savunan bir siyaset felsefesi görüşüdür.

olmamalarına karşın, yalnızca sayısal bakımdan çoğunluğu oluşturan grubun tercihinin hayata geçmesi konusunda eleştirel bir tutum takınır. Ona göre, belirli bir konuda-söz gelimi tilki avının yasaklanması ya da yasaklanmaması konusunda-yalnızca iki görüşü tercih edenlerin sayısının ve birbirine oranının değil, konuyla ilgililerin tercihinin ne kadar güçlü olduğunun da göz önüne alınmasını savunur (Miller 2003, s. 44-45). Aslında Miller'ın verdiği örnek durum, liberal özgürlük anlayışı üzerinden kendini meşrulaştıran kapitalizmin, özellikle ekonomik çıkarlarla bağlantılı konularda, toplumdaki azınlık-çoğunluk dengelerinin 'lobi' etkinlikleriyle değişmesi için zemin oluşturmaya yöneliktir ve bu yönüyle de, azınlık-çoğunluk haklarından çok daha karmaşık bir sürece göndermede bulunur: Bu süreçte, bireylere, çıkarları doğrultusunda gruplar oluşturarak öncelikle ilgisiz çoğunluğu konuyla ilgili kılma, sonrasında da kendi gruplarının çıkarları doğrultusunda propaganda yaparak taraftar kazanma olanağı doğar ve böylesi bir durumda, hangi grubun çıkarını ne kadar iyi ve temellendirilebilir ölçütlerle savunduğundan çok, hangi grubun maddi olanaklarının daha geniş olduğu sorusunun yanıtı, çoğunluğun kararı hakkında bir fikir sahibi olmamızı kolaylaştırır (a.y., s. 45). Dolayısıyla, yalnızca sayısal çoğunluk, özellikle de ekonomik çıkar gruplarının kendi çıkarlarının sürdürülebilirliği için çalışmaları söz konusu olduğunda, herhangi bir yaptırım gücüne sahip olmayabilir.

Çoğunluk diktatörlüğü, yalnızca ekonomik çıkar gruplarının rekabeti bağlamında değil, temsilde adalet sorunu bağlamında da karşımıza çıkar. Günümüzde demokrasi ile yönetilen toplumlarda, seçim sistemini daha çok çoğunluğun tercihlerini yansıtan biçimde kuran ve uygulayan toplumlarda, azınlık hakları açısından ciddi sorunlar bulunduğu öne sürülebilir. Özellikle seçilebilme yeterliliğinin belirli bir yüzdelik dilim barajını aşmaya bağlı olduğu ve bu yüzdelik dilimin altında kaldığı için toplumun belirli kesimlerinin siyasi tercihlerinin milletvekili seçimlerinde meclise yansımaması, seçimlerin meşruluğu sorununu da beraberinde getirmektedir. Üstelik, seçim barajı olarak belirlenen oranın altında kalan partiler ya da milletvekilleri yerine, aynı bölgede seçime katılmış fakat tercih edilen parti ve adayının aldığı oranda oy toplayamamış bir milletvekili adayının, yalnızca barajı aşmış bir partiden aday gösterildiği için, halkın tercih ettiği ve en yüksek oyu verdiği aday yerine meclise girebilmesi, temsilde adalet sorununu daha da derinleştirmektedir. Böylesi bir seçim sisteminin uygulanması durumunda, toplam seçmen sayısının yalnızca %30'u-%40'ı arasında oy alan bir partinin, meclisteki toplam milletvekili sayısının yarısından fazlasını elde ederek iktidara gelmesi hangi gerekçelerle meşru gösterilebilir; başka türlü söylersek, böyle bir iktidar, toplumun çoğunluğunu temsil ettiği savını hangi gerekçelerle ileri sürebilir? Böyle bir iktidarın hukuk devletini işletirken gözeteceği adalet, özellikle tercihleri meclise yansıtamamış azınlık grupları açısından, ne kadar güvenilir olabilir?

Aslında çoğunluğun diktatörlüğü ve temsilde adaletle ilgili bu tarz sorunlar, bizi şöyle bir soruyu da tartışmaya yönlendiriyor: Demokrasi ile yönetilen toplumlar da, yasal mekanizmaların uygulanmasından sorumlu olan yönetim erki, demokrasinin varlığını korumak adına, bu yönetim biçimine karşı olan bireylerin örgütlenmelerine, çoğunluğunu temsil etme noktasına gelmelerine ve zaman içinde demokrasiyi ortadan kaldırmalarına karşı sınırlayıcı yasal önlemler mi almalıdır, yoksa bireylerin ve grupların demokrasiyi yok etmek de içinde olmak üzere, her türlü düşüncüyü hayata geçirmeye yönelik örgütlenmelerine, bu örgütlenmeleri yaygınlaştırmalarına ve toplumun çoğunluğu hâline gelmelerine, kısacası demokrasi-

Demokrasinin, çoğunluğun kararlarının yaşama geçirilmesi biçiminde uygulanmasından doğacak en önemli tehlike, temsilde adaletsizliktir. Meşru bir zeminde adil biçimde temsil edilmediğini düşünen yurttaşlarda oluşan hoşnutsuzluk, demokratik yönetimlerin asla görmezden gelmemeleri gereken bir sorundur.

nin yasalarla güvenceye aldığı hak ve özgürlüklerin onu yok etmek adına kullanılmasına seyirci kalıp yasal müdahaleleri de bir yana bırakarak uzak veya yakın bir gelecekte yok edilme tehlikesiyle iç içe varlığını sürdürmeli midir? (Şenol 2002, s. 146) Bu soruya verilen yanıt 'sınırlayıcı önlem almak' yönünde olduğunda, bir tür paradoksla, demokrasi paradoksuyla karşı karşıyayız demektir. Şimdi bu paradoksu biraz daha yakından tanıyalım.

Demokrasi Karşısı Örgütlenmelerin Demokrasideki Yeri: Demokrasi Paradoksu

Yukarıda 'Çoğunluğun Diktatörlüğü ve Temsilde Adalet Sorunu' başlığı altındaki son sözlerimizde, demokrasi ile yönetilen toplumlarda karşı karşıya kalınan bir açmazla dikkat çektik. Her iki seçenek de demokratik yönetimleri ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakır denildiğinde, herhalde bu bir abartı olmaz. Genellikle **paradoks** olarak nitelenen, demokrasi ile işbaşına gelmiş yönetimlerin, hak ve özgürlükleri sınırlama yönlü tavrıdır. Hatta, demokrasi paradoksu, böyle bir tavrın, demokrasinin bir yasal sistem olarak sağladığı iddia edilen azami ölçüde hak ve özgürlükler ile çelişki olduğu eleştirisinden başka bir şey değildir.

Madalyonun öteki yüzüne bakacak olursak demokratik yönetimlerin, demokrasinin özüne sadık kalma adına, kendilerini yönetime seçen toplumun hak ve özgürlükler bakımından geleceğini tehlikeye atma hakkı var mıdır? Söz gelimi, katı bir ideolojik temele dayanan ve toplumu totaliter esaslara göre yeniden yapılandırma-yı amaçlayan bir grup insan parti kurduklarında, böyle bir siyasi partinin iktidara gelmek için demokrasinin tüm araçlarından faydalanmasına, demokrasiyi ortadan kaldırmayı vaat etmelerine ve/veya istediklerine ulaşmak adına toplumda barışı, huzuru bozacak eylemler yapmalarına izin vermek, demokrasiyle ne kadar bağdaşmaktadır? Başka türlü söyleyecek olursak, siyasal rakipleri veya mevcut seçilmiş iktidara yönelik yine seçilmiş muhalefeti ve tercihleri meclise yansıtmamış/yansıyamamış diğer toplum katmanlarını sindirme, susturma yahut yok etme gibi demokrasinin özüyle bağdaşmayan amaçlar taşımadığı sürece - demokratik yönetimlerin bir yönetim ve yasa yapma biçimi olarak demokrasiyi korumak adına aldıkları yasal önlemler, demokrasinin özüyle bağdaşabilir mi? Eğer bu soruya olumlu yanıt verilecekse demokrasinin sağladığı bireysel seçim olanakları ortadan kalktığında, halkı nelerin beklediği sorusuna da doyurucu bir yanıtın verilmesi gerekir.

Demokratik yönetimlerin sınırlayıcı önlem alması hakkını ve gerekliliğini demokrasinin sürdürülebilirliği uğruna savunanlar, demokrasi paradoksunun yalnızca görünürde bir paradoks olduğunu savunurlar ve demokrasinin yok edilmesi durumunda ortaya çıkması olası bazı etik sakıncalara işaret ederler. Bu sakıncaların başlıcaları, özgürlük ve sorumluluğun ortadan kalkmasıdır. *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtında, Jean-Jacques Rousseau, her ne kadar doğrudan bir demokrasi savunması yapmış olmasa da, onun toplum sözleşmesinden beklentileri ve 'Genel İstenc' kavramına yüklediği anlam(lar), demokrasi paradoksu olarak ifade edilen böylesi bir yönetim sorununda ortaya koyacağı tavır hakkında ipucu vermektedir. Rousseau'ya göre, toplum sözleşmesinden sonra ortaya çıkan yapının temel özellikleri şunlardır: 1. Herkes bireysel özgürlüğünün ve haklarının tümünü- koşulların herkes için eşit olduğu ve kimsenin bu koşulları başkaları adına değiştiremeyeceği- bir topluluğa devretmiştir (Rousseau 1968, s. 60); 2. Haklar herkes için eşittir ve asla bireyin istencine göre belirlenmez; çünkü böyle bir durum, toplumsal sözleşme ile ortaya çıkan birliği/bütünlüğü anlamsız kılar (a.y., s. 60-61); 3. Herkes-öz-

Paradoks, ya da çelişki, bir şeyin aynı anda hem olup hem olamayacağını öne sürme anlamında kullanılan, Eski Yunanca kökenli bir terimdir. Demokrasi Paradoksu ise demokratik yönetimlerin demokrasiyi koruma adına özgürlükleri sınırlayıcı önlemleri yasalastırdıklarında, demokrasinin vaat ettiği geniş hak ve özgürlükleri çiğnedikleri ve demokrasinin özüyle çelişkili bir tutumun ortaya çıktığı savının savunulmasıdır.

Rousseau'ya göre, 'Genel İstenç' ile 'Herkesin İstenci' birbirine karıştırılmamalıdır; çünkü genel istenç yalnızca kamu yararını gözetirken, 'herkesin istenci' özel/kişisel yararı gözetir, yani bireylerin istençlerinin toplamından başka bir şey değildir.

Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı yapıtında, 'totaliter' olarak adlandırdığı yönetim biçimlerine ve bu yönetimin sonucu olarak ortaya çıkan 'kapalı' toplumlara şiddetli eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirileri yöneltirken en çok hedef aldığı filozoflar da Platon, Hegel ve Marx olmuştur.

gürlük ve haklar açısından-görünürde kaybettiğini telâfi eder, yani feda ettiğinden fazlasını elde etmiş olur (a.y., s. 61).; 4. Böylece, her birey, şahsını ve güçlerinin tümünü 'genel istenç'in öngördüğü doğrultuda, topluluğa verir; topluluğun oluştuğu bu yeni bütünde de topluluğun tüm üyeleri, bütünün ayrılmaz birer parçası olarak aynı/eşit davranışa tâbîdir (a.y.). Öyleyse genel istencin ne olduğunu sormak kaçınılmazdır. Rousseau'ya göre genel istenç, "...Doğası itibarı ile eşitliğe yönelik oluşundan ötürü, hükümdarlığın-zaten başka türlü olması mümkün olmayan- uygulamasıdır" (a.y., s. 69). Rousseau'nun şimdiye kadar ele aldığımız görüşleri, şöyle bir yoruma varmak için yeterli gibi görünmektedir: İçinde bulunduğu siyasal ve yasal sistemi yıkacak bir örgütlenmeye yeltenen her birey -hele hele bu sistem topluluğun barış içinde yaşadığı ve kimsenin birbirinin haklarını çiğnemediği, kendileri için çizilmiş olan özgürlük sınırlarını aşmadığı, hak ve özgürlüklerin toplumun her bireyi için azami ölçüde ve eşit tutulduğu bir birliği meydana getirmişse- varlığını genel istence borçlu yasaları uygulamakla yükümlü olan hükümdar/yönetim erki tarafından cezalandırılabilir; çünkü insanların barış içinde yaşadığı bir sistemi kendi bencil istekleri ve/veya çıkarları doğrultusunda yıkmaya yeltenen her birey, aslında genel istence karşı hareket etmektedir ve çoğunluk tarafından bu istence uymaya zorlanmalıdır.

Toplum hâlinde yaşam açısından demokrasinin ve 'açık toplum'un önde gelen çağdaş savunucularından biri, 20. yüzyılda bilim ve siyaset felsefecisi olarak adını duyurmuş olan Karl Raimund Popper'dir (1902-1994).

Popper'e göre, tarihsicilik adı verilen bakış açısı, demokrasiye yönelik şöyle bir eleştiri getirmiştir: "Demokrasi, totaliter rejim denemelerine karşı mücadele edebilmek için, totaliter yöntemleri kopya etmek ve uygulamak durumundadır; bunun sonucunda kendisi de totaliter olmaktan öteye gidemez" (Popper 1966, s. 2). Yine Popper'e göre, tarihsiciliğin en önemli özelliklerinden biri de 'tarihin yasaları'nı bularak, geleceğin neler göstereceği hakkında öngöründe bulunulabileceğini ileri sürmesidir. Bu düşünce biçiminin felsefe tarihindeki ilk sistematik kaynağı ise -Popper'e göre- Platon'un *Devlet* adlı yapıtında ortaya koyduğu toplum ve yönetim anlayışıdır ve bu yönetim anlayışı, 'kapalı toplum'a ve demokratik olmayan bir yönetime dayalı sistemi meydana getirmektedir, oysa Popper liberal demokrasi ve 'açık' toplum anlayışını savunmaktadır. Popper, karşıt anlayışlardan doğan toplumları kısaca şöyle karşılaştırır: Kapalı toplumun insanları, akrabalık, sürekli bir arada bulunma, çabaları, üzüntüleri ve coşkuları bakımından birbirlerine çok benzerme gibi özellikler taşırken açık toplumun *bireyleri*, kendi özgür istençleri ile verdikleri kararların her türlü sonucu ile yüzleşirler, yani *sorumluluk* alırlar (Popper 1966, s. 173). Kapalı toplumlardan açık toplumlara geçiş, Popper'e göre, insanlığın katettiği en büyük aşama, içinden geçtiği en derin devrim sürecidir (a.y., s. 175). Yani, demokratik bir yönetim esasına dayalı açık toplumun varlığını korumak adına yasal tedbirlere başvurmak, Popper'e göre, demokratik yönetimlerin bir çelişkisi olmayacaktır.

Adolf Hitler (1889-1945), 20. yüzyılın en kanlı diktatörlerinden biri olarak tarihteki yerini almış olsa da onun Almanya'da 1933 seçimlerinde yurttaşlarının oylarını alarak yani demokrasi ile iktidara geldiği de bilinmektedir. Sizce bu, demokrasi paradoksu için uygun bir örnek oluşturur mu? Neden?

Özet

Liberal demokrasi, sosyal demokrasi, sosyalist demokrasi, temsili demokrasi, katılımcı demokrasi, plebisiter demokrasi, çoğunluğun diktatörlüğü gibi kavramları tanımak.

Eski Yunan dilinde 'halk' anlamına gelen demos ve 'güç, yönetim, iktidar' gibi anlamlara gelen 'kratos' sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan demokrasi, verilen sözlük anlamları yan yana getirildiğinde, "halkın gücü, iktidarı" anlamına gelen bir tamlama olarak karşımıza çıkar. Eski Yunan uygarlığında, Atina bir şehir-devleti olarak yönetilirdi ve kadınlar, çocuklar ve köleler dışında herkesin siyasi karar mekanizmalarına doğrudan katılma hakkı bulunurdu. Bu şekilde işleyen demokrasiye, doğrudan demokrasi denir. Oysa günümüzde görüldüğü gibi, ülke yönetiminin, halkın tümünün katılımı ile değil de yurttaşların daha bilgili, daha iyi yetişmiş ve siyaset alanında deneyimli kişilerce temsil edildiği bir vekiller topluluğunca yürütülmesine, temsili demokrasi denir. Bu sistemde, hükümetler, yani seçimle iktidara gelen siyasi yapılar, topluma karşı yükümlülüklerini, 'meclis' ya da 'parlamento' adı altında toplanan ve iktidar olmasa da seçimde halktan oy alarak temsilciler çıkarmış diğer siyasi partilerin de yer aldığı yasama mekanizması çerçevesinde, çeşitli yasal düzenlemeler yaparak yerine getirmeye çalışırlar. Yöneticiler de söz konusu düzenlemelerin uygulanmasından birinci derecede sorumludur, yani yürütme yetkileri, bir sonraki seçime kadar, iş başındaki hükümet tarafından kullanılır. Bu yetki kullanımı çerçevesinde, halka seçime kıyasla daha doğrudan yönetime katılım haklarının verilmesi ise, temsili demokrasi çatısı altında, iki biçimde gerçekleşir: 1. Halkın taleplerinin gündemde daha fazla yer bulması için, halka alternatif katılım araçları oluşturulması ve bunların kurumsallaşması durumu-ki buna katılımcı demokrasi denir; 2. Yöneticilerin, referandum vb. araçları kullanarak halkta yönetimde doğrudan söz sahibi olma duygusunu uyandırması durumu-ki buna da plebisiter demokrasi denir.

Uygulamalarda görülen bu demokrasi türleri yanında bu demokrasi türlerinin dayandıkları ilkeleri belirleyen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır:

Bunların başlıcaları, liberal demokrasi, sosyal demokrasi ve sosyalist demokrasi olarak sıralanabilir. Bireysel hak ve özgürlükleri tüm toplum yaşamının temeline koyan ve çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi, sivil toplum gibi unsurlara göre şekillenmiş toplumlarda bireylerin siyasi ve hukuki haklarının en geniş biçimde koruma altına alınmasını savunan demokrasi anlayışına, liberal demokrasi denir. Halkın siyasi alana katılabilmesini, bireyin yalnızca devlet karşısında değil, evinde-aile içerisinde ve işyerinde de yasalarla güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerle donatılması gerektiğini savunan demokrasi anlayışına, sosyal demokrasi denir. Toplumun rekabet değil işbirliği esasına göre kurulmasını ve eğitim, sağlık vb. hizmetlere ulaşmada olanak ve fırsat eşitliği sağlanmasını, bunların yokluğu durumunda gerçek demokrasiden söz edilemeyeceğini savunan, mülkiyet anlayışına da karşı çıkan demokrasi anlayışına ise sosyalist demokrasi denir.

Çoğunluğun diktatörlüğüne gelince, toplumun çoğunluğunun siyasal tercihlerinin, o tercihleri benimsememiş azınlıklar üzerinde baskı oluşturması ile ortaya çıkar ve demokrasi ile yönetilen toplumlar için önemli bir sorundur.

Demokrasi ile yönetilen toplumlarda ortaya çıkan çeşitli sorunları ifade etmek.

Demokrasinin, toplum hâlinde yaşam açısından, özellikle de azınlıkta kalan bireylerin hakları açısından, olumlu yönleri yanında, bazı olumsuzlukları da bulunmaktadır. Örneğin, toplumun geleceğini ilgilendiren önemli bir konuda toplumda belirli bir azınlık, çoğunluktan farklı düşündüğünde, bu düşüncesini hayata geçirmesi neredeyse olanaksızdır; çünkü demokraside halkın çoğunluğunun kararları gözetilir ve uygulanmaya çalışılır. Bu da, azınlık haklarını koruma altına alan tüm yasal güvencele karşın, azınlıklarda, eşit muameleyle bağlı olmadıkları yönlü bir algı meydana getirir. Demokrasinin bir başka olumsuz yönü de toplumdaki tüm bireylerin görüşlerine eşit ölçüde değer vermesiyle ortaya çıkar. Herkesin görüşünü eşit ölçüde önemli ve değerli olarak hesaba katma, cahil/bilgisiz kimseler ile

aydın/bilgi sahibi kimseleri bir tutmayı beraberinde getirir. Cahil ile bilgiliyi bir tutmak da toplumun geleceği için doğru ve sağlıklı kararların alınması sürecini zora sokar. Aslında bu iki olumsuz özellik birbiriyle bağlantılıdır. Hatta çoğu kez, birlikte ortaya çıkarlar.

Bir yönetim biçimi olarak demokrasiyi, olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olarak değerlendirmek.

Demokrasinin olumlu özelliklerinden biri, “Kendi kaderini belirleme hakkına sahip olan toplumlar, nasıl bireylerden oluşur ya da oluşmalıdır?” sorusunun yanıtı çerçevesinde ortaya çıkar: Demokrasi, insanların bağımsızlık, özgüven, eleştirelilik, tartışma kültürünü benimseme, başka bireylerin hak ve özgürlüklerini de gözetme gibi pek çok erdemini geliştirme olanağını fazlasıyla bulduğu bir yönetim biçimidir, denilebilir. Etik açısından bakarsak insanın toplum içinde özgür istenci doğrultusunda kararlar alıp uygulamaya geçirebildiği, söyleminin ve eyleminin sorumluluklarıyla yüzleşebildiği biricik siyasal sistemin de yine demokrasi olduğunu görürüz. Demokrasi, ayrıca, inançları, kültürleri, dünya görüşleri ve yaşam tarzları birbirinden önemli ölçüde farklılık gösteren bireylerin ve toplulukların, tek bir toplum/devlet çatısı altında bir arada barış içinde yaşamasını sağlayacak yasal düzenlemelerin de yapıldığı bir siyasal sistem olarak çoğulcu bir anlayışa sahiptir; çünkü demokrasi, tek ya da özel bir kişinin, grubun, sınıfın toplumda üstünlüğü düşüncesinden değil, hak ve özgürlükler bakımından insanlar arasında bir eşitlik olduğu düşüncesinden beslenir.

Ne var ki bu olumlu özelliklerinin yanında, demokrasinin olumsuz özellikleri de bulunmaktadır ve bu özellikler, demokrasi ile yönetilen toplumlarda ciddi sorunlara yol açar. Bunlardan biri, bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ile ilgilidir. Berlin’in gündeme getirdiği negatif-pozitif özgürlük ayrımı, bu bağlamda, bize toplumsal özgürlüğümüzün sınırlarını göstermektedir. Negatif özgürlük, bireyin eylemlerinde müdahale ve sınırlamalardan ne ölçüde korunabileceği sorusuna odaklanırken pozitif özgürlük, bireyin şu ya da bu yönde eylemesini belirleyen faktörlerin ne(ler) olduğu sorusuna odaklanır. Fakat bu ayrımlar, Habermas’a göre, liberal görüşün yurttaş

demokratik toplum içerisinde nasıl konumlandırıldığının bir ifadesidir ve yalnızca müdahaleden korunma boyutuna işaret etmektedir.

Demokrasinin sorunlu yönlerinden bir başkası, çoğunluğun diktatörlüğü ve temsilde adalet sorunu ile ilgilidir. Demokrasinin, yalnızca çoğunluğun kararlarının yaşama geçirilmesi biçiminde uygulanmasından doğacak en önemli tehlike, temsilde adaletsizliktir. Meşru bir zeminde adil biçimde temsil edilmediğini düşünen yurttaşlarda oluşan hoşnutsuzluk, demokratik yönetimlerin asla görmezden gelmemeleri gereken bir sorundur. Son olarak, demokrasinin ortadan kaldırılması tehlikesi karşısında demokratik yönetimlerin yasal tedbirler almalarının bir paradoksa yol açıp açmayacağı sorunu sayabiliriz. Bu sorun, demokrasiye karşı tutumumuzu sınavan önemli bir soruyu içermektedir. Herhangi bir demokratik yönetimin hangi tehlikelerle karşı karşıya olduğu ve bu tehlikeleri demokrasinin temel ilkelelerinden vazgeçmeden nasıl savuşturacağı, günümüzde de canlılığını koruyan bir tartışma konusudur ve kimi demokrasinin en tercih edilebilir yönetim biçimi olmasına dayanarak demokrasinin kendi varlığını güvence altına almak üzere aldığı yasal tedbirleri anlayışla karşılar, bu tedbirlerin demokrasinin doğasıyla zorunlu bir ilişki oluşturmadığını ileri sürer; kimi ise, demokratik bir yönetim içerisinde atılacak her kısıtlayıcı yasal adımın, demokrasinin özünden uzaklaşmayı ve totaliterleşmeyi beraberinde getireceğini savunur.

Kendimizi Sınayalım

1. Eski Yunan'daki demokrasi uygulamaları ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Demokratik yönetimler, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.
- b. Atina demokrasisi, doğrudan demokrasinin bir örneğidir.
- c. Doğrudan ve sürekli bir biçimde karar mekanizmalarının içinde aktif olarak yer almayı öngörür.
- d. Meşruyet gibi bir sorun yaşanmamıştır.
- e. Kadınlar ve çocuklar da yönetimde etkin olarak söz sahibi olmuşlardır.

2. Ülke yönetiminin, halkın tümünün katılımı ile değil de yurttaşların daha bilgili, daha iyi yetişmiş ve siyaset alanında deneyimli kişilerce temsil edildiği bir vekiller topluluğunca yürütülmesine ne ad verilir?

- a. Plebisiter demokrasi
- b. Doğrudan demokrasi
- c. Temsili demokrasi
- d. Katılımcı demokrasi
- e. Hiçbiri

3. 12 Eylül 2010 tarihli anayasa değişiklikleri referandumu, aşağıdakilerden hangisi için uygun bir örnek oluşturur?

- a. Katılımcı demokrasi
- b. Liberal demokrasi
- c. Doğrudan demokrasi
- d. Plebisiter demokrasi
- e. Hiçbiri

4. Demokrasi, bireyin aşağıdaki özelliklerinden hangisinin gelişmesi için uygun bir zemin **hazırlamaz**?

- a. Otoritelere bağlanma
- b. Bağımsızlık
- c. Özgüven
- d. Eleştirelilik
- e. Tartışma kültürünü benimseme

5. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin olumlu özelliklerinden biri **değildir**?

- a. Farklı inançlara sahip bireylerin barış içinde yaşamasına olanak tanır.
- b. Toplumdaki tüm bireylerin görüşlerine eşit ölçüde değer verir.
- c. Farklılıklara saygıyı yasal zemine taşır.
- d. İnsana bireysel erdemlerini fark etme ve bu erdemlerini toplumda geliştirme olanağı tanır.
- e. İnsan haklarını temel alır.

6. Herkesin görüşüne aynı ölçüde değer vermek, aşağıdaki sakıncalardan hangisini doğurur?

- a. Toplumun bağımsızlığının yabancı güçlerin eline geçmesi
- b. Toplumda özgürlüklerin tamamen kısıtlanması
- c. Toplumun geleceği için alınacak sağlıklı ve doğru kararların sekteye uğraması
- d. Toplumda cahil ile bilginin aynı statüde görülmesi
- e. Çoğunluk diktatörlüğünün oluşması

7. Berlin'e göre, bireyin eylemlerinde diğer kişi ya da gruplar tarafından **engellenmemesi** aşağıdakilerden hangisi ifade etmektedir?

- a. Negatif özgürlük
- b. Seçim özgürlüğü
- c. Özerklik
- d. Pozitif özgürlük
- e. Mutlak özgürlük

8. Habermas'a göre, cumhuriyetçi görüşü savunanlar, demokratik süreci aşağıdakilerden hangisine dayanarak açıklamaktadırlar?

- a. Liberalizm
- b. Pozitif özgürlük
- c. Negatif özgürlük
- d. Toplulukçuluk
- e. Tarihsicilik

9. Aşağıdakilerden hangisi, iktidarın dağıtılması gereken toplum katmanlarından biri **değildir**?

- a. Sivil toplum örgütleri
- b. Meslek ve eğitim kurumları
- c. Din adamları
- d. Bakanlar kurulu
- e. İşçi sınıfı

10. Aşağıdakilerden hangisi, demokrasinin ortadan kalkması durumunda toplumun yüzleşmesi beklenen tehlikelerden biridir?

- a. Bireysel özgürlüklerin yok olması
- b. Ahlaki seçim olanaklarının yok olması
- c. Sorumluluk ve eylemin sonucuyla yüzleşme olanağının ortadan kalkması
- d. Toplumun tümünün iyiliğini gözetan bir diktatörün yönetime gelmesi
- e. Hepsi

Okuma Parçası

[...] Kamusal alan kavramının arka planında yer aldığını söylediğimiz kamusal/özel karşıtlığının farklı terimlerle de olsa Batı tarihinde sitenin (*polis*) ortaya çıkmasıyla birlikte şekillenmeye başladığını söyleyebiliriz. Jean Pi-erre Vernant'ın belirttiği gibi bu dönemde kamusal alan yurttaş (*polites*) olabilmek için katılınması gereken tüm etkinlikleri ve pratikleri içerirken, özel alan her bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren ve temelde aile yaşamına ait olan pratikler anlamına geliyordu. Klâsik Çağ Atina'sında yurttaşlar için paylaşılması en çok önem taşıyan şeyle elbette *polis* çerçevesinde yönetme, karar verme ve yargılama gücü, bu gücün kamusallaştırılması ise politikaydı. Kamusal alanın *polis* ile örtüşmesi teorik ifadesini en gelişkin biçimiyle Aristoteles'te bulmuştur. Aristoteles *Politika*'da *polis*'in niçin en üstün topluluk biçimi olduğunu tartışırken üç ana topluluk biçiminden söz eder; aile, köy ve politik topluluk olarak *polis*. Aile Aristoteles'in günlük ihtiyaçlar olarak adlandırdığı üremek ve hayatta kalmak gibi yalın ihtiyaçların karşılanması için kurulmuş bir ekonomik birim ve köy birden fazla ailenin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir topluluk olarak tanımlanırken, *polis* en yüce iyiyi amaçlayan ve insan doğasının kendini tümüyle gerçekleştirebileceği tek topluluk biçimi olarak sunulur. Aristoteles Batı politik düşünce tarihi için klâsik olmuş bir ifadeyle *polis*'in yaşamın yalın ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıktığını ancak iyi yaşamı sağlamak için var olduğunu söyler. *Polis*'in ayırt edici özelliği iyi yaşamı hedeflemesidir. Yani Aristoteles'e göre 'iyi yaşam' politik olarak nitelendirilmiş yaşamdır. Bu noktada yaşam kavramıyla ilgili olarak eski Yunanca'da var olan ancak daha sonra kaybolan ve Giorgio Agamben'in geçtiğimiz yıllarda yayımladığı *Homo Sacer* adlı kitabında özellikle vurguladığı terminolojik bir ayrıma dikkat çekmek gerekiyor; tüm canlıların paylaştığı basit yaşama olgusu olarak *zoe* ile birey ya da gruba özgü yaşam biçimi, yani politik olarak nitelendirilmiş yaşam olarak *bios* arasındaki ayrım⁴. Aristoteles *polis*'in ortaya çıkma amacı ile varolmayı sürdürme amacı arasındaki ayrımını yaparken çıkış noktası kuşkusuz *zoe* ile *bios* arasındaki bu ayrımdı. Yaşamın yalın ihtiyaçları, yani üreme ve hayatta kalma *zoe*'yi tanımlarken 'iyi yaşam' ihtiyacı *bios*'u nitelendiriyordu. Yani hayatta kalma ve üreme ihtiyaçlarının karşılanması için zorunlu ve doğal olarak ortaya çıkan aile ve onun uzantısı olan aileler topluluğu *zoe*'nin devamı için gerekliken, iyi yaşamın gerçek-

leşeceği yer olarak *polis* tam olarak *bios*'un alanını oluşturuyordu. Bu çerçevede düşünürsek ve yukarıda belirttiğimiz gibi kamusal alan *polis* ile örtüşüyorsa kamusal alanın *bios*'un alanı olduğunu, yalın yaşamınsa kamusal alandan dışlanıp özel alanda sınırlandırıldığını söyleyebiliriz. Bu ayrım ışığında Aristoteles'in insanı *politik bir hayvan* olarak tanımlaması da daha anlamlı hâle geliyor; bir yanda hayvanlar ve diğer tüm canlılarla ortak bir yaşama sahip olan, ancak onlardan farklı ve ek olarak politik nitelikli (*polis* içinde), kamusal bir yaşam sürdürebilen, iyi ve adaletli olanı kötü ve adaletsiz olandan ayırabilen, yani iyi yaşamı düşünüp hedefleyen bir varlık....

Kaynak: Ferda Keskin, "Kamusal Alan ve Yalın Yaşam", **DoğuBatı (5)** içinde, ed. Taşkın Takış, DoğuBatı Yayınları (4. Baskı), Ankara, 2007, s. 105-107.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Giriş: Demokrasi ve Türleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Giriş: Demokrasi ve Türleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Giriş: Demokrasi ve Türleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
5. b Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Sorunları Nelerdir?” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Sorunları Nelerdir?” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Sorunları Nelerdir?” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Demokrasinin Sorunları Nelerdir?” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bireysel gelişime verdiği değer ve buna yönelik sağladığı olanaklar açısından, demokrasi, günümüzde de alternatifi üretilememiş bir yönetim biçimidir. İnsan haklarına ve hukuk devleti anlayışına dayanan çağdaş demokrasi, bireylerin yaşama, mülk edinme, düşüncesini çeşitli araçlarla ifade etmesi gibi temel haklarının yanında, bireylere kendi kaderini belirleme, parçası olduğu toplumun geleceği ile ilgili kararlara doğrudan ya da dolaylı olarak katılma ve bu katılımın sorumluluğunu alma gibi olanaklar da sunar. Böylelikle, demokrasi ile yönetilen toplumlarda bireyler, kendilerini ve toplumlarını mutlu etmeyen yönetimleri seçimle ve diğer yollarla değiştirme hakkına sahip iken, demokratik yönetimden yoksun toplumlarda, bireyin böyle bir hakkından söz etmek olanaksızdır. Yaklaşık olarak 2010 yılının sonlarından itibaren Kuzey Afrika ve Orta-doğu ülkelerinde etkisini hissettiren demokrasi ve özgürlük talepleri, söz konusu ülkelerdeki halkların, ülkelerindeki birikmiş sorunlara farklı, çok sesli fakat en önemlisi toplumsal uzlaşya dayalı çözümler aramasının bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Bireyin gelişimine önem vermeyen hatta onu kısıtlayan toplumlar ve yönetimlerin, bireyi tercihlerinde özgür, fakat diğer bireylere karşı sorumlu kılan toplumlarla ve yönetimlerle karşılaştırıldığında, çağın gerçeklerinden oldukça kopuk ve geri kalmış oldukları görülebilir. Ne var ki bu gelişmişlik farkının tek nedeni olarak demokrasiyi göstermek de uygun değildir. Gelişmişlik, ekonomiden toplum yapısına hem doğal hem insan bakımından kaynak çeşitliliğine vb. pek çok faktöre bakılarak ölçülen bir olgudur.

Sıra Sizde 2

Demokrasinin çoğunluğun diktatörlüğü biçiminde bir uygulaması olabilir, fakat böyle uygulama örnekleri, hem demokrasinin sağlıklı biçimde işlediğinin göstergesidir, hem de demokrasiyi zorunlu olarak çoğunluğun diktatörlüğü biçiminde tanımlamamızı gerektirmez. Aksine, bu tarz uygulamaların demokrasiye zarar verdiği, demokrasi ile iş başına gelen ya da geldiği öne sürülen yönetimlerin meşruluğunu tartışılır kıldığı söylenebilir. Demokratik yönetimlerin topluma karşı en önemli sorumluluklarından birisinin, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi olduğunu göz önüne aldığımızda, gerçekten demokrasinin özüne uygun yönetilen toplumlarda, tüm toplumsal sınıflara, kurumlara, -ya da bunların temsilcilerine- düşünceyi ifade etme, belirli bir düşünceyi yayma ve bu doğrultuda örgütlenme gibi hakların verildiği ve hatta bireylerin bu hakları kullanmasının teşvik edildiği ileri sürülebilir. Yine seçimlerde oy kullanma yeterliliği taşıyan tüm seçmenler için, seçimler dışında da alternatif yönetime katılım araçlarının oluşturulması, azınlığın da sorunlarının toplumda yankı bulması için zemin hazırlayabilir. Kısacası, bir toplumun yöneticilerini ve temsilcilerini seçerken adaletin olmadığı ve gözletilmediği, toplumun bütününü ilgilendiren konularda karara varılırken yalnızca ilgisiz ve bilgisiz sayısal çoğunluğun tercihlerinin gözetildiği bir ortamda, sağlıklı işleyen bir demokrasiden söz etmek, yerinde olmaz.

Sıra Sizde 3

Adolf Hitler, Almanya'da 1933 seçimlerinde halk oyuyla iktidara gelmiş ve zamanın Almanya Cumhurbaşkanı Mareşal von Hindenburg tarafından Şansölye (Başbakan) olarak atanmıştır. Fakat bir yıl sonra Cumhurbaşkanı'nın ölümüyle tüm yetkileri kendisinde birleştirerek kendine 'Führer' ünvanını vermiş, sonraki 11 yıllık iktidarı boyunca ülkeyi tam bir diktatörlükle yönetmiştir. Demokrasi onun için, yalnızca kendisini ve partisini iktidara getirecek araçtan öte bir değere ve öneme sahip olmamıştır, zaten savunduğu görüşleri demokrasi ile yönetilen bir toplumda hayata geçirmesi de olanaksızdır. Hitler'in iktidara gelerek bir yıl içinde demokrasiyi tamamen ortadan kaldırması, aslında demokrasi paradoksu ile dikkat çekilen sorunlar yumağına çok iyi bir örnek oluşturur. Geniş halk kitlelerinin desteğini yanına çeken demokrasi karşıtı bir kişi/parti, iktidarı ele geçirdiğinde demokrasiyi ortadan kaldıracaksa ve hiç kimsenin arzulamayacağı bir yönetim uygulayacaksa kendisini iktidara gelmekten yoksun bırakacak kısıtlamaların uygulanması ne ölçüde meşrudur, sorusu, Hitler örneği ile bir kez daha gündeme getirilebilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ateş, T. (2007). **Demokrasi**, İstanbul: Nesa Yayınları.
- Benhabib, S. (derl.) (1999). **Demokrasi ve Farklılık**, çev. Zeynep Gürata-Cem Gürsel, İstanbul: WALD Yayınları.
- Berlin, I. (derl.) (1958). **Four Essays on Liberty**, Oxford: Oxford University Press.
- Berlin, I. (2008). **Kirpi ile Tilki: Seçme Makaleler**, der. Murat Borovalı, çev. Mete Tunçay - Zeynep Mertoğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (derl.) (2005). **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Güçlü, A. vd. (haz.) (2008). **Felsefe Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları (3. Baskı).
- Habermas, J. (1999). “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, **Demokrasi ve Farklılık** içinde, derl., Seyla Benhabib, çev. Zeynep Gürata - Cem Gürsel, İstanbul: WALD Yayınları.
- Magee, B. (1982). **Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı**, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mill, J. S. (1966). “On Liberty”, **The World’s Classics (170)** içinde, London: Oxford Univ. Press (12th Edition).
- Miller, D. (derl.) (2000). “Democracy”, **The Blackwell Encyclopedia of Political Thought** içinde, Oxford: Blackwell Publishers Ltd. (Reprint Edition), s. 114-119.
- Miller, D. (2003). **Political Philosophy: A Very Short Introduction**, Oxford: Oxford University Press.
- Popper, K.R. (1966). **The Open Society and Its Enemies I-II**, London: Routledge Publ. Ltd. (5th Edition).
- Rousseau, J.J. (1968). **The Social Contract**, İngilizce’ye çev. Maurice Cranston, London: Penguin Classics.
- Şenol, H. F. (2002). “Demokrasi Paradoksu ve Bazı Etik Sonuçları”, **Yeditepe’de Felsefe I** içinde, derl. Saffet Babür, İstanbul: Yeditepe Ünv. Yayınları, s. 145-159.
- Yazıcı, S. (2008). “Siyaset Felsefesi”, **Felsefe** içinde, ed. Demet Taşdelen, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları (No: 917), s. 170-173.

5

Amaçlarımız

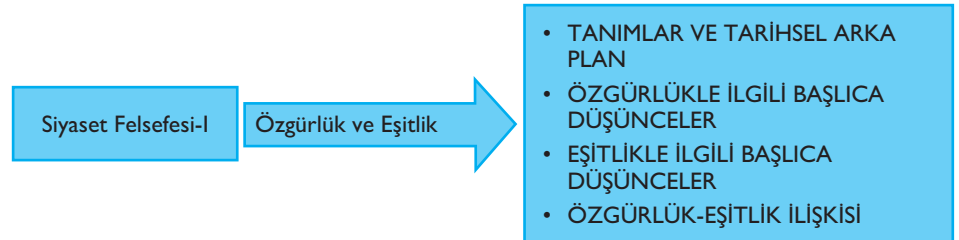
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Özgürlük ve eşitlik kavramlarını ve tarihsel arka planını tanıyabilecek,
- Özgürlükle ilgili çeşitli görüşleri açıklayabilecek,
- Eşitlikle ilgili çeşitli görüşleri açıklayabilecek,
- Özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişkiyi, siyaset felsefesi ekseninde tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Özgürlük
- Özgürlükçülük
- Toplulukçuluk
- Sonuçlarda Eşitlik
- Bireycilik
- Liberalizm
- Eşitsizlik İdeolojileri
- Eşitlik
- Hakkaniyet
- Varlıksal/Özsel Eşitlik
- Fırsatta Eşitlik
- Şartlarda Eşitlik
- Eşitsizlik
- Adalet

İçindekiler

Özgürlük ve Eşitlik

TANIMLAR VE TARİHSEL ARKA PLAN

Özgürlük ve **eşitlik**, toplum hâlinde yaşamın başlangıcından bu yana insanlar için bir arayış olmuştur; hatta insanların özgür ve eşit doğduğu, tek tanrılı dinler tarafından da çeşitli biçimlerde dile getirilmiş ve Tanrı inancı üzerinden temellendirilmiştir. Gerek metafizik alanında gerekse etik alanında ortaya çıkmış olan özgürlük ise özgür istenç-belirlenimcilik tartışmasının odağında yer alan ve daha çok etiğin bir sorunu olarak kendisini göstermiştir. Eşitlik de adalet ve hakkaniyet gibi sorunlarla ilişkili ele alınan bir kavram olması bakımından, siyaset felsefesinin olduğu kadar etiğin ve hukuk felsefesinin de ana sorunlarından biri olmuştur. Fakat bu ünite, her iki kavram da, sözü edilen diğer boyutlarından çok siyaset felsefesi açısından incelenecek, yani özgürlük bireyin toplum içindeki özgürlüğü ve sınırları açısından, eşitlik ise toplumsal yaşam içerisinde haklardan yararlanma ölçütü ek-seninde bireyler arasındaki eşitlik ya da eşitsizlik olarak ele alınacaktır.

Özgürlük ve eşitliğin felsefi bir tartışmanın konusu kılınmalarının daha çok modern felsefe, hatta özel olarak Aydınlanma felsefesi ile başladığı öne sürülebilir. İşte biz ünitemizde bu varsayımı izleyerek özgürlük ve eşitlik kavramlarını, 17. yüzyıldan başlayıp günümüze dek uzanan Avrupa kültürü ve felsefesi çerçevesinde ele alacağız. Buna bağlı olarak da öncelikle Aydınlanma düşüncesinin temel niteliklerini hatırlatarak tarihsel arka planı tanıtmaya çalışacağız. Fakat önce bu iki kavramdan genel olarak ne anlaşılabileceğine bir göz atalım.

“Özgürlük”ten, genel olarak, bir bireyin toplum içinde herhangi bir sınırlamaya, engellemeye maruz kalmadan, doğrudan kendi istenciyle (istemesiyle) eylemde bulunması ve eylemlerinin sonuçlarından da öncelikle kendisinin sorumlu tutulması durumu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, insan istencinin seçeneklerle karşı karşıya kaldığında şu ya da bu biçimde eylem konusunda sınırlandırılmaması, kısıtlanmamasıdır anlaşılan. Toplumsal ilişkiler bakımından bireyin yapıp etmelerinde, esasen de temel hakları kullanmasında, içinde bulunduğu toplum ve siyasal birlik (devlet) tarafından engellenmemesidir “toplumsal özgürlük”. Eşitlik ise toplumu oluşturan bireylerin ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak birbiriyle aynı “haklar ve özgürlüklerle” donatılması durumuna verilen addır, fakat bu daha çok talep düzeyinde kalır ve toplumsal yaşamda karşılaşılan olgu, bunun tam tersi yani eşitsizliktir. Eşitlikten ya da eşitsizlikten söz edebilmemiz için hak ve özgürlüklerinin sınırları bakımından karşılaştırabileceğimiz en az iki bireye gereksinim duyarız; bu da eşitliğin bir ide ve bir talep olarak ancak toplumsal yaşam içerisinde

Özgürlük çok istenen bir şey olmasına karşın toplumsal yaşamda önemli bir sorun haline gelebilmektedir; çünkü dilediği şeyi dilediği zaman yapma konusunda herkese aynı ölçüde özgürlük tanındığında bu toplumsal yaşamı neredeyse olanaksız kılacak bir karmaşaya (kaosa) yol açabilmektedir.

Eşitlik, toplumsal yaşam dışında bir şey ifade etmez; çünkü hak ve özgürlüklerin tanınması ve sınırlandırılması bakımından, birden fazla bireyin varlığını gerektirir.

de anlam kazandığına işaret eder. Zaten eşitliğin günümüzde zenginlikten, toplumsal-sınıfsal güce, cinsiyete, yaşa, hatta etnik kimliğe dek uzanan pek çok boyutu vardır. Ayrıca eşitlik, felsefi bir sorun olarak, adalet ve hakkaniyet sorunları ile de yakından ilişkilidir.

K İ T A P

John Rawls, *Siyasal Liberalizm* adlı kitabında hem siyaset ve hukuk felsefesi alanlarında klasik olmuş *A Theory of Justice* (1971) adlı eserindeki görüşlerini hem de siyasal liberalizmi yeniden gözden geçirerek geniş çaplı bir değerlendirme yapmıştır (çeviri: Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007).

Tarihsel bir olgu olarak bakıldığında eşitliğin siyasal bir ilke olarak anayasalarda yer almasının 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleştiği, uluslaşma süreciyle iç içe gerçekleştiği görülür. Fakat eşitlik taleplerinin tarihsel geçmişi bu kadar yeni değildir.

Felsefecilerin doğa bilimcileri gibi deney laboratuvarları, insan ve toplum bilimcileri gibi anket, istatistik benzeri ölçüm araç ve teknikleri bulunmaz. Bunun yerine, felsefeciler, olmayan bir şeyi varsayarak ya da olan bir şeyi yoksayarak bu varsayımların olası sonuçlarını sorgularlar ve çoğu kez bu tarz sorgulamalar aracılığıyla belirli bir savı temellendirmeye çalışırlar. İşte bu tip sorgulama ve varsayımların bütününe *düşünce deneyi* denir.

Hobbes, Locke ve Rousseau'ya göre, doğa durumu, hiçbir devlet örgütlenmesinin, siyasi örgütlenmenin ve yönetimin olmadığı zamanki durumu, yani insanın tamamen doğal bir hâlde bulunduğu durumu ifade eden bir tasarımdır.

Toplum sözleşmesi ve doğa durumu tasarımları, insanın toplum hâlinde yaşama geçmesi için gereksinim duyulan bir aracı, devleti temellendirmek üzere baş vurulmuş tasarımlardır.

Özgürlüğün ve eşitliğin daha çok toplumsal yaşamda anlamlı olduğunu ve bu iki kavramı daha çok modern felsefe çerçevesinde ele alacağımızı söylemiştik. Öyleyse toplumun nasıl ortaya çıktığı konusunda modern felsefede ortaya atılmış düşünceleri kısaca tekrar hatırlayalım: 17. yüzyılda Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704), 18. yüzyılda, yani Aydınlanma çağında Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) tarafından ortaya konulmuş düşüncelerde olduğu gibi, doğa durumu (*state of nature*) tüm insanlar için tam bir özgürlük ve eşitlik durumunu ifade eder. Fakat bu mutlak özgürlük ve istenilene erişimdeki eşitlik, her zaman bir çatışma potansiyelini kendinde taşır; herkes eşit olduğundan birinin doğa -akıl- yasasının dışına çıkarak diğerlerinin özgürlüğüne, canına malına el uzatması bir çatışmaya yol açar. Bu da insanları birbirine düşürür ve haksızlıkların, huzursuzlukların ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden olur. İnsanın insanın kurdu (*homo hominis lupus*) olduğu bu durumdan da yalnızca bir toplum sözleşmesi ile çıkılabilir. Toplum sözleşmesi, bireylerin düzenli ve adil bir toplum oluşturmak üzere kendi aralarında yaptıkları ve egemenlik hakkını kendileri dışında bir güce devrettikleri, aslında yazılı olmayan bir sözleşmedir. Başka bir ifadeyle, toplum sözleşmesi de aynı doğa durumu gibi bir tasarımdır. Ernst Cassirer'in "İnsanlık tarihinde devletin ilk kez ortaya çıktığı belli bir an saptayamayacağımız apaçıktır" (Cassirer 1984, s. 174) sözünde dile getirdiği gibi, sözü geçen nitelikte bir toplum sözleşmesinin de ortaya çıktığı ve yazılı olarak kayda döküldüğü bir an belirlemek olanaksızdır. İşte ancak toplum sözleşmesiyle ortaya çıkan toplum düzenini temel alarak özgürlükten ve eşitlikten söz edebiliriz. Aydınlanmanın idealleştirdiği toplum düzeninin temelinde de özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramları yer almıştır. Öyleyse özgürlük ve eşitliğin hem birbiriyle ilişkili olduğunu hem de bu iki kavramın toplum düzeniyle ve toplumsal yaşayışla karşılıklı bir içerme ilişkisinde olduklarını söyleyebiliriz. Şimdi Aydınlanma düşüncesini ve bu düşüncenin ana karakteristiklerini hatırlayalım.

Aydınlanmanın aslında 18. yüzyıldaki felsefenin aldığı bir ad olarak karşımıza çıktığına yukarıda işaret etmiştik. Macit Gökberk (1908-1993) bu adlandırmayla aydınlanması beklenenin insan, aydınlatılması gerekenin de insan yaşamındaki anlam ve düzen olduğunu ileri sürmüştür (Gökberk 2005, s. 289). Yine Gökberk'e göre Aydınlanma, doğa karşısında başarı kazanan insan aklının kültür dünyasına bir uygulaması olması, matematik doğa bilimine paralel kültür bilimlerinin de kurulmasının amaçlanmış olması ve kültür dünyasına da akıl aracılığıyla egemen olmanın amaçlanması bakımlarından, 17. yüzyılda "evrensel bilim" görünümüne bürünmüş olan felsefeden farklı olarak bir kültür felsefesidir (a.y., s. 291). Aydınlanma'nın yaygınlaştırmaya çalıştığı kültürel değerler içerisinde, insanın doğuştan iyi olduğu, hukuk önünde ve toplumsal yaşamda herkesin özgür ve eşit bireyler olduğu, her yerde ortak ve akılsal dayanakları olan evrensel değerlerin bize rehber-

lik ettiği gibi düşünceler birer önkabul olarak yer almışlardır. Ortaçağ'da insanlara 'öteki dünya', 'ölüm sonrası yaşam', 'Tanrı krallığı' gibi soyut şeyler uğruna feda edilmesi öğütlenen dünyevi mutluluk da yine Aydınlanma'nın öne çıkardığı bir değer olmuştur; eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi idealler de bu mutluluk için gerekli koşullar olarak ön plana çıkmışlardır (Şenol 2010, s. 319). Fakat tüm bu idealler, az önce de dile getirdiğimiz gibi, akıl kavramından ve bu kavramın içermelerinden soyut olarak düşünülemez. İnsan, akıl sayesinde geleneklerin boyunduruğundan kendini kurtaracak, kaderini kendisi biçimlendirecek, böylelikle özgürlüğünü ve mutluluğunu gitgide arttıracaktır (a.y.). İnsanlığın akıl sayesinde arttıracığı söylenen dünyevi mutluluk, yine Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde, devletin vatandaşlarına karşı bir yükümlülüğü olarak algılanmıştır. Böyle bir yükümlülük de, en açık biçimde, vatandaşların tümünün hak ve özgürlük sınırlarının olabildiğince genişletilmesiyle gerçekleşebilir. Liberalizm diye bilinen ve günümüzde de geniş bir savunucu kitlesine sahip bu düşünce silsilesinin felsefi temelleri, yukarıda da adı geçen Aydınlanma düşünürü John Locke'a (1632-1704) dayandırılır. Locke'a göre devletin birincil görevi, vatandaşlarının bu dünyadaki mutluluğunu sağlamaktır. Devleti yönetenlerin bu ereğe aykırı her tutumu ve bu tutumu yansıtan her türlü yasal düzenlemeleri, devletin temellerini zayıflatacak ve içten bir yıkıma sonuçlanacaktır (Locke 1992a, s. 806-807). Yine Locke'a göre eşitlik, devlet tarafından sağlanır. Locke'un kendi ifadesiyle, "Devlette egemen olan herhangi bir bireyin ya da sınıfın istenci değil, yalnızca yasa olmalıdır" (a.y.). Burada yasayla her vatandaş eşit mesafede duran devletin de görev ve yetki sınırlarını çizen bir güce işaret edilmiştir. Fakat Locke'un düşüncesini liberal kılan asıl unsur, mülkiyet hakkına yaptığı vurguda aranmalıdır. Locke, insanın düşünce özgürlüğü kadar, geniş anlamda kullandığı mülkiyet hakkını da savunmuştur: Ona göre emek verilen şeyler üzerindeki mülkiyet hakkı, doğal bir haktır ve kimsenin elinden zorla alınamaz (Locke 1995, s. 27).

Oysa Jean-Jacques Rousseau, özellikle *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı yapıtında, mülkiyet konusunda Locke'tan farklı düşünmüş ve mülkiyeti, ayrıca Avrupa kültürünün böyle bir temele dayanmasını hem insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı hem de insan doğasına aykırı ve mutluluğu bozucu olarak görmüş ve sert biçimde eleştirmiştir. Böylelikle, Rousseau, özgürlükten çok eşitliğe vurgu yapan bir Aydınlanma düşünürü profili çizmiştir.

Gerçekten de Aydınlanma düşüncesi, her ne kadar evrensel kabul edilen akıl, özgürlük, eşitlik gibi değerleri öne çıkarmış olsa da her ulusal kültür içerisinde, farklı kaygılar ön plana çıkmıştır ve bu kaygılar, içinde geliştiği ulusal kültürün Aydınlanma'ya yaklaşımını ve katkısını belirlemiştir. Örneğin, Aydınlanma düşünceleri, İngiltere'de deneyci ve liberal bir eksenle ortaya çıkarken Fransa'da kendisini usçuluk (rationalism) ve eşitlikçilik, Almanya'da ise kimi zaman mistik yanları da olan usçuluk biçiminde kendini göstermiştir (Gökberk 2005, s. 293).

Aydınlanma düşüncesinin siyasal ideallerini en iyi yansıtan üçlü özgürlük, eşitlik ve kardeşliktir.

Aydınlanma düşüncesinin ön plana çıkardığı belki de en önemli değer "akıl", akıl kullanma ya da eleştiridir. Hatta Aydınlanma da, Immanuel Kant (1724-1804) tarafından, "İnsanın kendi aklını kendisinin kullanma cesareti göstermesi" biçiminde tanımlanmıştır.

Aydınlanma düşüncesinin siyasal idealleri, evrensel nitelik taşıyıcılar da, farklı ulusal kültürler içinde farklı ölçülerde vurgulanmıştır. Söz gelimi İngiltere'de özgürlük ve buna bağlı olarak liberalizm, Fransa'da ise eşitlik ve toplumculuk düşünceleri ön plana çıkmıştır.

Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından düzenlenen Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik temalı Uluslararası Felsefe Sempozyumu'nda sunulan bildiri kitabında özgürlük, eşitlik ve kardeşlik idelerine ilişkin çeşitli düşüncelerin serimlendiği yazılar bulacaksınız (Derleyen: İsmail Serin, Bursa: Asa Kitabevi Yayınları, 2010).

Yukarıda bilgileri verilen kitaba <http://philosophy.uludag.edu.tr/ufk/sites/default/files/978-975-8149-42-1.pdf> adresinden de ulaşılabilir.

K İ T A P

İ N T E R N E T

Özgürlük ve eşitliğin modern düşüncede ve daha çok da Aydınlanma'da izlerini sürdükten sonra, şimdi de özgürlük ve eşitlik ile ilgili öne sürülmüş başlıca düşünceleri yakından tanıyalım. Bu düşünceleri, özgürlükle ilgili olanları ve eşitlikle ilgili olanları ayrı ayrı kapsayacak biçimde, iki başlık altında tanımayaya çalışacağız.

SIRA SİZDE

1

Özgürlük ve eşitlik sizce neyi ifade etmektedir? Siz özgür ve eşit bir toplumu nasıl tanımlarsınız ya da hangi topluma özgür ve eşit dersiniz? Aranızda gruplar oluşturarak tartışınız.

ÖZGÜRLÜKLE İLGİLİ BAŞLICA DÜŞÜNCELER

Özgürlüğün, temelde özgür istenç ve belirlenimcilik tartışması ekseninde, bireylerin eylemlerinde özgür olmasını -engellenmemesini- ve eylemlerinin sorumluluğunu taşıması anlamında etik bir kavram olduğuna, bu nedenle de temelde bir etik sorunu olduğuna yukarıda değinmiştik. Ünitimizin bu kısmında, başta belirlediğimiz sınırlamanın izinden giderek, insanın toplumsal yaşamdaki özgürlükle -toplumsal özgürlükle- ilgili başlıca görüşleri tanımayaya çalışacağız. Bu görüşlerin başlıcaları, özgürlükçülük (libertarianism), bireycilik (individualism), toplulukçuluk ya da cemaatçilik (communitarianism) ve liberalizm olarak sıralanabilir.

Özgürlükçülük, insanın özgürleşmesine engel olan her türlü belirlenimciliğe karşı çıkan, insanın özgürce eylemesine sınır koyan her türlü kural ve düzeneğe itiraz eden ve bilinçli insan eylemlerinin sonuçlarını nedensel açıklamalara indirgenemeyeceğini savunan öğretisi veya klasik liberalizmin ilkelerini benimseyerek devlet denetimlerine karşı çıkan ideolojik bakış açısıdır denebilir (Güçlü vd. 2008, s. 1110). Özgürlükçülüğü savunanlar, kapitalizmin de yaygınlaştırmaya çalıştığı serbest piyasa ekonomisi, dolaşımda serbestlik gibi unsurları toplum yaşamı için vazgeçilmez olarak yorumlarken, ahlâkî-tutucu sınırlamalara da şiddetle karşı çıkarlar (a.y.). Özgürlükçülüğün 20. yüzyıldaki en bilinen temsilcileri olarak Robert Nozick'i (1938-2002) ve Friedrich August von Hayek'i (1899-1992) sayabiliriz. Her iki düşünürün de toplumsal özgürlükle ilgili üzerinde uzlaştıkları başlıca görüşler şöyle sıralanabilir: 1. Özgürlük, devlet ya da kişi denetiminin yokluğu demektir. 2. Devletin temel görevi, toplum refahını ve mülkiyet ya da sermaye dağılımını düzenlemek değil, yalnızca toplum düzenini korumak ve kendiliğinden oluşmayan kamu hizmetlerini sağlamaktır. Devlet bu sınırın ötesine geçtiğinde kaçınılmaz olarak totaliterleşecek ve bireysel özgürlükler kısıtlanacaktır, bu da kaçınılması gereken bir durumdur.

Bireycilik de, özgürlükçülükle benzer biçimde, bireyi tüm toplumsal yaşamın temeline koyan, dahası, bireyi "kendinde varlık", "kendi başına amaç", "en yüksek değer" gibi nitelemeler çerçevesinde tanımlayan ve yorumlayan bir öğretidir (a.y., s. 243). Bireyciliğin en bilinen biçimlerinden birini, yani yöntembilgisel yahut açıklayıcı bireyciliği, Karl Popper, John Stuart Mill, Max Weber, F. A. von Hayek gibi düşünürlerde görebiliriz. Bu anlayışa göre, yalnızca bireyin gerçekliği sözkonusudur ve bireyin içinde yer aldığı öne sürülen toplumsal gerçeklik, bütünlük, toplumsal yapı gibi varlık alanları, yalnızca anlığın (zihnin) bir inşasıdır. Başka bir deyişle, birey dışında bir toplumsal gerçeklikten söz etmek anlamsızdır. Bunun tam karşıtı olan bütüncülük (holism) ise bütünün parçalarından daha fazlası olduğu ontolojik varsayımından yola çıkan ve toplumsal yapı ya da bütünün bireyden daha fazla belirleyici olduğunu savunan, Karl Marx, August Comte, Emile Durkheim gibi düşünürler tarafından temellendirilmeye çalışılan öğretidir (a.y., s. 270).

Bireycilik ve özgürlükçülüğün birbirine benzeyen yanları olduğu gibi, bireyciliğe karşı çıkan bütüncülük ile liberalizme karşı sert eleştiriler getirmiş olan toplu-

Özgürlükçülük, bir yandan insan üzerindeki her türlü sınırlayıcılığa karşı çıkarken, toplum yaşamında devletin bireye müdahalelerinin de meşru olmayacağını savunur. 20. yüzyılda özgürlükçülüğün en bilinen savunucuları Nozick ve Hayek'tir.

Bireycilik, bireyi asıl gerçek varlık olarak gören ve toplumsal gerçeklik, bütünlük gibi kavramların birey olmadıkça hiçbir anlam ifade etmeyeceğini savunan bir öğretidir. Oysa bütüncülük, bütünü parçalardan daha fazlası olarak, başka bir deyişle, toplumu bireyden daha fazlasını ifade eden ve belirleyiciliği daha fazla olan bir bütün olarak yorumlar.

lukçuluk ya da cemaatçilik arasında da benzerlikler bulunur. Toplulukçuluk, bireysel özgürlükler uğruna, toplumsal bütünlüğün, toplumu toplum yapan değer dizilerinin yok sayılamayacağını, hatta aksine toplumsal özelliklerimizin bireysel tercihlerimizi belirlediğini, kısacası bireyin toplumsal bakımdan bir belirlenimciliğe bağlı olduğunu savunan bir öğretilerdir. Bu öğretiye göre, söz gelimi, evrensel ilkeler olarak görülen özgürlük ve eşitliğe bile, toplumsal özelliklerimizden, eğilimlerimizden, kısacası kim olduğumuzdan bağımsız olarak açıklama getiremeyiz; çünkü toplulukçuluğun önde gelen savunucularından Alasdair Mac Intyre'nın da (1929-) belirttiği gibi, “...*İnsan toplumuna bize verili bir veya birkaç karakterle, yani bize verilen rollerle katılırız...Birinin oğlu veya kızıyım, bir başkasının yeğeni veya amcası; bu veya şu kentin yurttaşıyım,... Buna göre benim için iyi olan, bu rolleri taşıyan için de iyi olmak zorundadır. Böyle biri olarak, ailemin, kentimin, kabilemin veya ulusumun geçmişinden çeşitli borçluluklar, meşru beklentiler ve yükümlülükler devralırım*” (Mac Intyre 1984, s. 216 vd.'dan çevirerek aktaran: Yazıcı 2008, s. 176).

Son olarak, liberalizmi, özgürlüğü ve yasalar önünde eşitliği bir arada, siyasal bir toplumun olmazsa olmazı olarak savunan, temelde ekonomik ve siyasi bir öğreti olarak betimleyebiliriz. Liberalizmin öne çıkardığı başlıca değerler, hoşgörü, din ve vicdan özgürlüğü, yansızlık, özel alana saygı ve devletin sınırlılığıdır. Bu öğreti, bireyi tüm toplumsal yaşamın ve siyasi çözümlemenin nihai amacı olarak görmesi bakımından bireycilikle uzlaşsa da toplumun bütününe yaygın bir özgürlük anlayışını savunan liberaller de vardır. Liberalizme göre, devlet birey için vardır ve zaten insan tarafından kurulmuş bir varlıktır (Yazıcı 2008, s. 174-175). Aydınlanma ve Endüstri devriminden bu yana savunulan ekonomik liberalizm, devletin ekonomiye müdahalesinin en alt sınıra çekilmesini savunur ve devletin hiç müdahalesinin olmamasını ideal bir durum olarak görür (Güçlü vd. 2008, s. 891). Siyasal liberalizme göreyse devlet toplumsal ve kültürel yaşamı düzenlemede hiçbir belirleyici rol üstlenmemelidir, hatta siyasal kuruluşların meşruluğu, siyasal ve toplumsal çıkarlardan bağımsız olarak kişisel çıkarların sağlanmasına ve korunmasına katkı ölçütü üzerinden değerlendirilir (a.y.).

Ne var ki liberalizme bazı eleştiriler de yöneltilmiştir. Bu eleştirileri şöyle sıralayabiliriz: 1. Liberalizm, bireyciliği ön plana çıkarırken toplumsal etkeni arka plana iterek sanki toplumdan ayrı birey ya da toplum değerlerinden ayrı soyut kurallar varmış gibi bir tutum takınmıştır. Bu tutum da gerçekte bağdaşmaz (a.y., s. 892). Bu eleştiriler, felsefe eleştirileridir. 2. Liberalizm, refahın ve iktidarın yalnızca birkaç kişinin elinde toplanması eleştirisine karşı savunusu olmayan, insanın siyasal ve toplumsal doğasına ilişkin çözümlemelere yer vermeyen bir tür “özgür pazar ideolojisi”nden başka bir şey değildir (a.y., s. 891-892). Bu eleştiriler, sol ideolojik tabandan gelmiştir. 3. Liberalizm, yerleşik kurum ve geleneklere karşı duyarsız kalmış ve bireysel özgürlüğün artırılması için toplumsal yapıya ve sınırlandırmalara duyulan gereksinimi göz ardı etmiştir (a.y., s. 892). Bu eleştiriler de sağ ideolojik tabandan gelmiştir.

Görüldüğü gibi, liberalizm, bireye tanınan özgürlük alanının genişletilmesi düşüncesini ön plana çıkarırken toplumsal gerçekliği ve özgürlükteki sınırlılıkları göz ardı etmiş, refahın ve toplumsal, siyasal hakların eşit dağılımını gözetmekle ilgilenmemiştir. Oysa eşitlik de demokratik bir toplum düzeninin sürdürülebilirliği için özgürlük kadar gözetilmesi gereken bir ilkedir. Şimdi de eşitlikle ilgili öne sürülmüş başlıca düşünceleri tanımaya çalışalım.

Özgürlükçülük ve bireycilik, bireyin esas olduğunu ileri sürerken, bütüncülük ve toplulukçuluk, bireyin ancak kendisini oluşturan toplum bütünü içinde anlam kazanacağını, dolayısıyla da bireyi temel ve tek gerçek varlık olarak görmenin hatalı olacağını savunmuşlardır.

Bireyciliği savunan başlıca düşünürler Mill, Popper, Weber ve Hayek; bütüncülüğü savunan başlıca düşünürler Marx, Comte, Durkheim; toplulukçuluğun başlıca savunucuları ise Alasdair MacIntyre ve Michael Sandel gibi düşünürlerdir.

Ekonomik liberalizmin temel sloganı “Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler”, siyasal liberalizmin temel sloganı da “En iyi hükümet, en az hükümet edendir” olarak bilinir.

Liberalizm, hoşgörü, din ve vicdan özgürlüğü, özel alana saygı ve devletin sınırlılığı gibi değerleri ön plana çıkarmıştır. Liberallere göre, devlet birey için vardır, birey devlet için değil.

Liberalizm de diğer pek çok düşünce ve öğreti gibi eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ideolojik temelli olduğu gibi, felsefi temelli de olmuştur.

Din ve ahlak geleneklerinde karşımıza çıkan varlıksal/özel eşitlik, Marxist insan felsefesinde, insanların doğa karşısındaki egemenliğini giderek arttıran, daha genel bir etkileşime, özerkliğe, bilince ulaşmaya yönelen ve bu doğrultuda kendi yapıp etmeleriyle kendini biçimlendiren evrensel ölçekte özgür varlıklar olmak bakımından eşit oldukları düşüncesine dayanarak temellendirilmeye çalışılmıştır.

EŞİTLİKLE İLGİLİ BAŞLICA DÜŞÜNCELER

Eşitlikle ilgili başlica düşünceleri, eşitlik tiplerini ortaya koyan düşünceler ile eşitliğe karşı, yani eşitliğin günümüz siyasal ve toplumsal koşullarında gerçekleştirilebilir bir ideal olmadığını savunan düşünceler olmak üzere ikiye ayırmak olanaklıdır. Eşitliğin, varlıksal/özel eşitlik, fırsatta eşitlik, şartlarda eşitlik ve sonuçlarda eşitlik olmak üzere dört temel tipte görüldüğünü savunan Bryan Turner'a (1945-) göre, varlıksal/özel eşitlik, en çok dinlerde ve ahlak geleneklerinde rastlanan bir eşitlik tipidir (Turner 2007, s. 36). Her ne kadar modern dünyada sekülerleşme (laikleşme) ve doğal hukukun insan doğasıyla ilgili tartışmanın ahlâkî çerçevesini çizme özelliğini yitirmesinin sonucu olarak önemini yitirmiş görünse de, Marxist felsefi antropolojide de bu kabul temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu temellendirmeye göre, insan özü gereği, doğa karşısındaki egemenliğini giderek arttıran, daha genel bir etkileşime, özerkliğe, bilince ulaşmaya yönelen ve bu doğrultuda kendi yapıp etmeleriyle kendini biçimlendiren evrensel ölçekte özgür bir varlıktır (a.y.).

K İ T A P

Bryan Turner'ın *Eşitlik* adlı yapıtı, eşitliğin felsefi ve sosyolojik temellerinin başarıyla çözümlendiği bir kitaptır (çeviri: Bahadır Sînâ Şener, Ankara: Dost Yayınları, 2007).

Şartlarda eşitlik ve fırsatta eşitlik birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; ilki sağlanmadan ikincisi sağlanmış olmaz. Her iki eşitlik anlayışına göre de, toplumda sunulan belirli olanaklara erişim, bir yarış/rekabeti gerektirmektedir. Dolayısıyla modern düşüncenin ürünü olan bu eşitlik anlayışlarının temelinde liberal-kapitalist bir zihniyet vardır.

Sonuçlarda eşitlik, yasama, pozitif ayrımcılık güden toplumsal programlar gibi araçlardan yararlanılarak eşitsizliğin giderilmesini amaçlar ve böyle bir amaç koyması bakımından, sosyalist siyasetçiler için ilham kaynağıdır.

Ne var ki günümüzde varlıksal/özel eşitliği savunanlara pek rastlamıyoruz. Diğer yandan, modern düşüncede eşitlik, karşımıza daha çok fırsatta eşitlik ve şartlarda eşitlik biçiminde çıkmaktadır (a.y.). Firsatta eşitlikle işaret edilen, önemli toplumsal kurumlara girme hakkı, kaliteli eğitimden yararlanma hakkı gibi hakların herkese tanınması ve çalışkanlık, başarı, yetenek gibi genel-geçer ölçütlere bağlı olması gerekliliğidir. Şartlarda eşitlik de bu bakımdan, fırsatta eşitlikten ayrı tutulamaz; fakat şartlarda eşitlik, fırsatta eşitliğe ek olarak yarışa katılanların yarışa aynı noktadan, yani ekonomik ve toplumsal şartlar eşitlenmiş olarak ve abartısız engellerle başlamasının sağlanması gerektiğine de işaret eder: Hatta şartlarda eşitlik sağlanmadan, fırsatta eşitliğin de sağlanmış olamayacağı öne sürülür (a.y., s. 37).

Sonuçlarda eşitlik ise başlama noktası ve koşulları, doğal yetenek gibi unsurlar gözetilmeksizin, yasama veya diğer siyasal araçların kullanılarak sonuçlarda eşitliğin sağlanmasını esas alır (a.y.). Kadınlar, çocuklar, etnik azınlıklar gibi ayrıcalıksız ya da avantajlı gruplar için olumlu ayrıcalık (pozitif ayrımcılık) güden toplumsal programlar, Turner'a göre, şartlarda eşitsizliği toplumsal eşitliğe dönüştürmeyi amaçlar (a.y.). Sonuçlarda eşitlik düşüncesi, dile getirilen bu özellikleri, fakat bundan da çok rekabete ve piyasaya özgü eşitsizlikleri gidermeyi amaçlaması bakımından sosyalist politika programlarına ilham kaynağı olmuştur (a.y., s. 38).

Ne var ki eşitliği savunulabilir bulmayan, böyle bir idealin gerçekleştirilmesinin günümüz koşullarında neredeyse olanaksız olduğunu, eşitliğin sağlanmasının belinin bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması olacağını ileri sürenler de bulunmaktadır. Eşitliğe karşı ileri sürülen savları şöyle özetleyebiliriz: 1. Farklı eşitlik tipleri çoğu kez bağdaşmaz. Söz gelimi fırsatta ve şartlarda eşitlik, sonuçlarda eşitsizlik doğurabilir (a.y.). 2. Toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik bir program uygulanabilir olmaktan uzaktır, çünkü şartlarda ve sonuçlarda köklü bir eşitlik meydana getirmek, devletin toplumu totaliter bir yapıya dönmeye zorlayıcı araçlar kullanacak siyasi bir tutuma girmesine yol açabilir. Böylelikle yeteneği, başarıyı ve bireyden kaynaklanan diğer özellikleri ikincil kılacak bir tür siyasal despotluk tehlikesi bulunmaktadır (a.y.). 3. Bazı köktenci eşitlik biçimleri istenebilir değildir, çünkü eşitliği sağlamak başka istenen değerlerle bağdaşmayabilir. Hatta eşitlik, kişisel öz-

gürlük idealiyle bağdaşmaz, yani eşitlik idealiyle kişisel özgürlük ideali birbirini dışlar (a.y., s. 39).

Eşitliğe karşı ileri sürülen görüşlerden bazıları da ideolojik bir yöne sahiptir. Turner bunları “eşitsizlik ideolojileri” olarak adlandırmış ve dinsel, doğal ve ekonomik eşitsizlik olarak üç ana başlık altında incelemiştir (a.y., s. 79-101). Dinsel eşitsizlik, geleneksel biçimde kişiler arası eşitsizliği meşrulaştıran ideolojilere kaynaklık eder, fakat her din geleneği, böyle bir meşrulaştırmaya aynı ölçüde yatkın değildir (a.y., s. 80). Söz gelimi, Max Weber’e göre modernizmi kolaylaştıran Kalvinci Protestanlık ile modernizme karşı olarak konumlanabilecek Hinduizm, Konfüçyüsçülük, Budacılık gibi Asya tipi dinler eşitsizliği temellendirme bakımından eşdeğer tutulamaz (a.y.). Özellikle dinin özü itibarı ile sorgulanamadan inanılan dogmalarla örülü olması, insanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrı’nın bir buyruğu olduğu yorumunu yapanların işini kolaylaştırmaktadır. Oysa eşitlikle ilgili düşünceleri tartışmaya açtığımız bu başlığın ilk cümlelerinde ifade ettiğimiz gibi, modern düşünceden çok önce, tek tanrılı dinlerde eşitliği temellendirici unsurlar bulmak da olanaklıdır. Örneğin Hristiyanlığa göre, tüm insanlar, Tanrı’nın çocukları olmak bakımından eşittir.

Doğal eşitsizlik, Endüstri devrimi sonrasında Darwin’in geliştirdiği Evrim kuramını temel alır. Yalnızca ekonomik değil, ırksal eşitsizliğin de doğal temelleri (doğal seçim/ayıklama süreci) olduğunu öne sürmüş olan doğal eşitsizlik/Sosyal Darwincilik, 19. yüzyıl sonlarında özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde popüler hâle gelmiş, emperyalizmin ve ırkçılığın temellendirilmesinde sıklıkla başvurulmuş bir görüş olarak düşünce tarihindeki yerini almıştır (a.y., s. 86).

Ekonomik eşitsizlik ise faydacılığı, sekülerliği, modern kapitalizmin klasik ekonomiyi anlayışını temel alır ve mülkiyeti, mülk üzerindeki eşitsiz dağılım hakların doğal olduğunu savunur. Liberal düşüncenin öncülerinden Locke’a göre insanın emek verdiği şeyler üzerindeki mülkiyet hakkı, doğal bir haktır ve kimsenin elinden zorla alınamaz. Sivil çıkarlar “Hayat, özgürlük, sağlık ve bedenin dinlenmesi; para, arazi, ev, eşya ve benzeri dışsal şeylerin mülkiyetidir” (Locke 1995, s. 27). Bu anlayışa göre, sahip olunan mülkiyetin miktarına ve değerine bağlı olarak ekonomik-toplumsal sınıf ayrımlarının olması, toplumun doğal düzeninin bir parçasıdır. Modern kapitalizmin klasik ekonomi anlayışı ise en yetkin ifadesini Adam Smith’in (1723-1790) *Ulusların Zenginliği (The Wealth Of Nations)* adlı yapıtında bulur.

Tüm bu eleştirilere ve ideolojik temellendirme çalışmalarına karşın, toplumsal ve ekonomik eşitliğin siyasal eşitlikten daha önemli olduğu düşüncesi, genel kabul görmektedir; çünkü toplumda eşitsizliğin azaltılması yönündeki çabaların artması hem çatışma ve gerilim ortamının azalmasına hem toplumu oluşturan gruplar arasında işbirliğine hem de yönetime ilişkin meşruiyet duygusunun artmasına yol açar (a.y., s. 46). Başka bir söyleyişle, insanlara yalnızca yasalarla ve ilkece tanınmış eşit haklar, toplumsal yaşamda karşılığını bulmadıkça yani hayata geçmedikçe bir anlam ifade etmez ve böyle bir ortamda özgürlük de içi boşaltılmış bir ideal durumuna düşebilir.

Şimdiye dek söylenenlerden, özgürlük ve eşitliğin toplumsal düzen içerisinde ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu-en azından oluşturmaya gerektiğini-, daha da önemlisi bu iki olgunun birbiriyle sıkı bir ilişki içinde olduklarını çıkarmak mümkündür. Öyleyse “Özgürlük ve eşitlik arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusunu sormak kaçınılmazdır. Bu soruya siyaset felsefesi ekseninde verilebilecek yanıtları ünitemizin son başlığı altında ele alacağız.

Eşitliğe karşı savların eksenini liberal düşünce oluşturmaktadır. Liberaller bir yandan eşitliğin gerçekleşmesi için devletin devreye girmesi durumunda ortaya siyasal despotluğun çıkacağını, diğer yandan eşitliğin gerçekleşmesinin bireysel özgürlükleri ikinci plana atarak değersizleştireceğini savunarak, eşitliğin gerçekleştirilebilir bir ideal olmadığını temellendirmeye çalışırlar.

Eşitsizliği dinsel, doğal ve ekonomik açılardan temellendirmeye çalışan ve bu temellendirmelerle eşitsizlik ideolojilerine yol açan düşünme biçimleri de vardır.

Doğal eşitsizlik, insanların ekonomik ve ırksal açıdan eşit olamayacaklarını, bunun da temelinde doğal seçim/ayıklama sürecinin bulunduğunu savunan bir görüştür. Darwin’in geliştirdiği evrim kuramını temel aldığından, toplumsal alanda bu görüşleri savunanlara Sosyal Darwinciler de denir.

Ekonomik eşitliğin dayandığı düşünsel temeller arasında faydacılık, sekülerlik (laiklik, dünyevilik) ve modern kapitalizmin klasik ekonomi anlayışı yer alır.

Ekonomik eşitsizliği temellendiren başlıca liberal düşünürler olarak Locke ve Smith sayılabilir.

Sizce eşitliğin önemsenmediği ve gözetilmediği bir toplum düzeninde, bireyin özgürlüklerden yararlanma olanağı var mıdır? Eşitlik ve eşitsizlikle ilgili ele alınan görüşleri de göz önüne alarak yanıtınızı temellendirmeye çalışın.

ÖZGÜRLÜK-EŞİTLİK İLİŞKİSİ

Özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişkiyi kurmak üzere göz önünde bulundurulacak ilk düşünce, her ikisinin de insanın toplumsal yaşamda arzuladığı ve sahip olmak için mücadele ettiği idealler, ideler-gereklilik düşünceleri- olduğudur. İnsanın hem eşit hem özgür olma hem de bir toplum içinde kardeşçe bir arada yaşama isteği, ünlü şairimiz Nazım Hikmet'in "Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine; bu hasret bizim" dizesinde en yetkin ifadesini bulur. Fakat yukarıda da özgürlük ve eşitlik üzerine çeşitli görüşleri incelerken örneklerini gördüğümüz gibi, özgürlüğü ve eşitliği aynı anda aynı ölçüde isteyebilesek bile, ikisine aynı anda sahip olmak olanaksız gibi görünmektedir. Başka bir deyişle, günümüzün toplumsal ve ekonomik koşulları insanı liberalizm ile sosyalizm arasında adeta tercih yapmaya zorlamaktadır (Tepe 2010, s. 1-2). Özgürlük ve eşitlik arasındaki öncelik-sonralık kavgası sosyalizm-liberalizm kavgası olarak karşımıza çıkmakta, en azından sosyalizm-liberalizm çekişmesinde ana eksenlerden birini bu özgürlük-eşitlik karşıtlığı oluşturmaktadır (a.y., s. 2). Fakat özgürlük ve eşitlik arasında gerçekten de seçim yapmak bir zorunluluk mudur? Bir toplumda hem özgürlük hem de eşitlik birlikte varolamaz mı? İşte biz ünitemizin bu son kısmında özgürlük-eşitlik arasındaki ilişkiyi, tam da bu soru ekseninde ele alacağız.

Liberal tez yukarıda da değindiğimiz gibi "kişisel çıkar" ile "toplumsal gereklilikler" arasında kaçınılmaz ve zorunlu bir çatışma olduğu varsayımına dayanır. Turner'a göre "Liberalizm, birey ile toplum arasında sahte bir ikilik öngörür", fakat "...kişisel doyuma ulaşmak ancak devlet destekli bir toplumsal çevrede olanaklı olduğundan, böyle bir felsefi görüş de toplumbilim açısından tartışmalıdır... Özbilince, düşünümüne sahip eğitilmiş birey olmak, esas olarak toplumsal bir süreçtir (Dolayısıyla kişi ile toplum arasındaki liberal karşıtlık tartışmalıdır). Toplumsal yurttaşlık, eşitlik ve bireysel gelişme arasındaki köklü ilişkiyi de bu sayede değerlendirebiliyoruz. Modern toplumlarda bireysel olanakların artması, yurttaşlık haklarının evrensel düzlemde yaygınlaşmasıyla olanaklı olmuştur ve bireyin eğitimi ilerletme özgürlüğü, devletin zenginliği genel eğitimi olanaklı kılacak biçimde yeniden bölüştürmek üzere işe karışmasını gerektirir. Dahrendorf'un açıkça belirttiği gibi, 'toplumsal farklılaşma hiyerarşisinde daha elverişsiz konumda bulunanlara özgürlük şansını ancak 'yurttaşlık hakları' verdiği için, özgürlük ile eşitlik arasında kaçınılmaz bir çatışma yoktur" (Turner 2007, s. 39-40). Görüldüğü gibi, birey özgürlükleri toplumdaki gereksinimlerle, dahası, özgürlük talepleri eşitlik talepleriyle zorunlu bir çatışma ilişkisi içinde değildir.

Fakat eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik herhangi bir girişim, koşulları eşitleyecek ve var olan ayrıcalıkları kaldıracak belirgin bir devlet müdahalesini ya da toplumsal müdahaleyi gerektirir; ancak böyle bir müdahale özgürlüğün bireysel ya da özel uygulamalarına karışmak demektir. Ussalcı yaklaşım bu çelişkiyi şu varsayımlarla açıklar: 1. Hiçbir birey, eşitliğin olmadığı bir toplumda sahip olduğu zenginlik ve ayrıcalıklardan isteyerek vazgeçmeyecektir. Dolayısıyla toplumsal eşitliği amaçlayan programlar, bireyin demokratik haklarına müdahale etmek zorundadır. 2. Sosyalistler bireyciliği tepkisel bir öğreti olarak kabul ederlerken liberaller bireyin sosyalizm tarafından çekip çevrilmesini totaliter bir politika biçimi olarak görürler.

Özgürlük-eşitlik arasında seçim yapmanın kaçınılmazlığına yapılan vurgu, günümüzde en çok liberalizm-sosyalizm karşıtlığı ekseninde ortaya çıkmaktadır.

Bryan Turner, kişi ile toplumu birbirine karşıt olarak koyan liberal görüşü tartışmalı bulmakta, özgürlük ile eşitliğin bağdaşmaz idealler olmadıklarını ileri sürmektedir.

Bu tarz değerlendirmelerin, dolayısıyla da özgürlük ve eşitlik arasında neredeyse geleneksel boyuta varan günümüzdeki karşıtlığın altında yatan nedenlerden biri, Turner'a göre, bireycilik kavramının ilkeliliği ve az gelişmişliğidir (a.y., s. 93). Turner'ın bireysellik ve bireyleşmeye yaklaşımı şöyle özetlenebilir: 1. "Bireysellik farklılığın önemini vurgular; oysa bireyleşme, eşitliğin temeli olarak aynışmayı hedefleyen idari bir süreçtir. Bürokrasi ve bireyleşme olmasaydı şartlarda eşitliği sağlamak ya da sonuç eşitliğini yaratmak olanaksız olurdu. Birey, asgari sosyal yardımlar olmadığında, hastalık ve toplumsal yoksunluğa karşı savunmasızdır. Bu anlamda yurttaşlık özgürlüğü olanaklı kılar, örselemez" (a.y., s. 96-97). 2. "Bireycilik ile eşitlik arasındaki klasik çelişki, yersiz bir çelişkidir; çünkü bireysel düzlemde kişisel gelişimin sağlanması, devletin ve toplumun önemli katkılarda bulunmasını da gerektirir (a.y., s. 133).

Turner gibi düşünen bir başka çağdaş düşünür de Steven Lukes'dur. Lukes, *Bireycilik* adlı yapıtında, özgürlük ve eşitlik ilişkisini bireycilik açısından değerlendirmeye çalışmış ve o da özgürlük ve eşitliğin birbirini dışlamak şöyle dursun, aksine birbirini içerdiklerini, hatta gerektirdiklerini ileri sürmüştür. Lukes'a göre eşitlik insana saygı düşüncesi üzerine kurulmuştur ve özgürlük de günümüzde kişisel özerklik, kamu müdahalesinin olmayışı ve kendini geliştirme gücünün bir alaşımı olarak görülmelidir (Lukes 1995, s. 131-136). Özerklik deneyimi belirli bir özel alanı veya başkalarınca müdahale edilmezliği gerektirir. Yine özerkliğin zorunlu bir biçimi de olanakları geliştirme özerkliğidir. Ayrıca kişisel özgürlükten ve "negatif özgürlük"ten söz etmek de zorunlu olarak özerklik gerektirir. Son olarak kendini geliştirme de aynı biçimde hem özerkliği hem de belirli bir müdahale edilemez özel alanı varsayar (a.y., s. 140-141).

Ünitemizde özgürlük ve eşitlikle ilgili yukarıda değindiğimiz başlıca düşünceleri göz önüne alarak bir değerlendirme yaptığımızda, özgürlük ve eşitlik arasında siyaset felsefesi açısından karşıtlık ilişkisi kurulabileceği gibi bir bağdaşım ya da birbirini gerektirme ilişkisi kurulabildiği, bunun ise "özgürlük" ve "eşitlik"ten anlaşılan şeye göre farklılık gösterdiği görülür. Ama "özgürlük"ten istediğini yapma ya da engellenmeme yerine, bir olanağı, "değerlerce belirlenme olanağını" anlarsak, bir toplumda temel hakların korunmasını sağlayan yasalar ile ilgili kurum ve kuruluşlar varsa orada özgürlüğün olduğunu söyleyebiliriz. "Bir ülkede bireye sosyal, ekonomik haklar ve bazı siyasal haklar tanıyan yasalar, bireylerin hepsinin temel haklarını koruma olanağını sağlıyorsa ... bu tür özgürlükler o ülkede vardır. ... Başka bir deyişle, yasal olarak tanınan hakkın eşitlik ilkesiyle ilgisinde sınırları ve bu sınırların genişliği, o ülkede o özgürlüğün sınırlarını da çizer" (Kuçuradı 2010, s. 34). Özgürlük bu biçimde anlaşıldığında bırakın özgürlük ve eşitliğin çatışmasını, eşitlik olmadan bir toplumda özgürlük de olamaz, yani özgürlük toplumdaki tüm bireylere eşit biçimde sağlanmamışsa -tüm bireylerin temel hakları korunamamışsa- orada özgürlüğün varlığından söz edilemez.

Ussalcılara göre eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik her devlet ya da toplum müdahalesi, doğası gereği antidemokratiktir ve bireyi devletin kontrolüne bırakmak totaliter politikalar doğurur.

Özgürlük ve eşitlik, birbirini dışlayan idealler olmadığı gibi, birbirine yakından ilişkilidir. Bireylerin yurttaşlık haklarından yararlanma olanaklarının artması çoğu kez devletin bazı ekonomik ya da siyasi programları hayata geçirmesini gerektirir.

Steven Lukes, Bryan Turner gibi, özgürlüğün ve eşitliğin birbirine çatışmak zorunda olmadıklarını ileri süren düşünürlerdendir.

Lukes'a göre eşitlik, insana saygı düşüncesi üzerine kurulmuştur. Özgürlük ise günümüzde

- kişisel özerklik,
- kamu müdahalesinin olmayışı ve
- kendini geliştirme gücünün bir alaşımı olarak görülmelidir.

Özgürlük ve eşitlik arasında bir seçim yapmak günümüzde bir zorunluluk mudur, neden? Tartışın.

Özet

Özgürlük ve eşitlik kavramlarını ve bu kavramların tarihsel arka planını tanımak.

Özgürlük ve eşitlik, toplum halinde yaşamın başlangıcından bu yana insanlar için bir arayış olmuştur, hatta insanların özgür ve eşit doğduğu, tektanrılı dinler tarafından da çeşitli biçimlerde dile getirilmiş ve Tanrı inancı üzerinden temellendirilmiştir. Özellikle de özgürlük gerek metafizik alanında gerekse etik alanında ortaya çıkmış olan özgür istenç-belirlenimcilik tartışmasının odağında yer alan ve daha çok etiğin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşitlik de, adalet ve hakkaniyet gibi sorunlarla ilişkili ele alınan bir kavram olması bakımından, siyaset felsefesinin olduğu kadar etiğin ve hukuk felsefesinin de bir sorunudur. Tarihsel bir olgu olarak bakıldığında eşitliğin siyasal bir ilke olarak anayasalarda yer almasının 18. ve 19. yüzyıllarda, uluslaşma süreciyle iç içe gerçekleştiği görülür. Fakat eşitlik taleplerinin tarihsel geçmişi bu kadar yeni değildir.

Siyaset felsefesi açısından özgürlükle, bireyin daha çok toplum içindeki eylemlerinde engellenmemesine ve sınırlarına vurgu yapılarken, eşitlikle ise toplumsal yaşam içerisinde haklardan yararlanmada eşit olmaya, ayrımcılık yapılmamasına işaret edilmektedir. Özgürlük ve eşitliğin felsefi bir tartışmanın konusu kılınmalarının daha çok modern felsefe, hatta özel olarak Aydınlanma felsefesi ile başladığı öne sürülebilir. Aydınlanmanın idealleştirdiği toplum düzeninin temelinde de “özgürlük”, “eşitlik” ve “kardeşlik” kavramları yer almıştır. Aydınlanma’nın yaygınlaştırmaya çalıştığı kültürel değerler içerisinde, insanın doğuştan eşit olduğu, hukuk önünde ve toplumsal yaşamda herkesin özgür ve eşit bireyler olduğu, her yerde ortak ve akılsal dayanakları olan evrensel değerlerin bize rehberlik ettiği gibi düşünceler birer önkabul olarak yer almışlardır. İnsanlığın akli sayesinde arttırması öngörülen dünyevi mutluluk, yine Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde, devletin vatandaşlarına karşı bir yükümlülüğü olarak algılanmıştır. Böyle bir yükümlülük de en açık biçimde, vatandaşların tümünün hak ve özgürlük sınırlarının olabildiğince genişletilmesiyle gerçekleşebilir.

Fakat şunu da gözden kaçırmamalıdır ki, Aydınlanma düşüncesi, her ne kadar evrensel kabul edilen akıl, özgürlük, eşitlik gibi değerleri öne çıkarmış olsa da, her ulusal kültür içerisinde, farklı kaygılar ön plana çıkmıştır ve bu kaygılar, içinde geliştiği ulusal kültürün Aydınlanma’ya yaklaşımını ve katkısını belirlemiştir. Örneğin, Aydınlanma düşünceleri, İngiltere’de deneyci ve liberal bir ekseninde serimlenirken Fransa’da kendisini usçuluk (rationalism) ve eşitlikçilik biçiminde gösterme olanağı bulmuştur.

Özgürlükle ilgili çeşitli görüşleri açıklamak.

Özgürlükle ilgili öne sürülmüş başlıca düşünceleri şöyle sıralayabiliriz: Özgürlükle ilgili başlıca görüşler, özgürlükçülük (libertarianism), bireycilik (individualism), toplulukçuluk ya da cemaatçilik (communitarianism) ve liberalizmdir.

Özgürlükçülük, bir yandan insan üzerindeki her türlü sınırlayıcılığa karşı çıkarken toplum yaşamında devletin bireye müdahalelerinin de meşru olmayacağını savunur. 20. yüzyılda özgürlükçülüğün en bilinen savunucuları Nozick ve Hayek’tir. Bireycilik de özgürlükçülükle benzer biçimde, bireyi tüm toplumsal yaşamın temeline koyan, dahası bireyi “kendinde varlık”, “kendi başına amaç”, “en yüksek değer” gibi nitelermeler çerçevesinde tanımlayan ve yorumlayan bir öğretilerdir. Yöntembilgisel yahut açıklayıcı bireyciliğe göre, yalnızca bireyin gerçekliği söz konusudur ve bireyin içinde yer aldığı öne sürülen toplumsal gerçeklik, bütünlük, toplumsal yapı gibi varlık alanları, yalnızca anlığın (zihnin) bir inşasıdır. Yani birey dışında bir toplumsal gerçeklikten söz etmek anlamsızdır.

Bireyciliğin tam karşısı olan bütüncülük (holism) ise bütünün parçalarından daha fazlası olduğu ontolojik varsayımından yola çıkan ve toplumsal yapı ya da bütünün bireyden daha fazla belirleyici olduğunu savunan, Marx, Comte, Durkheim gibi düşünürler tarafından temellendirilmeye çalışılmış bir öğretilerdir. Toplulukçuluk da bütüncülükle benzer biçimde, bireysel özgürlükler uğruna, toplumsal bütünlüğün, toplumu toplum yapan değer dizilerinin yok sayılamayacağını, hatta aksine toplumsal özelliklerimizin bireysel ter-

cihlerimizi belirlediğini, kısacası bireyin toplumsal bakımdan bir belirlenimciliğe bağlı olduğunu savunur. Toplulukçulara göre, söz gelimi, evrensel ilkeler olarak görülen özgürlük ve eşitliği bile, toplumsal özelliklerimizden, eğilimlerimizden, kısacası kim olduğumuzdan bağımsız olarak ele alamayız.

Son olarak, liberalizmin öne çıkardığı başlıca değerler, hoşgörü, din ve vicdan özgürlüğü, yansızlık, özel alana saygı ve devletin sınırlılığıdır. Bu öğreti, bireyi tüm toplumsal yaşamın ve siyasi çözümlemenin nihai amacı olarak görmesi bakımından bireycilikle uzlaşsa da toplumun bütününe yaygın bir özgürlük anlayışını savunan liberaller de vardır. Liberalizme göre, devlet birey için vardır ve zaten insan tarafından kurulmuş bir varlıktır. Ne var ki liberalizm, bireye tanınan özgürlük alanının genişletilmesi düşüncesini ön plana çıkarırken toplumsal gerçekliği, şartlarda eşitliği ve eşitsizlikten kaynaklanan özgürlük sınırlılıklarını göz ardı etmiş, refahın ve toplumsal, siyasal hakların eşit dağılımını gözetmekle ilgilenmemiştir.

Eşitlikle ilgili çeşitli görüşleri açıklamak

Eşitlikle ilgili başlıca görüşler, eşitlik tiplerini ortaya koyan düşünceler ile eşitliğin günümüz siyasal ve toplumsal koşullarında gerçekleştirilebilir bir ideal olmadığını savunan düşüncelerdir.

Varlıksal/özel eşitlik, en çok dinlerde ve ahlak geleneklerinde rastlanan bir eşitlik tipidir. Marxist felsefi antropoloji de varlıksal eşitliği temellendirilmeye çalışmıştır. Bu temellendirmeye göre insan özü gereği, doğa karşısındaki egemenliğini giderek artıran, daha genel bir etkileşime, özerkliğe, bilince ulaşmaya yönelen ve bu doğrultuda kendi yapıp etmeleriyle kendini biçimlendiren evrensel ölçekte özgür bir varlıktır. Modern düşüncede eşitlik, karşımıza daha çok fırsatta eşitlik ve şartlarda eşitlik biçiminde çıkmaktadır. Firsatta eşitlikle işaret edilen ise önemli toplumsal kurumlara girme hakkı, kaliteli eğitimden yararlanma hakkı gibi hakların herkese eşit biçimde tanınması ve çalışkanlık, başarı, yetenek gibi genel-geçer ölçütlere bağlı olması gerekliliğidir. Şartlarda eşitlik de bu bakımdan, fırsatta eşitlikten ayrı tutulamaz; fakat şartlarda eşitlik, fırsatta eşitliğe ek olarak yarışa katılanların yarışa aynı noktadan, yani ekonomik ve toplumsal şartlar eşitlenmiş olarak ve abartısız engellerle

başlamasının sağlanması gerektiğine de işaret eder. Hatta şartlarda eşitlik sağlanmadan, fırsatta eşitliğin de sağlanmış olamayacağı öne sürülür. Sonuçlarda eşitlik ise başlama noktası ve koşulları, doğal yetenek gibi unsurlar gözetilmeksizin, yasama veya diğer siyasal araçların kullanılarak sonuçlarda eşitliğin sağlanmasını esas alır. Sonuçlarda eşitlik düşüncesi, en çok rekabete ve piyasaya özgü eşitsizlikleri gidermeyi amaçlaması bakımından sosyalist politika programlarına ilham kaynağı olmuştur.

Eşitliğe karşı ileri sürülen savları şöyle özetleyebiliriz: 1. Farklı eşitlik tipleri çoğu kez bağdaşmaz. Sözgelimi fırsatta ve şartlarda eşitlik, sonuçlarda eşitsizlik doğurabilir. 2. Toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik bir program uygulanabilir olmaktan uzaktır; çünkü şartlarda ve sonuçlarda köklü bir eşitlik meydana getirmek, yeteneği, başarıyı ve bireyden kaynaklanan diğer özellikleri ikincil kılacak bir tür siyasal despotluk tehlikesini doğurur. 3. Bazı köktenci eşitlik biçimleri istenebilir değildir, çünkü eşitliği sağlamak başka istenir değerlerle bağdaşmayabilir. Hatta eşitlik, kişisel özgürlük idealiyle bağdaşmaz, yani eşitlik idealiyle kişisel özgürlük ideali birbirini dışlar.

Eşitsizlik ideolojileri de dinsel, doğal ve ekonomik eşitsizlik olarak üç ana başlık altında incelenebilir. Dinsel eşitsizlik, geleneksel biçimde kişiler arası eşitsizliği meşrulaştıran ideolojilere kaynaklık eder, fakat her din geleneği, böyle bir meşrulaştırmaya aynı ölçüde yatkın değildir. Özellikle dinin özü itibarı ile sorgulanamadan inanılan dogmalarla örülü olması, insanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrı'nın bir buyruğu olduğu yorumunu yapanların işini kolaylaştırmaktadır. Doğal eşitsizlik, yalnızca ekonomik değil, ırksal eşitsizliğin de doğal temelleri (doğal seçim/ayıklama süreci) olduğunu öne sürmüş, 19. yüzyıl sonlarında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde popüler hâle gelmiş, emperyalizmin ve ırkçılığın temellendirilmesinde sıklıkla başvurulmuş bir düşüncedir. Ekonomik eşitsizlik ise faydacılığı, sekülerliği, modern kapitalizmin klasik ekonomi anlayışını temel alır ve mülkiyeti, mülk üzerindeki eşitsiz dağılan hakların doğal olduğunu savunur. Locke ve Smith gibi liberal düşünürlere göre, sahip olunan mülkiyetin miktarına ve değerine bağlı olarak ekonomik-toplumsal sınıf ayrımlarının olması, toplumun doğal düzeninin bir parçasıdır.

Özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişkisi, siyaset felsefesi ekseninde tartışmak.

Günümüzün toplumsal ve ekonomik koşulları insanı liberalizm ile sosyalizm ya da özgürlük ve eşitlik arasında adeta tercih yapmaya zorlamaktadır. Özgürlük ve eşitlik arasındaki öncelik-sorunluk kavgası kimi zaman sosyalizm-liberalizm kavgası olarak karşımıza çıkmakta, en azından sosyalizm-liberalizm çekişmesinde ana eksenlerden birini bu özgürlük-eşitlik karşıtlığı oluşturmaktadır.

Ne var ki özgürlük ve eşitlik arasında liberallerin öngördüğü karşıtlığın zorunlu olmadığını savunan düşüncelere de rastlanmaktadır. Modern toplumlarda bireysel olanakların artması, yurttaşlık haklarının evrensel düzlemde yaygınlaşmasıyla olanaklı olmuştur ve bireyin eğitimi ilerletme özgürlüğü, devletin zenginliği genel eğitimi olanaklı kılacak biçimde yeniden bölüştürmek üzere işe karışmasını gerektirir. Turner, Dahrendorf'a da dayanarak toplumsal farklılaşma hiyerarşisinde daha elverişsiz konumda bulunanlara özgürlük şansını ancak yurttaşlık hakları verdiği için özgürlük ile eşitlik arasında kaçınılmaz bir çatışma olmadığını savunmuştur. Yine Turner'a göre, bürokrasi ve bireyleşme olmasaydı şartlarda eşitliği sağlamak ya da sonuç eşitliğini yaratmak olanaksız olurdu. Birey, asgari sosyal yardımlar olmadığında, hastalık ve toplumsal yoksunluk gibi olumsuzluklara karşı savunmasızdır. Bu anlamda yurttaşlık özgürlüğü örselemez, tam tersine, olanaklı kılar. Turner, bireycilik ile eşitlik arasındaki klasik çelişkinin, yersiz bir çelişki olduğunu ileri sürmüştür. Çelişkinin yersizliği savının nedeni, bireysel düzlemde kişisel gelişimin sağlanması, devletin ve toplumun önemli katkılarda bulunmasını gerektirmesidir.

Turner gibi düşünen bir başka çağdaş düşünür de Steven Lukes'dur. Lukes'a göre eşitlik insana saygı düşüncesi üzerine kurulmuştur ve özgürlük de günümüzde kişisel özerklik, kamu müdahalesinin olmayışı ve kendini geliştirme gücünün bir alaşımı olarak görülmelidir. Özerklik deneyimi belirli bir özel alanı veya başkalarınca müdahale edilmezliği gerektirir. Yine özerkliğin zorunlu bir biçimi de olanakları geliştirme özerkliğidir. Ayrıca kişisel özgürlükten ve "negatif öz-

gürlük"ten söz etmek de zorunlu olarak özerklik gerektirir. Son olarak kendini geliştirme de aynı biçimde hem özerkliği hem de belirli bir müdahale edilemez özel alanı varsayar.

Özgürlük ve eşitlikle ilgili ünite boyunca değinilen başlıca düşünceler göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında, açıkça görülür ki özgürlük ve eşitlik arasında siyaset felsefesi açısından bir karşıtlık ilişkisi kurulabileceği gibi, bir bağdaşım, hatta karşılıklı gerektirme ilişkisi de kurulabildiği; bunun ise "özgürlük" ve "eşitlik"ten anlaşılan şeye göre değiştiği görülür. Ama bir "toplumda özgürlüğün olmasından", o toplumda temel hakların tüm bireylere eşit olarak sağlanmasını, herkesin temel haklarını istediği gibi kullanabilmesini anlarsak bırakın özgürlük ve eşitliğin karşıtlığını, eşitlik olmadan bir toplumda özgürlükten söz bile edilemez.

Kendimizi Sınayalım

1. Aydınlanma düşüncesi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Aydınlanma her ulusta aynı niteliklere sahip olarak gelişmiştir.
- Aydınlanma bir tür kültür felsefesidir.
18. yüzyılda ortaya çıkmıştır.
- Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi toplumsal idealleri vardır.
- Kendi aklını kullanma cesareti göstermek biçiminde de tanımlanmıştır.

2. Aşağıdakilerden hangisi Aydınlanma düşüncesinin temel kabullerinden biri **değildir**?

- İnsanlar doğuştan iyidir.
- Hukuk önünde herkes özgür ve eşittir.
- İnsan düşüncesine akıl ve evrensel ilkeler rehberlik eder.
- Devletin görevi vatandaşı bu dünyada mutluluk sağlamaktır.
- Tanrı devletin yurttaşı olabilmek için Kilise'nin öğretisini sorgusuzca izlemeliyiz.

3. Özgürlükçülük aşağıdakilerden hangisini **savunmaz**?

- Özgürlüğün devlet denetiminin yokluğuyla aynı şey olduğunu
- Özgürlüğün kişi denetiminin yokluğuyla aynı şey olduğunu
- Devletin temel görevinin toplum refahını ve mülkiyet ya da sermaye dağılımını düzenlemek olduğunu
- Devletin görevinin toplum düzenini korumak olduğunu
- Devletin görevinin kendiliğinden oluşmayan kamu hizmetlerini sağlamak olduğunu

4. Bireycilik ve özgürlükçülüğün ortak olarak benimsedikleri varsayım aşağıdakilerden hangisidir?

- Birey toplumdan ayrı düşünülmemelidir.
- Birey kendinde varlık ve başlı başına amaçtır.
- Toplumsal özgür olmadığı yerde birey de özgür olamaz.
- Birey ait olduğu toplumsal bütünlük dışında bir anlam ifade etmez.
- Toplumsal yapının belirleyici gücü bireylerden fazladır.

5. Aşağıdakilerden hangisi toplulukçuların savunduğu düşüncelerden biridir?

- Birey dışında hiçbir şey gerçek değildir.
- Toplumsal bütünlük, yapı gibi kavramlar yalnızca zihnin bir inşasıdır.
- Birey en yüce ve vazgeçilmez değerdir.
- Evrensel ilkeleri bile, kim olduğumuzdan bağımsız olarak açıklayamayız.
- Toplum ve devlet birey için vardır, fakat tersi söylenemez.

6. Aşağıdakilerden hangisi Turner tarafından sınıflandırılan eşitlik tiplerinden biri **değildir**?

- Varlıksal
- Fırsatta
- Mülkiyette
- Sonuçlarda
- Şartlarda

7. Fırsatta eşitlik ile şartlarda eşitlik arasındaki ilişki aşağıdakilerden hangisinde doğru ifade edilmiştir?

- Fırsatta eşitlik ile şartlarda eşitlik özünde bir ve aynıdır.
- Fırsatta eşitlik sağlanmazsa şartlarda eşitlik sağlanmaz.
- Fırsatta eşitlik şartlarda eşitliğin olmazsa olmaz önkoşuludur.
- Şartlarda eşitlik sağlanmadıkça fırsatta eşitlik sağlanamaz.
- Yukarıdaki ifadelerin hepsi doğrudur.

8. Aşağıdakilerden hangisi eşitliğe ve eşitlik tiplerine karşı bir eleştiri olarak **değerlendirilemez**?

- Eşitlik olmazsa özgürlük de olmaz.
- Fırsatta ve şartlarda eşitlik, sonuçlarda eşitsizlik doğurabilir.
- Toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik bir program uygulanabilir değildir.
- Şartlarda ve sonuçlarda köklü bir eşitlik sağlamak, devleti totaliter olmaya zorlar.
- Köklü bir eşitlik, bireysel yeteneklerin ikinci plana atılması sonucunu doğurur.

9. Özgürlük ve eşitliğin bağdaşabilir olduğunu savunan düşünürler aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a. Weber-Durkheim
- b. Turner-Lukes
- c. Locke-Smith
- d. Nozick-Hayek
- e. Popper-Berlin

10. Özgürlük ve eşitlik arasındaki bağdaşmazlık düşüncesini liberal varsayımlarla temellendirmeye çalışan usalcılara göre eşitsizlik ortadan kaldırıldığında özgürlük açısından aşağıdaki sonuçlardan hangisi ortaya çıkar?

- a. Eşitlik özgürlüklerin kullanımı anlamında da geçerli olur ve özgürlükleri etkilemez.
- b. Adalet ilkesi yerine getirildiğinden, toplumun bireyleri hem eşit hem özgür olur.
- c. Devletin meşruiyeti bir sorun olmaktan çıkar.
- d. Bireylerin özgürlüğü ve mutluluğu artar.
- e. Bireyin demokratik hakları ve özgürlüğün bireysel ya da özel uygulamaları zarar görür.

Okuma Parçası

İnsanların en çok özlediği şeylerden biridir özgürlük. Bu özlemi en çok duyanlar da, en azından bu özlemi en çok dile getirenler, sanırım, genç insanlardır. Bunca özlemi duyulan bu “özgürlük” nedir acaba? Özlenen nedir?

Yüzyıllar boyu çok şey söylenmiştir özgürlük üzerine felsefede; çok kan dökülmüştür özgürlük uğruna yaşamda. Özgürlük adına da, en yapılmayacak işler yapılabiliyor. Bitmez tükenmez, ama öğretici bir serüvendir bu.

Özgürlüğün bu serüvenine gerek düşünce alanındaki, gerek eylem alanındaki tarihine baktığımızda, bu serüvenden neler öğrenebiliriz? Ve öğrendiklerimizi, eğitimci olarak, nasıl kullanabiliriz?

İlk öğrenebileceğimiz şey, ayrımlar yapmak gerekliliğidir: kavramsal ayrımlar yapma gerekliliği.

‘Özgürlük’ ile nelerin nitelendirildiğine, yani kimin özgürlüğünden, neyin özgürlüğünden söz edildiğine baktığımız zaman, özgürlüğü üç ana türe ayırabiliriz. Birbirine ilgili olmakla birlikte, karıştırılmaması gereken bu üç tür: a) insanın özgürlüğü, tür olarak insanın özgürlüğü (ki ben buna ‘antropolojik özgürlük’ adını veriyorum); b) kişilerin özgürlüğü ya da etik özgürlük; c) toplumsal özgürlüktür.

Önce ilkinе bakalım: insan özgür müdür? Tür olarak insan özgür müdür? Ta İ.Ö. 4. yüzyıldan beri bugüne dek filozofların çoğu sormuştur bu soruyu. Kimi filozof “insan özgürdür” ya da “istemese özgürdür” diye yanıtlamış, hatta “özgürlüğe mahkûmdur” diye yanıtlayanı da olmuş; kimi “özgür değildir” demiş, kimi de “insan özgürleşebilen bir varlıktır” demiştir. Hepsisi de, bu birbirine ters düşen yanıtlarını az ya da çok haklı çıkarabilecek nedenler göstermiştir.

Felsefe tarihinde özgürlük sorununu izleyen için durum, ilk bakışta, çıkmaza girmiş gibi görünüyor. Ancak bu yanıtları, kendi çerçeveleri içinde (filozofların görüşlerinin bütünlüğü içinde) ve ilgilerinde incelediğimizde, neyi öğrenebiliriz?

Bundan öğrenebileceğimiz bir şey: bu sorunun, böyle sorulduğunda yani “insan özgür müdür, değil midir?” şeklinde; ya da “özgürlük var mıdır, yok mudur?” şeklinde sorulduğunda bilgisel bir yanıt alamayacağıdır. ‘Özgürlük’ten neyi anladığımıza bağlı olarak, insanın özgür olduğu da, olmadığı da savunulabilir. Bu da, özgürlüğe ilişkin sorduğumuz soruyu değiştirmek gerektiği-yani “özgürlük var mıdır?”, “insan özgür müdür?” yerine ilk önce “özgürlük nedir?” sorusunu sormak gerektiği- sonucuna götürür [...]

İoanna Kuçuradi, “Özgürlük ve Kavramları”, *Uludağ Konuşmaları* içinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları (4. Baskı), Ankara, 2009, s. 7-8.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Tanımlar ve Tarihsel Arka Plan” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Tanımlar ve Tarihsel Arka Plan” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Özgürlükle İlgili Başlıca Düşünceler” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Özgürlükle İlgili Başlıca Düşünceler” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Özgürlükle İlgili Başlıca Düşünceler” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Eşitlikle İlgili Başlıca Düşünceler” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
7. d Yanıtınız yanlış ise “Eşitlikle İlgili Başlıca Düşünceler” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
8. a Yanıtınız yanlış ise “Eşitlikle İlgili Başlıca Düşünceler” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Özgürlük-Eşitlik İlişkisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Özgürlük-Eşitlik İlişkisi” başlıklı bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Özgürlük ve eşitlikten ne anlaşılabilceği konusunda birbirinden farklı görüşlere rastlamak olanaklı olsa da, insanın toplumsal yaşamında en çok özlemini duyduğu ve uğruna mücadele verdiği ideallerin günümüzde de özgürlük ve eşitlik olduğunu, en azından bu ikisine dayandığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan, özgürlük ve eşitlik evrensel ya da genel-geçer, yani kültürlerüstü bir boyuta sahiptir. Felsefe açısından, “özgürlük” ve “eşitlik” hem metafizik hem etik hem de insan hakları ve bağlamlarındaki tartışmalarda önemli yeri olan ve birbiriyle ilişkili, ama farklı sorunların odağında bulunan iki kavramdır. Felsefe, doğası bakımından neligine, dahası, onun erek-nedenine de yönelik sorular sordugundan ve evrensel ilkeleri araştırdığından, özgürlük de eşitlik de öncelikle felsefenin konusudur. Böyle olunca da felsefe açısından önemli olan, özgürlüğün yahut eşitliğin söz gelimi Çin’de ya da Türkiye’de nasıl algılandığı ve değerlendirildiği değil, ne olduğu (ne olmadığı) ve insanın yaşamı açısından ne tür bir değer ifade ettiğidir. Kısacası, ne kadar çok ve farklı açılardan anlaşılırsa anlaşılсын, “Özgürlük nedir?”, “Eşitlik nedir”, “Özgürlük ve eşitlikten söz edebilmek için hangi koşullar sağlanmış olmalıdır?” gibi felsefe sorularının yanıtlarını araştıran birinin karşılaşacağı ya da bulacağı yanıtlar genel-geçer nitelikte olacaktır.

Sıra Sizde 2

Eşitliğin gözetilmediği ve eşitlik taleplerinin gereğince değerlendirilmediği toplumlarda bireysel özgürlüklerin varlığı yalnız ilke düzeyinde kalır. Bunun nedeni, çoğu kez, aynı amaçlara ulaşmak isteyen bireyler arasındaki eşitsizliklerin giderilmemesi ya da giderilmesi için çaba gösterilmemesinde yatar. Söz gelimi, iyi bir üniversiteyi kazanabilmek için gerekli eğitim-öğretim araç gerecini edinmede A kişisinden daha az ekonomik olanağa sahip olan B kişisi, istediği üniversiteyi kazanabilmek için aynı sınava gireceği A kişisiyle eşit koşullarda sınava hazırlanamayacak, fırsatta eşitsizliğin bir mağduru olarak büyük olasılıkla yarışta A kişisinin gerisinde kalacaktır. Oysa liberallerin de kabul ettiği ilkeye göre, yasalar önünde herkese aynı hak ve özgürlükler tanınmalıdır. Eğer kaliteli eğitim almak da bir hak ve özgürlükse -ki bunun bir insan hakkı olduğuna karşı çıkmak günümüz gerçekleriyle bağdaşmaz-, verdiğimiz örnekteki A kişisi ile B kişisinin bu hak ve özgürlükten yararlanma durumu sorgulanmalıdır. Bu sorgulama sonucunda,

A kişinin ekonomik durumunun iyiliği nedeniyle B kişisine göre avantajlı olduğu, B kişisi içinse eğitimden yararlanma hak ve özgürlüğünün yalnızca “kağıt üzerinde” kaldığı görülür. Bir toplumda eşitsizlik doğal karşılandıkça ve tamamıyla giderilemese bile en aza indirilmesi yönünde devlet tarafından herhangi bir çaba gösterilmedikçe o toplumun bireyleri arasında özgürlüklerden yararlanmada da eşitsizlik ortaya çıkacak ve böylece bir durum, toplumda hoşnutsuzluğu arttıracaktır.

Sıra Sizde 3

Günümüzde özgürlük ve eşitliğin birbirini dışladığı düşüncesi her ne kadar yoğunlukla ileri sürülüyor olsa da Sıra Sizde 2'nin yanıtındaki örnekte de kısmen işaret edildiği gibi, özgürlük ve eşitliği birbirine bağlı ve birbirini içeren idealler olarak değerlendirmek, özgürlük ve eşitliği bir bağdaşmazlığa mahkûm etmekten hem daha sağlıklı hem de daha olumlu sonuçlara yöneltici bir tutumdur.

Devletin toplumun bireyleri arasındaki eşitsizliklere çare araması, ekonomik ve toplumsal koşullarda adaletsizliğe engel olmaya çalışması, onun bireysel özgürlüklere göz diktiği anlamına gelmez. Hatta birey olmak öncelikle yurttaşlık haklarından yararlanabilmektir, bu da ancak devletin yasal düzenlemeleriyle olur. Ne var ki bireyi ve özgürlüklerini ön plana çıkararak rekabet temelli bir toplumu ve eşitsizliği normalleştirme gayreti içinde olan kapitalist liberalizm, bu düşüncelerin geniş kitlelerin zihninde yer etmesi konusunda oldukça başarılı olmuştur. Gelir dağılımındaki adaletsizliği, toplumda ortaya çıkan fırsatta ve şartlardaki eşitsizliği üzerinden dile getirilen eşitliğe yönelik her türlü talebi “kaçınılmaz” devlet müdahalesiyle ve totaliter yapılanma “tehdit”leriyle etkisiz kılmaya çalışan bu liberal anlayış, böylelikle kendi öngördüğü birey-toplum karşıtlığının sahteliğini de gözlerden kaçırmayı ustalıklı başarmıştır. Oysa rekabet yerine işbirliğini esas alan, insanların, birbirini rakip olarak değil de müttefik ya da komşu olarak gördüğü bir toplum anlayışı içerisinde, kapitalist liberalizmin yalnızca kağıt üzerinde bıraktığı “toplumun eşit ve özgür bireyi” olma ilkesi gerçekleşebilir. Özgür bir toplum herkesin temel haklarının eşit olarak sağlandığı ya da korunduğu toplumdur. Özgürlük ve eşitliğin birlikte varolduğu, hatta biri olmadan diğerinin de olmayacağı toplumdur.

Cassirer, E. (1984). **Devlet Efsanesi**. çev. Necla Arat,

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Cevizci, A. (derl.) (2005). **Felsefe Sözlüğü**. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gökberk, M. (2005). **Felsefe Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları (16. Baskı).
- Güçlü, A. vd. (haz.) (2008). **Felsefe Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları (3. Baskı).
- Kuçuradi, İ. (2009). **Uludağ Konuşmaları**. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları (4. Baskı).
- Kuçuradi, İ. (2010). **Çağın Olayları Arasında**. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları (4. Baskı).
- Locke, J. (1992a). “Second Treatise of Government”, **Classics of Moral and Political Theory** içinde, ed. Michael L. Morgan, Cambridge: Hackett Publications.
- Locke, J. (1992b). **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**. çev. Fahri Bakırcı, İstanbul: Ebabil Yayıncılık.
- Locke, J. (1995). **Hosgörü Üzerine Bir Mektup**. çev. Melih Yürüşen, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Lukes, S. (1995). **Bireycilik**. çev. İsmail Serin, Ankara: Ark Yayınları.
- Mac Intyre, A. (1984). **After Virtue**. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Mac Intyre, A. (2001). **Erdem Peşinde: Ahlâk Teorisi Üzerine Bir Çalışma**. çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nozick, R. (2006). **Anarşi, Devlet ve Ütopya**. çev. Alişan Oktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (2. baskı).
- Rousseau, J. J. (1968). **The Social Contract**, İngilizce'ye çev. Maurice Cranston, London: Penguin Classics.
- Rousseau, J. J. (2006). **Toplum Sözleşmesi**. Türkçe'ye çev. Vedat Günyol, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şenol, H. F. (2010). “Asabiyet ve Kardeşlik: Tikel-Tümel İlişkisi?”. **Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik (Liberty, Equality and Fraternity)** içinde, ed. İsmail Serin, Bursa: Asa Kitabevi Yayınları, s. 315-326.
- Tepe, H. (2010). “‘Bir Ağaç Gibi Tek ve Hür ve Bir Orman Gibi Kardeşçesine’ Yaşamak Mümkün mü? Ya da Hem Özgür Hem Eşit Hem de Kardeşçe Yaşayabilir miyiz?”. **Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik (Liberty, Equality and Fraternity)** Uludağ Üniversitesi 1. Uluslararası Felsefe Sempozyumu (yayınlanmamış bildiri metni).
- Turner, B. (2007). **Eşitlik**. çev. Baharı Sînâ Şener, Ankara: Dost Yayınları.
- Yazıcı, S. (2008). “Siyaset Felsefesi”, **Felsefe** içinde, ed. Demet Taşdelen, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları (No: 917), s. 173-177.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnsan hakları ile siyaset arasındaki bağlantıyı açıklayabilecek,
- İnsan haklarının neler olduğunu belirleyebilecek,
- İnsan hakları ile etik ilişkisini açıklayabilecek,
- İnsan haklarının gelişimini açıklayabilecek,
- İnsan haklarına yönelik kültürel görecilik itirazını tartışabilecek,
- İnsan haklarının nasıl temellendirilebileceğini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Siyaset
- Devlet
- Felsefe
- İnsan Hakları
- Etik
- Etik Normlar
- İnsan Haklarının Çeşitlenmesi
- Kültürel Görecilik
- Normların Temellendirilmesi

İçindekiler

Siyaset ve İnsan Hakları

GİRİŞ: SİYASET VE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları sorunları günümüzde daha çok bir hukuk sorunu olarak görülüp tartışılmaktadır. İnsan hakları eğitimi genellikle “insan hakları hukuku” eğitimi olarak yapılmakta, insan hakları sorunlarına da hukuksal çözümler bulunmaya çalışılmaktadır. Kuşkusuz insan hakları sorunları çoğu zaman hukuk sorunları olarak karşımıza çıkmakta, insan haklarının korunması da en temelde hukuksal düzenlemelerle mümkün olmaktadır. Buna karşılık, insan haklarının yalnız bir hukuk sorunu olarak görülmesi, insan hakları kavramının belirlenmesinden insan haklarının korunmasına kadar birçok güçlüğü de beraberinde getirmektedir.

İnsan hakları sorunu bir hukuk sorunu olduğu kadar, belki ondan da önce, bir felsefe sorunu, bir etik sorun, bir siyaset sorunudur. Açık bir insan hakları kavramına -nelerin insan hakları olup nelerin olmadığına- bilgisine- sahip olunmadan, insan hakları normlarının temelde etik normlar oldukları görülmeden insan hakları sorunları aydınlatılamaz. İnsan haklarının bir ülkede korunması, bir ülkede özgürlüğün sağlanması için kimi siyasal düzenlemelerin de yapılması gerekir. Bir ülkede insan hakları, ancak ülkeyi yönetenlerin temel hakları korumayı amaç edinmeleriyle çıkarılacak anayasa, yasa ve yönetmeliklerin bu amacı göz önünde tutarak hazırlanmasıyla ve amacına uygun bir biçimde uygulanmasıyla korunabilir. Yasalar ya da bir bütün olarak hukuk kurumu, bu anlamda, hiçbir zaman tümüyle siyasetin dışında değildir. Her yasa bir siyasal karar sonucu ortaya çıkar ya da bir siyasal kararı yansıtır. Her zaman yasaları çıkaran bir parlamento, bir kurul veya en genel anlamda siyasal bir otorite mevcuttur. Hukuk bu siyasal otoritenin ürünüdür, hep onun damgasını taşır. Çağdaş demokrasilerde yasama ve yürütme ayrı güçler olmalarına karşın, yasama organında çoğunluğa sahip olan partilerin yürütme görevini de üstlenmeleri nedeniyle iki güç, teoride oldukları kadar pratikte ayrı değildirler. Hatta yargı kurumu da hem doğrudan yürütmeden hem de yasama organından etkilenmektedir. Yargı kurumunun işleyişini belirleyen yasa ve yönetmelikler yasama ve yürütme organlarıncı çıkarılmaktadır. Yasama organlarının bütçeleri yürütme tarafından belirlenmekte, personel alımında ve atama-terfilerinde bağımsız -olması beklenen ama pratikte pek olamayan- yargı üst kuruluşları kadar yürütme de etkili olmaktadır. Bu nedenle, yasama-yürütme ve yargı erkleri arasında olması öngörülen güçler ayrılığı ilkesi -ülkelerin siyasal ve kültürel gelişmişlik düzeylerine göre ülkeler arasında kimi önemli farklılıklar görülse de- çoğu kez teoride kalmaktadır. Pratikte siyasal gücü ya da iktidarı elinde tutanlar, bir yandan

Devletin oluşmasını açıklamaya, meşruluğunu temellendirmeye çalışan Sözleşmecilik Kuramı, kişilerin tek başlarına kendi varlıklarını ve özgürlüklerini koruyamadıkları için sınırsız özgürlüklerinden vazgeçip erki bir üst otoriteye ya da makama devrettiklerini, devletin böyle ortaya çıktığını ileri sürer.

yürütme görevini üstlendikleri gibi, parlamentoya da egemen olmaya, istedikleri yasaları oradan çıkarmaya çalışmakta, öte yandan ise bağımsız olması modern demokrasilerin işleyişi için zorunlu olan yargıyı etkilemeye, hatta yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu da sonuçta demokrasilerin işlerliğine ilişkin soruyu, “Güçler ayrılığı ilkesine uyulmadan çağdaş demokrasiler ne kadar ayakta kalabilir ya da amacına uygun bir biçimde varlığını sürdürebilir?” sorusunu gündeme getirmektedir.

Kimi zaman doğrudan -oluşturacağı kurum ve kuruluşlarla- kimi zamansa dolaylı olarak -kişilerin temel haklarına müdahale olduğunda- insan haklarını koruyacak olan devlettir ya da insan haklarını korumak devletin en başta gelen görevidir.

Devletin varlık nedeni konusunda çeşitli tartışmalar, görüş farklılıkları bulunsa da devletten en başta beklenenin kişilerin temel haklarını korumak, ülkede temel özgürlükleri sağlamak olduğu konusunda neredeyse bir görüş birliği vardır. Tartışma daha çok devletten beklenenin bununla sınırlı olup olmadığıyla ilgilidir. Bu nedenle devletten beklenen şeyin en başta insan haklarını korumak olduğunun söylenmesi bir abartı taşımaz. Siyasetin ya da siyaset adamlarının amacı, sıkça dile getirildiği gibi, teorik ve pratik olarak yurttaşların “mutluluğunu”, “iyi hâlde olmasını” sağlamak ise bunun önkoşulu, tüm yurttaşların temel hak ve özgürlüklerden mümkün olduğunca ve eşit bir biçimde yararlanmasının sağlanmasıdır. Bugün hukuksal bir kurum olarak devletin, amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin, iki ana işlevinden söz edilebilir: Yurttaşların temel haklarını güvence altına almaları ve -bu haklara saldırı olduğunda saldırganları engelleyerek- söz konusu ülkede bu hakların yaşanabilmesini sağlamasıdır. Günümüz koşullarında devletin görevleri bu iki amacın açıklığa kavuşturulmasıyla ortaya konabilir. Başka bir ifadeyle, bir ülkede yurttaşların temel hakları yasa ve kurumlarla güvence altına alınmış ve kişilerin bu haklarını kullanmalarının önündeki engeller kaldırılmışsa yani özgür bir toplum oluşturulmuşsa orada devlet amacına uygun bir biçimde yapılanmış demektir.

SIRA SİZDE

Ülkemizde insan haklarının korunmasında yaşanan güçlüklerde insan haklarının neler olduğunun iyi bilinmemesinin ya da temel haklarla temel olmayanların karıştırılmasının bir payı var mıdır? Siyasetin ana amacı sayılan, insanların insan onuruna yakışır bir biçimde yaşamasını sağlamak ile insan haklarının korunması arasında nasıl bir ilişki olduğunu tartışın.

İNSAN HAKLARI KAVRAMI

İnsan hakları genellikle insanın insan olarak -yalnızca insan türünün bir üyesi olması nedeniyle- sahip olduğu haklar olarak tanımlanır. Bununla, bu hakların taşıyıcısının dil, ırk, din, cinsiyet, millet gibi sosyal, kültürel ve irksal-fiziksel özelliklerinin bu haklara sahip olmasında hiçbir rolünün olmadığı, bu niteliklerden tümüyle bağımsız olarak kişilerin bu haklara sahip olduğu vurgulanmaya çalışılır. Bu nedenle insan haklarının “evrensel” olduğu söylenir. “Evrensellik”le kast edilen, insan haklarının her kültürde veya toplumda geçerli olması, insan haklarına sahip olmada tarihsel, toplumsal veya kültürel koşulların hiçbir önem taşımasıdır. İnsan haklarının insan olan herkesin hakları olduğu, bu haklara sahip olmada yurttaşlık, din, dil, ırk, cinsiyet gibi hiçbir faktörün önemli olmadığı, sadece insan olmanın bu haklara sahip olmada yeterli olduğu, iyi bilinen ve sıkça da tekrarlanan bir saptamadır. Söz konusu haklar temel haklar ya da insan hakları olduğunda bu doğrudur da. Ama sürekli genişleyen insan hakları listelerine bir göz atıldığında, kimi hakların bu sınırları ya da belirlemeyi zorladığı görülecektir. Bu listeler, kimi zaman temel haklar yanında sosyal, ekonomik ve kültürel hakları, kişi hakları yanın-

da grup haklarını da kapsayacak biçimde -çok geniş- yapılırken; kimi zaman insan hakları yalnızca yaşama hakkı ve kimi dokunulmazlıklarla sınırlanmakta; kimi zaman ise yaşama hakkının yanına düşünce ve inanç özgürlüğü gibi birkaç temel hak daha getirilerek insan hakları bunlardan ibaret görülmektedir. Daha yaygın bir uygulama ise uluslararası insan hakları belgelerinde, özellikle de *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde yer alan hakları, "insan hakları" olarak kabul etme eğilimidir. İnsan haklarının, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde ve 1966 *BM Sözleşmeleri*'nde yer alan haklar olduğu görüşü, bu konuda bir görüş birliğinin olması, sonuçta bu hakları temellendiren bir araç hâline getirilmektedir. Kimilerine göre bu konudaki görüş birliği insan haklarının neler olduğu konusunda elimizdeki tek somut dayanaktır (Donnelly 2007, s. 24).

“İnsan” ve “Hak” Kavramları

“İnsan hakları” kavramı, içerikleri belirsiz ve tartışmalı iki kavramı, “insan” ve “hak” kavramlarını bir araya getirmektedir. İnsan haklarından söz edebilmek ancak bir insan anlayışıyla mümkündür. Belli bir insan anlayışından hareketle -“insan olma”dan belli bir şey anlayarak- “hak” ya da “haklar”a ulaşılmaktadır. Tüm diğer haklarla ilgili olduğu gibi, insan hakları da insanın belli özelliklere sahip bir varlık olmasına dayandırılmaktadır. Bu nedenle insan haklarından söz etmek hep temelde belli bir insan kavramını ya da insan anlayışını varsaymaktadır. Tüm insanların ortaklaşa sahip oldukları bazı özellikler -en azından kimi yatkınlıklar ya da olanaklar, potansiyeller vb.- yok ise bu yapıya dayandırılan, bu yapıdan türetilen haklardan söz etmek de mümkün olmayacaktır.

“*İnsan hakları*” terimi hem bu hakların doğasına hem de kaynağına işaret etmektedir. Bunlar bir kişinin sadece *insan olmasından* dolayı sahip olduğu *haklardır*. Bu haklar, kişilerin yurttaşlar, aile üyeleri, işçiler veya herhangi bir kamusal veya özel bir organizasyonun veya birliğin üyesi olarak sahip olabilecekleri (veya olamayacakları) hak ve ödevlerden bağımsız olarak tüm insanların taşıdıkları haklardır.

Eğer tüm insanlar sadece insan oldukları için bu haklara sahipse insanlar bu haklara sahip olmada eşittirler. İnsan olma bırakılamayacağı, kaybedilemeyeceği, cezalandırılmayla geri alınamayacağı için insan hakları dokunulmazdır. En zalim işkenceci de en kötü durumdaki kurban da hâlâ insandır” (Donnelly 2007, s. 21).

Kimi Liberal Düşünürlerin İnsan Hakları Kavramı

Maurice Cranston, Robert Nozick gibi kimi liberal düşünürlere göre insan hakları yalnızca “birinci kuşak” haklarla, sivil ve politik haklarla sınırlıdır. Sosyal ve ekonomik haklar gibi pozitif haklar ise bu kapsamın dışındadır (Orend 2002, s.32 ve s. 110). Bunun nedeni, sivil ve siyasi hakların devletten sadece bir eylemde ya da müdahalede bulunmamasını gerektirmesi, bu niteliğinden dolayı da evrensel olarak yerine getirilebilir olmasıdır. Buna karşılık ekonomik, sosyal ve kültürel haklar evrensel olmayıp refah devleti gibi belli kurumlara bağlıdır. Bunun gereklerinin yerine getirilmesi ise bazı devletler için zorlayıcıdır. Maurice Cranston gibi düşünürler yerine getirilemeyecek maliyet yükü nedeniyle bunların her yerde geçerli olmamalarından yola çıkarak “yerine getirilmesi olanaksız olan şeyleri yerine getirme yükümlülüğünün” olamayacağını, onun için bu türden hakların da hak olamayacağını ileri sürerler (Freeman 2008, s. 82). Herhangi bir moral hakkın varlığının kanıtı “*uygulanabilirliği*dir” onlara göre.

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları temel haklar ya da insan hakları arasında görmeyen, ama insan haklarının kapsamını Nozick ve Cranston’a göre daha geniş-

“İnsan nedir?”, “İnsanın ayırd edici özellikleri nedir?” gibi sorularla insanın neliğini (ne olduğunu, yapısını, “özünü”) ortaya koymayı kendisine sorun edinen felsefe dalı Felsefi Antropoloji ya da İnsan Felsefesidir.

leten bir başka görüş Henry Shue tarafından savunulmaktadır (Tepe 2006: s. 97-104). Shue'ya göre temel haklar yalnızca "güvenlik hakları" ya da yaşama hakkı ve dokunulmazlıklardan ibaret değildir. Aynı şekilde "varlığını sürdürme hakkı" da temel haklardandır. Bununla Shue en alt düzeyde ekonomik güvencelere sahip olma ve varlığını sürdürebilmeyi kast etmektedir. Ama eğitim hakkı temel bir hak olarak görülmemektedir çünkü kişinin varlığını sürdürebilmesi ya da diğer haklarının korunabilmesi için eğitim hakkının korunması zorunlu değildir ona göre.

İnsanın Değerini Korumanın Önkoşulları Olarak İnsan Hakları Kavramı

Kuçuradi, çeşitli uluslararası belgelerde ve anayasalarda "temel haklar" başlığı altında kişi hakları yanında, yurttaş haklarının, sosyal-ekonomik-kültürel ve siyasal hakların da yer aldığını -bu başlıklar altında da bazısı ortak, bazısı ayrı olan çeşitli tek tek hakların olduğunu- saptar. Bu belgelere bakıldığında, bazı hakların "temel" haklar gibi görünmediğini, öte yandan da temel hak sayılması gereken bazı istemlerin ise bu belgelerde yer almadığını görür. Bu saptama Kuçuradi'yi insan hakları ölçütüyle ilgili şu soruyu sormaya götürür: "Elimizdeki insan hakları listelerini gözden geçirmek ve 'yeni' haklar saptayabilmek için ölçüt olarak ne kullanılabilir? Bazı hakların 'temel'liği -ya da tersi- konusunda çekişmelere fazla yer bırakmayacak ölçüt ne olabilir?" (Kuçuradi 2007, s. 3).

Ona göre, "İnsanlık olarak başardıklarımıza bakarak edindiğimiz, insanın olanaklarına ilişkin sistematik bilgi ve bu olanakların gerçekleştirilmesini sağlayan koşulların bilgisi, bize bu ölçütü sağlıyor. Bu ölçütle bir bütün oluşturan, ama insanın olanaklarıyla ilgilerinde, farklı gerekler getiren temel hakları temel olmayanlardan ayırabiliriz. Ters yönden, yani bu olanakların bugün nasıl körletildiğini görmekle desteklenen ve temellendirilen bu bilgi, bize hangi istemlerin temel haklar olduğunu ve olabileceğini, hangilerinin ise olmadığını ve olamayacağını ayırt edebilmek için bir ölçüt sağlamakla kalmaz; ayrıca temel hakların özünün gereklerini gitgide daha açık görmemiz için de bir yol açar." (Kuçuradi 2007, s. 3-4).

Kuçuradi bu ölçütle birer kişi hakkı olan ve hep kişiye ilişkin kimi istemleri dile getiren insan haklarına baktığında ise bunların istemler olarak kendi aralarında önemli farklılıklar gösterdiklerini saptar. Bu istemlerin bir kısmı insanın olanaklarıyla doğrudan doğruya ilgilirken başka bir kısmı bu olanakların geliştirilmesi için *genel olarak* gerekli önkoşullarla, diğer bir bölümü ise *bazı değişken* koşullarla ilgilidir. Kuçuradi, "insan hakları" terimini yalnızca ilk iki türden istemle sınırlama düşüncesindedir. Başka bir deyişle, Kuçuradi insan hakları kavramının altına "kişinin güvenliğine ilişkin istemleri ve/veya 'temel özgürlükler' ile insanın olanaklarını korumanın genel olarak önkoşullarına ilişkin istemleri (sağlık için gerekli yaşam düzeyi, eğitim, çalışma vb. hakları)" (Kuçuradi 2007, s. 4) koymaktadır. "İnsan hakları" kavramının kapsamını bu iki hak grubuyla sınırlama eğilimindedir.

Kişinin güvenliğine ilişkin bu istemler doğrudan doğruya insanın kendinde taşıdığı olanakların gerçekleştirilmesiyle ilgilidirler. Kişi bu olanakları insan türünün bir üyesi olarak taşımaktadır ya da -taşımadığı söylenemeyeceği ya da önceden kestirilemeyeceği için- taşıdığı varsayılmaktadır. Bunların korunması ise kişilere bu olanaklarını gerçekleştirirken onlara engel olmamakla, dokunmamakla olur.

Kuçuradi bu hakların bütün insanların eşit olduğu haklar olduklarını, ama bunların dışında bu türden bütün insanların eşit, her kişinin insan olarak sahip olduğu başka bir grup temel hakkın da varolduğunu söyler. "Bunlar, her kişiye insan olarak olanaklarını geliştirebilmesini sağlayan önkoşullara ilişkin istemlerdir. Sağlık

İnsan hakları, genellikle, insanın insan olarak -yalnızca insan türünün bir üyesi olması nedeniyle- sahip olduğu haklar olarak tanımlanır.

için gerekli yaşama düzeyi, eğitim bu tür haklardandır. Bu haklarla ilgili karşılaşılan güçlük şudur: Bu hakların sağlanması, başka türden haklara bağlıdır. Bu temel haklar, ancak dolaylı olarak, devletin kişilere tanıdığı haklar -sosyal-ekonomik (ve bazı) siyasal haklar- ve her zaman değilse de çoğu zaman siyasal kararlarla kurulan kamu kuruluşları aracılığıyla korunabilirler.

İnsan hakları kavramının neleri kapsadığına ilişkin tartışmayı genel hatlarıyla biliyorsunuz. Siz hangi hakları temel haklar olarak görüyorsunuz? Bu düşüncenizi nasıl gerekçelendirebilirsiniz? Bunu bir tartışma ortamı yaratarak tartışınız. Hangi düşünür ya da düşünürlerin görüşlerini kendinize daha yakın bulduğunuzu gerekçeleriyle ortaya koyun.

SIRA SİZDE

ETİK VE İNSAN HAKLARI

İnsan haklarının hukukla ilişkisi iyi bilinir. Ama insan haklarıyla etik arasındaki zorunlu bağlantıdan pek söz edilmez. Oysa etik bir temel olmaksızın insan haklarından söz etmek mümkün değildir. Belli bir insan anlayışına dayanan insan hakları düşüncesi, insana “insanca bir yaşamın”, insan onuruna uygun bir yaşamın sağlanmasının önkoşullarıyla ilgilidir. İnsana hangi koşullar sağlanır, insana neler yapılmaz ya da insan neleri yapmazsa insanca bir yaşamın sağlanabileceğini dile getirir insan hakları **normları**. Bu nedenle insan hakları düşüncesi özünde etik bir düşüncedir. İnsanın değer ya da onur sahibi olduğu, bu onura ya da değere uygun olarak davranılması -ya da kişilerin böyle davranması- gerektiğini dile getirir.

İnsan hakları bir *ide*, bir düşünce, bir gereklilik düşüncesidir. “‘Temel haklar’, ‘kişi hakları’, ‘temel kişi hakları’ diye de adlandırılan insan hakları, insanla ilgili bazı gereklilikleri -insan türünün bir üyesi olan her varlıkla ilgili bazı gereklilikleri- dile getirirler. ...Bu gereklilikler, insanın değerini koruma istemleri -yani kişileri, sırf insan olduklarından dolayı koruma istemleri- olarak karşımıza çıkar” (Kuçuradı 2009a, 58). Eylemde bulunan kişi, insan onuruna ya da değerine zarar vermek istemiyorsa, başka bir deyişle, etik eylemde bulunmak istiyorsa insan hakları normları, ona nasıl davranması gerektiğini söyler. İnsan hakları normları, kimi zaman neyin yapılması gerektiğini belirten pozitif normlar olarak, kimi zamansa kişi ne gibi bir davranışa maruz kalırsa bir hak ihlali olacağını belirten negatif normlar olarak karşımıza çıkar. Korumak istedikleri insan olma, insanın değeri ya da onurudur. Bu nedenle insan hakları normları etik normlardır. İnsana özgü olan olanakları kişilerde koruma istemlerini dillendirmektedir bu normlar. Bu olanakların gerçekleşmesini, gerçekleşebilmesini istiyorsak neyi yapmamamız, neyi de yapmamız gerektiğini dile getiren “gereklilik ifadeleridir” insan hakları normları.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşme’de karşımıza çıkan hep bu tür normlardır. Kimi zaman nasıl davranılması gerektiğini, kimi zaman nasıl davranılmaması gerektiğini, kimi zamansa neye izin verilip neye verilemeyeceğini ifade eden normlardır bunlar. Sözcüğün geniş anlamında etikle, kişi eylemleriyle ilgili standartlar, ölçütlerdir insan hakları normları. Türetildikleri ya da çıkarıldıkları yerler -kaynaklar- arasında farklılıklar olsa da tüm insan hakları normları eylemlere ilişkindirler. Yapılması ya da yapılmaması gerekenleri bildirirler.

Bu türden gerekliliklerdir tek tek hakları oluşturan. İnsana özgü, sırf insana özgü olanakları tek tek kişilerde korumak, bu nedenle insanın değerini korumak, bu arada her kişinin insan olarak kendi değerini korumak ya da korumayı istemektir. “Değer” kavramının taşıdığı düşünülen belirsizlik, “değerler” ile “değer olmayanlar”ın ayrılmasında yaşanan güçlükler nedeniyle, bugün çoğunlukla değerlerle ilgi-

Normlar, bir eylemi, bir sanat yapıtını, bir düşünceyi, bir durumu, bir kavramı vb. şeyleri değerlendirmeye yarayan ve genel olma veya genelgeçer olma iddiasında olan önermelerdir.

li konuşmaktan kaçınılmasına karşın, insan hakları ile etik bağlantısı insan hakları gündeminde yer alan konulardan biridir. Bunun nedeni ise “metafizik” sayılan yanlarına karşın, kaçınılamayacak bir konu görülmesidir. Korunması gereken ya da beklenen bir şeyden söz ediliyorsa o şeye değer verilmektedir ya da değerli bir şey olduğu düşünülmektedir. “İnsan hakları korunmalıdır” deniyorsa bunun temelinde insanın “değerli” bir varlık olduğu varsayımı yatmaktadır. Yoksa “Neden insan hakları?” sorusuyla karşı karşıya kalınır. Böyle bir soruya da yanıt verilmesi, insanın neden bazı temel haklara sahip olduğunun gösterilmesi, temellendirilmesiyle olur. Bu temellendirme de insanın değer ya da onura sahip bir varlık olması dışında bir sağlam zemine dayandırılmaz.

İNSAN HAKLARININ ÇEŞİTLENMESİ

İnsan haklarının sayısının ve çeşitliliğinin sürekli artmasıyla bugün bir “insan hakları enflasyonu”nundan söz edilir olmuştur. Bu durum, yukarıda da değinilen, hangi hakların temel haklar ya da insan hakları olduğu sorusunun daha sık sorulmasına yol açmaktadır. Bu da insan haklarına ilişkin ölçüt sorununu daha acil bir sorun hâline getirmektedir. Ama teorik tartışmalar bir yana, bugün sürekli olarak yeni dile getirilen kimi haklarla ya da “insan hakları” denilen kimi yeni haklarla karşılaşmaktayız. Haklara ilişkin gelişmeyi, çeşitlenmeyi açıklamada en sık başvurulan yol ise “üç kuşak” düşüncesidir.

Birinci Kuşak Haklar

“Birinci kuşak haklar” denilenler sivil, siyasi ve kişisel haklardır. Başta yaşama hakkı olmak üzere özel yaşama, haberleşmeye, düşünceyi açıklamaya müdahale etmeme gibi dokunulmazlıklar bu hakların özünü oluşturmaktadır. Özünde kişiyi devletin ve diğer kişi ve grupların saldırılarından-baskısından korumayı, kişinin insanca yaşamasını sağlamayı temele alan haklardır bunlar. Genel olarak insan hakları denilince ilk akla gelen ve üzerlerinde en az tartışma yapılan hak kategorisi de bu haklardır. Herkes yaşama hakkının, din ve vicdan özgürlüğünün, düşünceyi açıklama hakkının, ayrımcılığa uğramama, adil yargılanma hakkının temel haklardan olduğunu kabul etmektedir. Bu haklar genellikle “negatif haklar” olarak karşımıza çıkarlar. Neyin yapılması gerektiğini değil, neyin yapılmaması gerektiğini ya da ne yapılsa bunun bir insan hakkı ihlali olacağını dile getirirler. Kişiler bu haklara insan olmaları nedeniyle zaten sahiptir. O nedenle, bunlar devletin ya da başka bir kurumun verdiği ya da tanıdığı haklar değildir. Devletten beklenen ya da devletin rolü, yaşama hakkı ve “düşünceyi ifade etme hakkı”nda olduğu gibi, “çiğnenmelerini önlemek, çiğnendiği zaman da dengeyi yeniden kurmaktır; ya da devletten bu beklenir. ... Devletin bu hakları korunması, bu hakları yasaların güvenesi altına alması, yani bu hakların çiğnenmesini yasalarla önlemeye çalışması, çiğnendiği zaman da çeşitli organlarıyla araya girmesi demek olur” (Kuşuradi 2009b, s. 76). Bu nedenle, bu hakların birçoğunun korunması için devletin yasal düzenlemeler yapması, bazı kurum ve kuruluşlar oluşturması yeterlidir. Devlet ön hazırlık yaparak, kişilerin zaten sahip oldukları bu temel haklarını kullanmalarının yolunu açar. Temel hakların kullanılmasını engellemeye çalışanları engeller.

Sığınma hakkı bu haklara bir örnek olarak verilebilir. Hugo Grotius’un 1625’te doğal hak olarak devletin “sığınma tanıma hakkı”ndan söz etmesine karşın, bu hak *Evrensel Bildirge*’nin sunduğu birkaç yeni haktan birisidir. *Evrensel Bildirge*’nin 14. Maddesinde “Herkes kötü muameleden kurtulmak için başka ülkelerden sığınma talep etme ve bundan yararlanma hakkına sahiptir” denilmektedir. Buna sıkça “sığınma hakkı” denilse de aslında burada birden çok hak söz konusudur (Wellman

1999, s. 17). Sığınma hakkı kimi zaman yaşama hakkının korunmasının tek yolu haline gelebilmektedir.

İkinci Kuşak Haklar

Evrensel Bildirge’de sivil ve politik hakların yanında bir dizi ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da yer almaktaydı. Bu haklar “ikinci kuşak haklar” olarak bilinmektedir çünkü bu türden bir hak ne 1776 tarihli *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*’nde ne de 1789 tarihli *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*’nde yer almıştır. Gerçi doğal hakların ateşli bir savunucusu olan 18. yüzyıl düşünürü Thomas Paine, 1792’de yayınlanan kitabı *Rights of Man*’de eğitim, refah ve çalışmayla ilgili sosyal koşulları da listesine almış, 1793 tarihli *Fransız Bildirgesi* de eğitim hakkını onaylamıştı. Ama bu haklar geleneksel doğal hukuk kuramlarına uymadıkları gibi, temel moral ve anayasal haklar olarak da yirminci yüzyıla kadar pek kabul görmemişlerdir. Eğitim hakkı anayasalarda çok uzun zamandır yer almasına karşın, bu sadece bir yasa maddesi olarak kalmış, bu hakkın kullanılması için gereken kurumsal yapılar oluşturulmamıştır. Aynı durum daha yeni yasalaştırılan refah hakları denen haklar için de söz konusudur.

İkinci kuşak haklara bir örnek olarak “çalışma hakkı” verilebilir. *Evrensel Bildirge*’nin 23. maddesinin “çalışma hakkı” derken tek bir haktan mı söz ettiği yoksa birden çok hakkı, çalışmayla ilgili bir dizi farklı hakkı mı kapsadığı pek açık değildir. Ama daha sonraki insan hakları belgeleri, 1961 tarihli *Avrupa Sosyal Şartı*’ndan başlayarak “çalışma hakkı”nın kendisiyle, “adil ve insan onurunu yakışır çalışma koşullarına sahip olma hakkı”nı birbirinden ayırmıştır. Bu en klasik tanımını da 1966 tarihli *BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*’nin 6. maddesinde bulmuştur: “Sözleşmeye taraf olan devletler çalışma hakkını tanırlar, bu da kişilerin serbestçe seçtikleri veya kabul ettikleri işlerde çalışmasıyla kendi yaşamını sürdürme fırsatına sahip olmasını kapsar. Böylece bu hakkın özünü oluşturan şey, her insan tekinin kendi devletinden çalışarak hayatını sürdürme şansına sahip olmasını talep etme ve çalışacağı işler arasında serbest seçim yapabilmesidir. Bu hak devletlere de kişilere bu fırsatı vermek için gerekli adımları atma ödevini yüklemektedir”. Bunun altında yatan varsayım ise, her insanın refahı için bu fırsata sahip olması gerektiği ve yalnızca devletin bu temel insan gereksinimini yerine getirecek güce sahip olduğudur (Wellman 1999, s. 21).

Üçüncü Kuşak Haklar

Bugün uluslararası hukukta ilk ikisinin dışında, üçüncü nesil haklarla karşılaşmaktadır. Gelişme hakkı, barış hakkı, temiz bir çevrede yaşama hakkı gibi yeni kimi hakların belgelere girdiğine hiç kuşku yoktur ama bunların ortak bir özelliklerinin olup olmadığı, eğer böyle bir şey varsa bunların birinci ve ikinci kuşak haklardan nasıl ayrıldıkları konusunda büyük bir belirsizlik vardır.

Bu yeni insan hakları sıkça “*dayanışma hakları*” olarak adlandırılmaktadır. Dayanışma bir grup içinde karşılıklı destek veya bağlılıkla, özellikle güçlü ortak ilgi, sempati ve istek duyan bireyler arasında gerçekleşmektedir. Dayanışma üçüncü kuşak hakların tanımına iki biçimde girmektedir: *Birincisi*, bu haklar, bireylerin hakları olmaktan ziyade sosyal grup haklarıdır. Bu haklar tüm insanlığın barışa ve sağlıklı çevreye sahip olma hakkını ve her halkın kendi geleceğini ve kendi kültürünü belirleme hakkına sahip olma haklarını da kapsamaktadır. *İkincisi*, bu haklar suçu tüm insanlığa yüklemektedir. Bu haklar dünya çapında eyleme geçmeyi talep etmektedir, bu hakların yüklediği ödevlerin yerine getirilmesi de öncelikle uluslararası kurumlara düşmektedir.

Bu haklara örnek olarak *halkların varolma* hakkı verilmektedir. *Halkların Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin birinci maddesi “Her halk, varolma hakkına sahiptir.” demektedir. Bu *İnsan ve Halkların Hakları Üzerine Afrika Sözleşmesi*'nde de onaylanan halkların haklarına ilişkin ilk haktır. BM soykırım suçlarının önlenmesiyle ilgili olarak bu belgelere göndermede bulunmakta birlikte, bu bildirelerden hiçbiri BM tarafından kabul edilmiş değildir. “Halkların hakları”nın içeriğini bu belgelerin açık bir biçimde ortaya koymamalarının nedeni de bu olabilir (Wellman 1999, s. 29-30).

Hakların birinci, ikinci, üçüncü kuşak haklar olarak ayrılması, bir öncelik sonralık sıralamasını verir gibi gözükse de birinci ve ikinci kuşak hakları bu şekilde birbirinden ayırarak sivil ve siyasal hakların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan önce geldiğini söylemek, *Evrensel Bildirge* esas alındığında pek mümkün değildir. *Evrensel Bildirge* birinci kuşak haklar yanında ikinci kuşak hakları da içermektedir. Temel hakları sivil ve siyasal haklardan ekonomik, sosyal ve kültürel haklara doğru genişletme eğiliminin olduğu, ikincil grup hakların gittikçe daha fazla uluslararası bildirelerde, özellikle de sözleşmelerde yer aldığı söylenebilir. Ama ne bu durumun kendisi ne de sivil ve politik haklar düşüncesinin daha eskilere dayandığını söylemek, bu iki kuşak arasında ayırım yapmak için yeterli görünmemektedir. Doğal haklara gönderme yapılarak önceliğe sahip olduğu düşünülen haklar, daha ziyade yaşama hakkı -ve ilgili dokunulmazlıklar-, özgürlükler ve mülkiyet hakkıdır. Bunlar da sivil ve politik haklarla belki kesişen haklardır ama örtüşen haklar değildir. Özellikle politik hakların çok önemli bir bölümü, doğal haklar denilen haklarla örtüşmemektedir.

“Üçüncü kuşak” denilen haklara gelince, Wellman'ın yukarıda sıkça alıntı yaptığımız kitabında da ayrıntılı bir biçimde dile getirdiği gibi, grup hakları insan hakları düşüncesiyle uyumlanmamaktadır. İnsan hakları, kişinin yalnız insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar iken üçüncü kuşak haklar denilen “dayanışma hakları”nın taşıyıcıları bireyler değil, gruplardır. Bu durum, kimi düşünürleri, üçüncü kuşak hakların insan hakları arasında sayılmaması gerektiği düşüncesine götürmüştür; örneğin Wellman'a göre dayanışma hakları insan haklarının evrenselliği ve eşitliği ilkesine uymamaktadır. Bu nedenle, halklara herhangi bir moral hak tanımının mümkün olmaması, halkların bireyler gibi hakların bir öznesi olamayacağı düşüncelerinin ortaya atılmasına yol açmıştır. Kanımızca “halkların hakları”na ilişkin taleplerin taşıyıcıları ya da öznelere, insan haklarının taşıyıcılarının ise “kişiler” olduğu, kişilerin yalnızca insan olmaları nedeniyle insan haklarına sahip oldukları düşünülürse üçüncü kuşak hakların insan haklarıyla olan ilgilerine karşın onlardan ayrı değerlendirilmesi gerektiği, farklı bir hak kategorisi oluşturdukları açıktır (Bu söylenenlerden, bu tür hakların var olmadığı ya da bu hakların önemsiz oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Bu türden hak taleplerinin günümüzün siyasal ve ekonomik koşullarının da etkisiyle arttığı, kimi zaman bu haklar korunup güvenceye alınmadan temel hakların korunmasının da güçleştiği yadsınmaz. Ama bu durum onların, öznelere ya da taşıyıcıları farklı olan ve insanın yalnız insan olmakla sahip olduğu insan haklarıyla farkını gözden kaçırmamızı gerektirmez).

İnsan haklarının ya da temel hakların taşıyıcısı (öznesi) kişi iken dayanışma haklarından oluşan üçüncü kuşak hakların taşıyıcısı çoğunlukla kişiler değil gruplardır.

Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklara ilişkin tartışmayı genel hatlarıyla biliyorsunuz. Siz de burada konuşulanlar dışında birtakım haklar bularak bunların hangi kuşak hakları içinde yer alması gerektiğini bir tartışma ortamı yaratarak tartışınız.

KÜLTÜREL GÖRECİLİK VE İNSAN HAKLARI

Bugün insan haklarının “evrenselliği” düşüncesine yapılan itirazların başında kültürel göreciliği savunanların yaptığı itiraz gelmektedir. Bu ise temelde insan hakları düşüncesinin belirli bir kültürün, Batı kültürünün ürünü olduğu ve her kültür için geçerli olamayacağı düşüncesidir. Bir yandan, düşüncenin kaynağının belirli bir kültür olduğu vurgulanırken öte yandan bu düşüncenin geçerliliğine ya da genel-geçerliliğine karşı çıkılmaktadır. Genel-geçer olamama ise düşüncenin belli bir kültürde ortaya çıkmış olmasına dayandırılmaktadır. Kimi zamansa teorik olarak anlaşılması çok daha güç olan bir yol tutularak insan hakları düşüncesinin evrenselliği kabul edilmekle birlikte, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen koşulların da hesaba katılması gerektiği söylenerek adeta kültürel görecilik ile insan haklarının evrenselliği arasında bir orta yol bulunmaya çalışılmaktadır.

Kültürel görecilik, benzer göreciliği savunan görüşler gibi “etik doğru”lara ve etikte genel geçerliliğe karşı çıkmaktadır. Bu nedenle, tartışma özünde bir etik tartışması, etikte doğrunun olup olmadığı, etik normlarının kültürler üstü geçerliliğinin olup olmadığı tartışmasıdır. Kültürel göreciliği savunanlar, insan hakları normları için söylenegeldiği gibi, “evrensel geçerli”, yani her kültürde ve zamanda geçerli ilkelerin, normların olabileceğini yadsırlar. Farklı türden ve farklı derecelerde kültürel göreciliği savunan görüşler olmasına karşın, bunların ana savları değer, etik ilke, etik norm gibi şeylerin, bir kültürün ürünü olduğu, bir kültürün damgasını taşıdığı, ancak o belirli kültürün ya da benzer toplumların koşulları içinde “geçerlilik” ve “doğruluk” taşıdığıdır. Genel kimi ilkeler olsa bile bu ilkeler her kültürün kendi bakış açılarına göre anlaşılacak ve uygulanacaktır. Her kültürün kendi etik ilkeleri olacak ya da başka kültürlerin ilkeleri bu kültürde farklı bir biçimde yorumlanıp uygulanacaktır.

Uluslararası düzeyde yürütülen insan hakları tartışmasında “kültürel görecilik”, bireylerin yararlandıkları sivil ve siyasal hakların olup olmamasını ve genişliğini tamamen (dinsel, siyasal ve yasal uygulamalar da içinde olmak üzere) kültürel geleneklerin belirlediği, evrenselliğin söz konusu olmadığı düşüncesidir. Bu nedenle, bir toplumda insan hakları ihlali olan bir eylem, bir başkasında tamamen yasaya uygun ya da meşru bulunabilmektedir. Bunun sonucu olarak, Batı toplumunun insan hakları düşüncesinin Üçüncü Dünya ülkelerine dayatılmasına karşı çıkmaktadır (Teson 2001, s. 380).

İnsan haklarına ilişkin “evrenselcilik” düşüncesi ise en azından üç farklı biçimde anlaşılabilir. Kimi kez bununla insan haklarının ahlaksal temellendirilmesine (hakkılaştırılmasına) veya evrensel geçerliliğine ilişkin bir talep dile getirilmekte, kimi kez evrensellik, insan haklarının uluslararası hukuktaki statüsünü dile getirmek için kullanılmakta, kimi kez de “evrensellik” insan haklarının genelliğine ilişkin bir sav olabilmektedir. İnsan hakları teorik tartışmalarının çoğu geçerlilik sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna göre insan hakları zamandışı ve mutlak ahlaksal doğruları yansıtmaktadır, buna karşın kültürel göreciliği savunanlara göre, ahlaksal doğruluk veya geçerlilik belirli bir kültürün inanç ya da değerlerini ifade etmektedir. Kısaca kültürel göreciliği savunanlara göre böyle zamanüstü, toplum ve kültürüstü doğrular, ilkeler yoktur (Goodhart 2005, s. 353-356).

Kültürel görecilik eğer yalnızca insan haklarının belirli bir kültürde ortaya çıktığı savı olmakla yetinseydi, bunda itiraz edilecek hiçbir şey olmazdı. Her düşünce, bilgi ya da sanatsal ve teknik başarı belirli bir kültürde ortaya çıkmıştır. Bunun başka türlü olması da zaten mümkün değildir. Öte yandan yine bu anlamda kül-

Kültürel görecilik hiçbir ilke ve değer genel geçer ya da “evrensel” olmadığı, onların kültürlere ya da toplumlara göre değişiklik gösterdiği düşüncesidir.

türlerüstü, tarihüstü bir düşünceden de söz edilemez. Her düşünce belli bir dönemin düşüncesidir, belli bir zaman diliminde, belirli bir kültür ortamında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle böyle anlaşılan bir “mutlaklık” talebi de anlamsızdır. Ama kültürel görecilik bununla yetinmemektedir, daha ileri giderek etik doğruların ve etik ilkelerin geçerliğinden söz edilemeyeceğini iddia etmektedir. Bu ise etik olguların olmadığı ve bir ortak insan “doğası”ndan söz edilemeyeceği varsayımına dayanmaktadır. Kültürler arasındaki önemli farklılıklara, insan türünün bireyleri arasındaki büyük farklılıklara karşın, insanlarda kimi ortak özellik ve olanakların olduğunu, aynı şekilde farklı toplum ve kültürlerde ortak kimi etik ilkelerin olduğunu görmek güç değildir. Sorun etik ya da ahlak sözcüğünün tek anlamlı görülmesinden, ahlaksal ilkeler denen ilkelerin homojen ilkeler olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. İnsan yapısından türetilen, bu nedenle de farklı dönem ve kültürlerde ortak olan kimi etik ilkelerden, bunların geçerliliğinden söz edilebilir. İnsan hakları normları, eğer bu adı hak eden normlarsa işte bu türden ilkeleri dile getirmektedirler. Bu nedenle onların “evrensel oldukları”, ortaya çıktıkları kültürün dışında da geçerli oldukları ileri sürülmektedir.

Kültürler arasındaki önemli farklılıklara, insan türünün bireyleri arasındaki büyük farklılıklara karşın, insanlarda kimi ortak özellik ve olanakların olduğunu, aynı şekilde farklı toplum ve kültürlerde ortak kimi etik değer ve ilkelerin olduğunu görmek güç değildir.

İnsan hakları pratiğine bakıldığında da gerek son üretilen insan hakları dokümanlarının, gerekse insan hakları aktivistlerinin eylemlerinin kültürel görecilikle ilgili tezlere prim vermedikleri görülür. Kültürler arası farklılıkların vurgulanmasına karşın, ortak insan değerlerinden de söz edildiğini, insan onuruna ters düşen eylemlerin ve kültürel pratiklerin eleştirildiğini görüyoruz. Başka bir deyişle, ülkemizde de zaman zaman yaşandığı gibi, dinsel ve kültürel pratikler (örneğin kız-erkek arasında ayırım yapan gelenekler) temel haklarla (örneğin eğitim hakkının kullanılmasıyla) çatıştığında, uyulması gerekenin temel haklar ya da insan hakları olduğu kabul edilmektedir. 1993 tarihinde Viyana’da yapılan İnsan Hakları Dünya Konferansı da sonuç bildirgesinde kültürel farklılıklara karşın insan haklarına verilen önceliğe vurgu yapılmaktadır: *“Ulusal ve bölgesel farklılıklar, değişmez tarihsel, kültürel ve dini geçmişin öneminin göz önünde bulundurulmasının gerekliliğine karşın, siyasi, kültürel ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun, temel özgürlükleri ve bütün insan haklarını korumak ve yükseltmek devletlerin görevidir”* (UN 1993, madde 5).

İNSAN HAKLARININ TEMELLENDİRİLMESİ

Kimi zaman R. Rorty gibi düşünürlerin insan haklarının teorik ya da rasyonel bir **temellendirmesinin** yapılamayacağı, buna gerek de olmadığı gibi karşı düşüncelerle karşılaşsak da insan haklarına yönelik itirazlar sıkça bir temellendirme ya da haklı çıkarma işlemini gerekli kılmaktadır. “Neden insan hakları?”, “İnsan haklarını niçin korumamız gerekir?” türünden sorular bir temellendirme gereksiniminin sordurduğu sorulardır. Diğer birçok düşünce gibi insan hakları düşüncesi ya da idesi de bu türden taleplerle karşılaşmaktadır. İnsan haklarının bilgisel temelleriyle ilgili çalışarlardan, insan haklarının felsefi temelleriyle ilgilenenlerin başta gelen uğraşlarından birisi bu talebi karşılamaktır. Başka bir deyişle, temellendirme, neden insanların kimi temel hakları olduğunun, bu hakların nereden çıktığının -sonuçta da bu hakların korunmaması durumunda insan olmanın nasıl zarar göreceğinin- gösterilmesidir.

Yapılması beklenen bir “temellendirme”, insan hakları ilke ya da normlarının temellerinin gösterilmesi ise bu her şeyden önce bunların kaynaklarının ya da nereden türetildiklerinin gösterilmesiyle yapılabilir. Bu aynı zamanda “evrensel olduğu” düşünülen bu ilkelerin öyle olmayanlardan farkını da ortaya koymuş olacak-

Temellendirme, temellendirilen ilke ya da önermenin temelinin, yani çıkarıldığı ya da türetildiği yerin gösterilmesi demektir.

tır. Bu türden bir temellendirme görüşü, insan hakları normlarının epistemolojik ve değersel özelliklerini hesaba katarak onları diğer kültürel normlardan ayıran İoanna Kuçuradi tarafından yapılmaktadır. Ona göre, kültürel normlar adını verdiği normlar, “belirli doğal-toplumsal koşullar ve farklı kültürlerin insan anlayışları”ndan deneyile, bir çeşit indüksiyonla türetilir. Kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel-göreneksel (kültürel) normların büyük çoğunluğu bu türden normlardır. Bilgisel-değersel özellikleriyle bunlardan ayrılan diğer tür normlar ise “insanın içinde bulunduğu en az iki farklı tarihsel durumun, insanın bazı yapısal olanaklarının değerinin bilgisi ışığında (ya da insan onuru dediğimizizin ışığında) karşılaştırılmasıyla türetiliyor”. Bu ikinci türden normların tipik bir örneği -”işkence yapmamak gerekir”, “ırk ayrımı yapmamak gerekir” gibi- insan hakları normlarıdır. İnsan haklarının “evrensel” olmaları, yani insan olan herkes için belirli bir şekilde davranmayı talep etmeleri, insan haklarının bu kaynaklarından ileri gelir. Bu normlar kültürel normlar gibi değişik ve değişken olan deneysel (yerel) koşullardan değil, “Belirli tarihsel koşullarda, insanın bazı doğal olanaklarının bilgisinden” türetilmektedirler (Kuçuradi 2007, s. 62-66).

“Neden insan hakları” sorusunu insan hakları normlarının farklı kaynak ve özelliklerini göstermekten ziyade, “İnsan haklarına neden saygı göstermeliyiz?”, “İnsan haklarına saygı göstermezsek bunun sonuçları ne olur?” biçiminde anlayanlar, insan haklarını haklı çıkarmaya -bu bağlamda temellendirme yerine haklı çıkarma, haklılaştırma teriminin kullanılması daha uygundur-, insan haklarını korumanın gerekçelerini sunmaya çalışmaktadırlar. Bunlara sadece iki örnek vermek gerekirse ilk olarak, Sonuççuluk ya da eylemlerin getirdikleri sonuçlara bakarak onların doğruluğuna-yanlışlığına karar veren görüşe bakılabilir. Faydacılık tipik bir Sonuççu etik kuramdır. Buna göre, bir eylem sonuçta mümkün olduğunca çok insanın iyiliğini ve mutluluğunu sağlıyorsa o eylem doğrudur. Bu ilke insan haklarına uygulanarak çıkarım zinciri şu şekilde ortaya konmaktadır:

1. Eylemlerimiz ve kurumlarımız aracılığıyla insan mutluluğunu ve iyiliğini (well-being) artırmalı, azaltmamalıyız.
2. İnsan hakları, insanların keyifli ve zahmete değer buldukları şeyleri gerçekleştirmeye çalışmalarına imkân vererek onların yaşamsal ihtiyaçlarını ve temel çıkarlarını korur.
3. İnsan haklarına saygısızlık ve bu hakları ihlal etmek hem kurbanlarına hem de onların yakınlarına zarar verir. Ayrıca herkesin insan haklarına saygı duyulmasını bekleyebilme güvenine de zarar verir. İnsan hakları ihlalleri kişilerin acı çekmesine ve genel güvensizliğe yol açar.
4. *Bu nedenle* eylemlerimiz ve kurumlarımız aracılığıyla insan haklarına saygı duymalıyız (Orend 2002, s. 89-90).

Bu temellendirme zincirini doğrulamak için Sonuççular, tarihte yaşananlara ve bugün insan haklarına saygı gösterilen toplumlarda yaşayan insanların durumu ile hak ihlallerinin yoğun bir biçimde yaşandığı toplumların durumuna dikkati çekerler. Bu örneklerden hareketle de insan haklarının korunduğu bir toplumda yaşamının hepimiz için daha iyi olacağı sonucuna varırlar.

Başka bir temellendirme görüşü ise Michael Walzer’ın dar (thin) ve geniş (thick) anlamda ahlak ayırımına dayanan insan hakları temellendirmesidir. Bu görüş esasen tüm kültürlerin farklı ahlaksal pratikleri yanında, tüm kültürlerde ortak bazı değer veya ilkelerinin de olduğunu göstermeye çalışan, yani bir anlamda “evrensel

İnsan hakları normları, kültürel normlar gibi değişik ve değişken olan deneysel (yerel) koşullardan değil, "Belirli tarihsel koşullarda, insanın bazı doğal olanaklarının bilgisinden" türetilmektedirler.

bir etiğin" varlığını temellendirmeye çalışan bir görüştür. Bu evrensel çekirdek ise ona göre genellikle -öldürme, vahşete yol açma, büyük haksızlıklara sebep olma, işkence yapma gibi- negatif normlardan ya da yasaklardan oluşmaktadır. Walzer, bu yasakların ya da negatif ilkelerin tüm toplumlarda olduğunu ileri sürmektedir.

Walzer'e göre yaşama ve özgürlükle ilgili haklar, dünyadaki tüm ahlaklarca paylaşılan bu dar ve minimal ahlaklılık ilkelerinin özünde bulunan evrensel ve negatif yasaklarla- cinayet işlememe, işkence yapmama ve büyük zalimliklere girişmeme gibi- karşılıklı ilişki içindedir. Son analizde, insan hakları, böyle davranışlarla karşı karşıya kalmamamız gerektiği konusunda, hepimizin taşıdığı çekirdek ve temel değerlerdir (Orend 2002, s. 76-77).

SIRA SİZDE

4

Şimdi insan haklarının nasıl temellendirildiği ya da korunmasının niçin gerekli olduğu konusunda kimi görüşlerden haberdarsınız. Bir tartışma ortamı yaratarak size hangi görüş ya da görüşlerin daha doyurucu geldiğini tartışınız.

Özet

İnsan hakları ile siyaset arasındaki ilişkiyi açıklamak.

İnsan hakları sorunu genellikle bir hukuk sorunu olarak görülmektedir. Oysa insan hakları kavramının açıklığa kavuşturulması açısından bir felsefe sorunu, insan hakları normlarının etik normlar olması açısından bir etik sorun, insan hakları ancak devlet ya da siyasal organlar tarafından korunabileceği için de bir siyaset sorunudur. Devletin varlık nedeni konusunda çeşitli tartışmalar, görüş farklılıkları bulunsu da devletten en başta beklenenin kişilerin temel haklarını korumak, ülkede temel özgürlükleri sağlamak olduğu konusunda neredeyse bir görüş birliği vardır. Bu nedenle devletten beklenen şeyin en başta insan haklarını korumak olduğunun söylenmesi bir abartı taşımaz. Siyasetin ya da siyaset adamlarının amacı, genellikle hem teorik olarak hem pratik olarak sıkça dile getirildiği gibi, yurttaşların mutluluğunu sağlamak ise bunun önkoşulu da tüm yurttaşların temel hak ve özgürlüklerden mümkün olduğunca ve eşit biçimde yararlanmasının sağlanmasıdır. Bugün hukuksal bir kurum olarak devletin, amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin iki ana işlevinden söz edilebilir: Yurttaşların temel haklarını güvence altına alması ve -bu haklara saldırı olduğunda saldırganları engelleyerek- söz konusu ülkede bu hakların yaşanabilmesini sağlamasıdır.

İnsan haklarının neler olduğunu belirlemek.

İnsan hakları genellikle insanın insan olarak -yalnızca insan türünün bir üyesi olması nedeniyle- sahip olduğu haklar olarak tanımlanır. Bununla, bu hakların taşıyıcısının ya da öznesinin dil, din, ırk, cinsiyet, milliyet gibi sosyal, kültürel ve fiziksel özelliklerinin bu haklara sahip olmada hiçbir önem taşımadığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle insan haklarının evrensel olduğu söylenir. “İnsan hakları” kavramı, içerikleri belirsiz ve tartışmalı iki kavramı, “insan” ve “hak” kavramlarını bir araya getirmektedir. İnsan haklarından söz edebilmek ancak “insan”dan, “insan olma”dan belirli bir şey anlamakla mümkündür. Ancak belli bir insan anlayışından hareketle “insan hakları” kavramına ulaşılabilir. A Ma-

urice Cranston, Robert Nozick gibi kimi liberal düşünürlere göre insan hakları yalnızca “birinci kuşak” haklarla, sivil ve politik haklarla sınırlıdır. Sosyal ve ekonomik haklar gibi pozitif haklar ise bu kapsamın dışındadır. Bunun nedeni, sivil ve siyasi hakların devletten sadece bir eylemde ya da müdahalede bulunmasını gerektirmesi, bu niteliğinden dolayı da evrensel olarak yerine getirilebilir olmasıdır. Evrenselliğin ölçütü “uygulanabilirlik” olarak görülmektedir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları temel haklar ya da insan hakları arasında görmeyen, ama insan haklarının kapsamını Nozick ve Cranston’a göre daha genişleten bir başka görüş Henry Shue tarafından savunulmaktadır. Shue’ya göre temel haklar yalnızca “güvenlik hakları” ya da yaşama hakkı ve dokunulmazlıklardan ibaret değildir. Aynı şekilde “varlığını sürdürme hakkı” da temel haklardandır. Bununla Shue en alt düzeyde ekonomik güvenceye sahip olmayı ve varlığını sürdürebilmeyi kast etmektedir. Kuçuradi ise insan hakları kavramının altına “kişinin güvenliğine ilişkin istemleri ve/veya ‘temel özgürlükler’ ile insanın olanaklarını korumanın genel olarak önkoşullarına ilişkin istemleri (sağlık için gerekli yaşam düzeyi, eğitim, çalışma v.b. hakları)” koymaktadır. “İnsan hakları” kavramının kapsamını bu iki hak grubuyla sınırlama eğilimindedir Kuçuradi.

İnsan hakları ile etik ilişkisini açıklamak.

İnsan hakları bir *ide*, bir düşünce, bir gereklilik düşüncesidir. “‘Temel haklar’, ‘kişi hakları’, ‘temel kişi hakları’ diye de adlandırılan insan hakları, insanla ilgili bazı gereklilikleri -insan türünün bir üyesi olan her varlıkla ilgili bazı gereklilikleri- dile getirirler. ...Bu gereklilikler, insanın değerini koruma istemleri -yani kişileri, sırf insan olduklarından dolayı koruma istemleri- olarak karşımıza çıkar”. Eylemde bulunan kişi, insan onuruna ya da değerine zarar vermek istemiyorsa, başka bir deyişle, etik eylemde bulunmak istiyorsa insan hakları normları nasıl davranması gerektiğini ona söyler. Kimi zaman neyin yapılması gerektiğini belirten pozitif normlar olarak, kimi zamansa kişi ne gibi bir davranışa maruz

kalırsa bir hak ihlali ortaya çıkacağını belirten negatif normlar olarak karşımıza çıkar insan hakları normları. Korumak istedikleri insan olma, insanın değeri ya da onurudur. Bu nedenle insan hakları normları etik normlardır. İnsana özgü olan olanakları kişilerde koruma istemlerini dilendirmektedir bu normlar. Bu olanakların gerçekleşmesini, gerçekleştirebilmesini istiyorsak neyi yapmamamız, neyi de yapmamız gerektiğini dile getiren gereklilik ifadeleri, etik normlardır insan hakları.

İnsan haklarının gelişimini açıklamak.

Bugün sürekli olarak yeni dile getirilen kimi haklarla ya da “insan hakları” denilen haklarla karşılaşmaktayız. Bir hakkın insan hakları arasında sayılması o hakkın statüsünü yükselttiği ve daha önemli görülmesini sağladığı için, hemen hemen her hak için bunun bir insan hakkı olduğu iddiası ortaya atılır hâlâ gelmiştir. Bu ise yukarıda dile getirilen insan hakları kavramı üzerinde daha fazla durulmasını gerektirmektedir. İnsan haklarının gelişimi genellikle üç kuşak haklar düşüncesiyle anlatılmaktadır. Kendi içinde sorunlu bir kategorilendirme olmasına karşın, genel çizgi olarak insan hakları kataloglarının sivil ve siyasal haklardan, sosyal ve ekonomik haklara, oradan da dayanışma hakları denilen haklara doğru gittiği saptaması doğrudur. Ama *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* gibi ilk kuşak hakları yansıttığı düşünülen belgelerin salt sivil ve siyasal hakları içerdiği, sosyal ve ekonomik hakların daha sonraki belgelerde yer aldığı düşüncesi doğru değildir.

Sivil, siyasal ve kişi haklarının birinci kuşak hakları olduğu düşünülmektedir. Tüm dokunulmazlıklarla birlikte yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, düşüncelerini açıklama hakkı, ayrımcılığa uğramama ve adil yargılanma hakkı gibi haklar temel haklar sayılmaktadır. Bu haklar genellikle ne yapılacağını değil de neyin yapılmayacağını dile getirdikleri için bunlara “negatif haklar” denilmektedir. İkinci kuşak haklar ise sosyal, ekonomik ve kültürel haklardır ya da bunlara ikinci kuşak haklar denilmektedir. İkinci kuşak haklara örnek olarak çalışma hakkı verilebilir. *Evrensel Bildirge*’nin 23. maddesinde de çalışma hakkına yer verilmiştir. Bu nedenle *Evrensel Bildirge*’nin birinci kuşak haklardan oluştuğu doğru değildir. Fakat bu ilk temel belgede çalışma

hakkı derken tek bir haktan mı söz edildiği, yoksa bunun çalışmayla ilgili bir dizi farklı hakkı mı kapsadığı açık değildir. Üçüncü kuşak denilen haklar ise genellikle öznesi ya da taşıyıcısı kişi ya da birey olmayan, bu nedenle de temel haklar içinde sayılmaması gereken haklardır. Gelişme hakkı, barış hakkı, temiz bir çevrede yaşama hakkı gibi yeni bazı haklar bu kategoriyi oluşturmaktadır. Bu ve benzeri haklardan daha sık söz edilmeye başlandığı, bunların insan hakları belgelerine girdiği açıktır. Ama bunların, ortak bazı özelliklere sahip olup olmadığı, yukarıdaki ölçütlerle bakıldığında temel haklar ya da insan hakları içinde yer alıp alamayacakları, birinci ve ikinci kuşak haklardan farkları tartışmaya açıktır.

İnsan haklarına yönelik kültürel görecilik itirazını tartışmak.

Kültürel göreciliğin insan haklarına yönelik ana eleştirisi, insan hakları düşüncesinin belirli bir kültürün, Batı kültürünün ürünü olduğu ve diğer kültürler için geçerli olamayacağıdır. Kültürel görecilik eğer yalnızca insan haklarının belirli bir kültürde ortaya çıktığı savı olmakla yetinseydi, bunda itiraz edilecek hiçbir şey olmazdı. Her düşünce, bilgi ya da sanatsal ve teknik yenilik belirli bir kültürde ortaya çıkmıştır. Bunun başka türlü olması da zaten mümkün değildir. Öte yandan yine bu anlamda kültürlerüstü, tarihistü bir düşünceden de söz edilemez. Her düşünce belli bir dönemin düşüncesidir, belli bir zaman diliminde, belirli bir kültür ortamında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle böyle anlaşılan bir “mutlaklık” talebi de anlamsızdır. Ama kültürel görecilik bunlarla yetinmemektedir, daha ileri giderek etik doğruların ve etik ilkelerin kültürlerüstü bir geçerliliğinden söz edilemeyeceğini iddia etmektedir. Bu ise “etik olgu”ların olmadığı ve bir ortak insan “doğası”ndan söz edilemeyeceği varsayımına dayanmaktadır. Kültürler arasındaki önemli farklılıklara, insan türünün bireyleri arasındaki büyük farklılıklara karşın, insanlarda kimi ortak özellik ve olanakların olduğunu, aynı şekilde farklı toplum ve kültürlerde ortak kimi etik ilkelerin olduğunu görmek güç değildir.

İnsan haklarının nasıl temellendirilebileceğini tartışmak

İnsan haklarına yönelik itirazlar sıkça bir temellendirme ya da haklı çıkarma işlemini gerekli kılmaktadır. “Neden insan hakları?”, “İnsan haklarını niçin korumamız gerekir?” türünden sorular bir temellendirme gereksiniminin sordurduğu sorulardır. İnsan haklarının teorik-ussal bir temellendirmesinin yapılamayacağını söyleyen teorisyenler olduğu gibi, bunu yapmanın mümkün de gerekli de olmadığını düşünenler de vardır. Daha önemli sayıda düşünür ise insan haklarını temellendirmeye çalışmaktadır. İ. Kuçuradi kültürel kaynaklı normlarla insanın değerinin bilgisinden türetilen normları ayırarak insan hakları normlarının ikinci türden normlar olduğunu ya da olması gerektiğini söylemektedir. Türetildikleri yere bakarak insan hakları normlarını temellendirmektedir. Bunun yanında, “Neden insan hakları?” sorusunu, “İnsan haklarına neden saygı göstermeliyiz?”, “İnsan haklarına saygı göstermezsek bunun sonuçları ne olur?” biçiminde anlayanlar ise insan haklarını haklı çıkarmaya -bu bağlamda temellendirme yerine haklı çıkarma, haklılaştırma teriminin kullanılması daha uygundur-, insan haklarını korumanın gerekçelerini sunmaya çalışmaktadırlar. Bunlara iki örnek olarak, Sonuçcular, yani bir eylemlerin getirdikleri sonuçlara bakarak onların doğruluğuna-yanlışlığına karar veren görüş ile M. Walzer’in dar (thin) ve geniş (thick) anlamda ahlak ayırımına dayanarak insan haklarını temellendiren görüşü verilebilir. Faydacılık gibi Sonuççu kuramlar da insan haklarını korumanın herkesin yararına olduğunu göstermeye çalışırken Walzer ahlaklar arasındaki büyük farklara karşın onlar arasında ortak bazı çekirdek değer ve ilkelerin olduğunu savlayarak insan haklarını temellendirmeye çalışmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Siyaset ve insan hakları arasındaki ilişki ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- İnsan hakları siyaset üstüdür.
- İnsan haklarının korunması siyasetin temel amacıdır.
- İnsan hakları ancak devletin gerekli koşulları yerine getirmesiyle korunabilir.
- İnsan hakları gibi siyaset de temelde etik ilkelere dayanır ya da dayanmalıdır.
- Siyaset, amacına en iyi insan haklarının tam bulunduğu bir toplumda erişir.

2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi insan hakları düşüncesiyle uyumlu **değildir**?

- İnsan hakları tüm insanların yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklardır.
- İnsan hakları düşüncesi belirli bir insan anlayışına dayanır.
- İnsan hakları düşüncesinin temelinde insanın değerli bir varlık olması yatar.
- İnsan hakları kişilerin bir devletin yurttaşı olmaları nedeniyle sahip oldukları haklardır.
- İnsan hakları normları ortak bir insan yapısı düşüncesinden türetildiği için evrenseldirler.

3. Liberal insan hakları düşünürlerine göre aşağıdakilerden hangisi insan hakları içinde **yer alamaz**?

- Din ve vicdan özgürlüğü
- Düşünce özgürlüğü
- Yaşama Hakkı
- Mülkiyet Hakkı
- Eğitim Hakkı

4. Kuçuradi'ye göre insan haklarına ilişkin ölçüt nereden çıkarılabilir?

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden
- İnsan hakları tartışmalarının yer aldığı literatürden
- İnsan hakları kuramlarından
- İnsanın olanaklarının ve olanakların gerçekleşmesini sağlayan koşulların bilgisinden
- İnsanların günümüze kadar yaptıkları müzakerelerden ve müzakereler sonucu oluşturulan insan hakları belgelerinden.

5. İnsan haklarını kuşaklar biçiminde ele almanın sınıklarını en iyi aşağıdakilerden hangisi ifade eder?

- Kuşak kavramı birinin bitip diğerinin başladığını düşündürmektedir.
- Farklı haklar aynı kuşak içinde yer alabilmektedir.
- Kuşakları bilmeyenler hakların çeşitlenmesini anlayamamaktadır.
- Kuşak kavramı somut, insan hakları soyuttur.
- İnsan haklarının genişliğini kuşak benzetmesi daraltmaktadır.

6. Aşağıdaki haklardan hangisi birinci ve ikinci kuşak denilen haklar arasında **yer almaz**?

- Din ve vicdan özgürlüğü
- Yaşama hakkı
- Eğitim Hakkı
- Temiz bir çevrede yaşama hakkı
- Sağlık hakkı

7. Üçüncü kuşak denilen hakların diğerlerinden esas farkını en iyi anlatan cümle aşağıdakilerden hangisidir?

- En yeni haklar olmaları
- En çok üzerinde konuşulan haklar olmaları
- İnsan hakları belgelerinde en çok yer alan haklar olmaları
- Ülkeden ülkeye değişiklik göstermeleri
- Çoğu zaman öznesinin ya da taşıyıcısının birey ya da kişi olmaması

8. Kültürel göreceliğin insan haklarına itirazını aşağıdakilerden hangisi en iyi biçimde ifade eder?

- İnsan hakları normlarının belirli bir kültürün ürünü olması
- Her toplumun kendi değerleri olması
- Belirli bir kültürün ürünü olan insan haklarının evrensel geçerliliğinin olmaması
- Her kültürde insan hakları düşüncesinin olmaması
- Her kişinin kendi değer ve ilkelerinin olduğu

9. Kuçuradi'nin insan hakları temellendirmesini aşağıdakilerden hangisi en iyi ifade eder?

- İnsan haklarına saygılı davranmak herkesin yararıdır.
- İnsan hakları ancak onları herkesin kabul etmesiyle temellendirilebilir.
- İnsan hakları, insan hakları normlarının türetildikleri yerin kültürel normlardan farklı olduğunu göstererek temellendirilebilir.
- İnsan haklarını temellendirebilmek için insan hakları normlarının tüm kültürlerde ortak olduğunun gösterilebilmesi gerekir.
- İnsan haklarını temellendirmek ne mümkündür ne de gereklidir.

10. İnsan haklarını temellendirmek aşağıdakilerden hangisini **amaçlamaz**?

- İnsan haklarına saygı göstermek konusunda herkesi ikna etmeyi
- İnsan haklarının nereden çıktığını göstermeyi
- İnsan haklarına saygı gösterilmemesi durumunda olabilecekleri göstermeyi
- İnsan hakları normlarının teorik temelleri konusunda bilgi vermeyi
- İnsan haklarının her insan için geçerli olduğunu göstermeyi

Okuma Parçası

Düşünce Özgürlüğü: Nedir Acaba?

... İnsan olarak kişilerin haklarını, onların korunma yolları açısından da iki kategoriye ayırabiliriz: a) insansal olanakları gerçek kılan insansal etkinliklerin *gerçekleştirilebilmesiyle* doğrudan doğruya ilgili olan talepler ve haklar, yani kişilerin normal olarak *böyle etkinlikleri gerçekleştirebilmelerini* sağlayan ana koşullarla doğrudan doğruya ilgili talepler veya haklar ile b) kişilerin, *insansal olanaklarını gerçek kılabilmelerinin* önkoşullarına ilişkin talepleri veya (eğitim hakkı, sağlık hakkı gibi) hakları ayırt edebiliriz.

Özgürlükler ilk türden talepler arasında yer alıyor. Birinci türden hakların talep ettiği, insan türüne özgü belirli bazı etkinliklerin gerçekleştirilmesinin “engellenmemesidir”; başka bir deyişle, bir kişi böyle etkinlikler gerçekleştirdiği için “hiç kimse”nin (devlet organlarının da bu arada) ona “dokunmaması”, yani diğer haklarına zarar vermemesidir.

... Bir şeye ‘hak’ dediğimizde, onun korunması gerektiğini vurguluyoruz ya da korunmasını talep ediyoruz; ona ‘özgürlük’ dediğimizde ise, onun hukuksal güvence altında olduğunu vurguluyoruz, ya da belirli bir ülkede kişilerin söz konusu haktan yararlanabildiğini ifade ediyoruz. Kişilerin bu temel hakları *fiilen* korunduğu yerde -...- bu hakları karşılayan özgürlükler vardır: kişiler, bu temel hakların talep ettiği koşullarda yaşıyorlar, demektir. Bu hakların fiilen korunmadığı yerde ise, güvensizlik ya da anarşi ve terör egemendir. Ve bu haklar devlet organları tarafından çiğnendiği yerde, orada baskı egemendir-yoktur bu özgürlükler.

Özgürlüklerin taşıyıcısı kişiler değil, genellikle sanıldığı gibi. Özgürlüklerin taşıyıcısı ülkelerdir. Bir ülkede kamu düzeni, orada yaşayan kişilerin (yurttaş olsun olmasın), insan türüne özgü bir olanağın gerçekleşip gelişmesine götüren insansal etkinlikleri gerçekleştirebilme koşullarını sağlıyorsa, o ülke, söz konusu özgürlüğün olduğu bir ülkedir. ...

Bu konuşmada ortaya koymaya çalıştığım insan hakları kavramının ışığında, bu hakkın [‘düşünce özgürlüğü’nün karşılığı olan temel hakkın] getirdiği talep şöyle dile getirilebilir: *Herkes, egemen olan fikirlere ne kadar aykırı olursa olsun, yeni fikirler ve bilgiler getirme hakkına sahiptir.* Bu hak yasal güvence altına alındığında, “düşünce özgürlüğü” dediğimizi oluşturuyor. Bu da, yaşamda b u kişi hakkına o belirli devlette saygılı davranılacağına yasal güvencesini dile getiriyor: yani böyle bir fikir veya bilgi getiren bir kişiye hiç kimsenin -

onun üst makamlarının, herhangi bir devlet organın, yargıçların, polisin, vb.- dokunmayacağı; başka bir deyişle, mevcut ya da geçerli olanlara ne kadar aykırı olursa olsun ve niteliği veya içeriği ne olursa olsun, yeni bir fikir veya bilgi getirdiği için, onun *başka haklarına* zarar vermeyeceği güvencesini.

Ne var ki, birinin getirdiği bir fikrin niteliği, o fikrin öğretilmesi, yaygınlaştırılması veya propagandası yapılması söz konusu olduğunda önem kazanıyor. Bu noktada, kamu işlerinin düzenlenmesinde tolerans sorunuyla karşılaşılıyor.

“Dokunulmaması ya da korunması gereken, yeni bilgi ya da fikirler getiren *kişilerdir*, bilgilerin ya da *fikirlerin kendileri değil*. Bazı fikirlerin ya da düşüncelerin öğretilmesi ve propagandası, *bilgisel değerlendirmesi yapıldıktan sonra*, yasaklanabilir. Bunun ölçütleri ise, yani kamu işlerinin düzenlenmesinde tolerans konusu olmaması gereken düşünceleri ayırt etmenin ölçütleri: böyle bir fikrin a) *aynı konudaki bilgiye* ters düşmesi ve b) açık bilgisine sahip olduğumuz bir insan hakkına ters düşmesi olabilir.

Kaynak: Kuçuradi İoanna (2007). “Düşünce Özgürlüğü: Nedir Acaba?”, **İnsan Hakları, Kavramları ve Sorunları**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 106-111

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Siyaset ve İnsan Hakları İlişkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “İnsan Hakları Kavramı” konusunun başlangıç kısmı ile “İnsan ve Hak Kavramları” alt konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. e Yanıtınız yanlış ise “Kimi Liberal Düşünürlerin İnsan Hakları Kavramları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “İnsanın Değerini Korumanın Önkoşulları Olarak İnsan Hakları Kavramı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise “Üçüncü Kuşak Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d Yanıtınız yanlış ise “Üçüncü Kuşak Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Üçüncü Kuşak Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Kültürel Görecilik ve İnsan Hakları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Temellen-dirilmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Temellen-dirilmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Ülkemizde insan hakları çok güncel bir konudur. Sıkça pozitif ya da negatif olarak insan haklarından söz edilmekte, insan hakları günlük tartışmaların konusu olmaktadır. Ama gerek bu günlük tartışmalara gerekse teorik tartışmalara bakıldığında insan haklarından farklı şeylerin anlaşıldığı, bu nedenle ciddi anlaşmazlıkların yaşandığı görülmektedir. Temel hakların neler olduğunun ve niçin temel haklar olduklarının bilgisi, ülkemizde de birçok kuramsal ve pratik tartışmayı sonlandırabilir. Siyasetin amacının da insanların insan onuruna yakışır bir hayat sürmelerini sağlamak olduğu göz önünde bulundurulsa insan haklarının korunması ile siyasetin ana amaçlarının örtüştüğü görülür: İnsan hakları ihlallerinin yok olduğu ya da en aza indirildiği bir toplumda insanlar insanca ve iyi bir yaşam sürecektir.

Sıra Sizde 2

Temel hakların hangileri olduğuna ilişkin tartışmada, bu konudaki ana görüşleri göz önüne alarak kendi görüşünüzü oluşturabilirsiniz. Hangi hakları temel haklar olarak gördüğünüzü temelleriyle ortaya koyabilirsiniz. Gerekçelerinizi neye dayandığınızı açık seçik ortaya koyarak, diğer arkadaşların temel haklar listeleri ve gerekçeleriyle karşılaştırarak tartışabilirsiniz. Önemli olan kimin haklı olduğundan ziyade insan hakları kavramının anlamı ve temellendirmede kullanılan gerekçelerin bilgisel değerleri olduğunu göreceksiniz. Bu şüphesiz doğru yok demek değildir, ama her tartışmada nesne edinilen yere göre farklı akıl yürütmelerin geliştirilebileceğini benzer biçimde göreceksiniz.

Sıra Sizde 3

Burada size az sayıda haktan söz edildi. Kuşkusuz çok daha fazla sayıda temel haktan ya da insan haklarından söz edebilirsiniz. Etrafınızda, basın yayın organlarında çok sık geçen hakların bir listesini yaparak bunların hangi kuşaklara girdiğini bulmaya çalışabilirsiniz. Bu aynı zamanda size temel haklara ilişkin bulduğunuz ya da öğrendiğiniz ölçütü sınama olanağını da verecektir. Özellikle çokça geçen eğitim hakkı, giyinme hakkı, ana dil konuşma hakkı gibi bugün ülkemizde sıkça tartışılan hakları bularak tartışmanız, ama bunu yaparken temel haklara ilişkin ölçütü unutmanız size yeni ufuklar açacaktır.

Sıra Sizde 4

Artık temellendirmeyle, haklı çıkarmanın, gerekçelendirmenin aynı şeyler olmadığını bildiğinize göre, tartışmanızı hangi görüşlere kendinizi yakın hissettiğinizden ziyade, hangi görüşlerin bilgisel olarak ve akıl yürütme biçimi olarak daha sağlam görüldüğünü bulmaya çalışmanız işinizi kolaylaştıracaktır. İnsan haklarının nereden, hangi kaynaklardan türetildiğini göstermekle, insan hakları korunmazsa ne olur sorularının farklı sorular olduklarını, soruların muhataplarından çok farklı işlemler beklediklerini vurgulamalısınız. Her şeye gerekçe bulunabileceğini, insanların çok zayıf akıl yürütmelere de kendilerini yakın hissedebileceğini, oysa bilgisel temelleri gösteren açıklamaların daha sağlam dayanaklar olduğunu iddia edebilirsiniz. Çünkü bilgiler kişisel ilgi ve beğeni konusu değildir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Cranston M. (1973). **What are Human Rights?** New York: Basic Books.
- Donnelly J. (2007). **International Human Rights**. Boulder: Westview Press.
- Goodhart M. (2005). "Universalism", **The Essentials of Human Rights** içinde R.K.M Smith and C. van den Anker (eds.) London: Hodder Arnold.
- Hayden, P. (2001) **The Philosophy of Human Rights**. St. Paul Paragon House.
- Freeman, M. (2008), **İnsan Hakları. Disiplinlerarası Bir Yaklaşım**, Çeviren A. E. Koca, A. Topçubaşı, Ankara: Birleşik Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007) "Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hakları", **İnsan Hakları. Kavram ve Sorunları** içinde, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2009a) "İnsan Hakları ve Özgürlük Sorunu", **Çağın Olayları Arasında** içinde, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2009b) **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Nozick R. (1974), **Anarchy, State and Utopia**. New York: Basic Books.
- Orend, B. (2002). **Human Rights and Context**. Peterborough: Broadview Press.
- Perry, M. (1998) **The Idea of Human Rights. Four Inquiries**. New York Oxford: Oxford Un. Press.
- Smith S.K.M ve Anker C. (2005) **The Essentials of Human Rights**. London: Hodder Arnold.
- Teson, F. R. (2001) "International Human Rights and Cultural Relativism", **The Philosophy of Human Rights**, içinde P. Hayden(ed.), St Paul: Paragon House.
- Tepe, H. (2006) "Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Korunmadan İnsan Hakları Korunabilir mi?", **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildirileri International Symposium on Social Rights Proceedings** içinde, N. mütevellioğlu (ed.) Ankara: Belediye-İş Sendikası Yayını.
- United Nations (1993) **Vienne Declaration and Program of Action**. A/CONF. 157/23, <http://www.unhchr.ch/html/menu5/wchr.htm>